

însuși tălmăcește tâlcul acesta și zice cum că Hristos pentru moarte le-au zis: «Și ei au socotit că pentru somnu le zice». Dar pentru ce nu le-au spus adevărul că Lazar au murit, ci au zis că au adormit? Căci Lazar n-au făcut multe zile în groapă, ci numai patru zile, apoi l-au înviat Hristos.

Deci voiu să zic că de vreme ce nu era pentru multă vreme moartea lui Lazar, pentru aceia au numit Hristos acea moarte adormire. Sau că și scriptura noastră, păcătoșilor și necredincioșilor le zice că au murit, de vreme ce să duc în munca de veci, de vreme ce să duc în matca focului nestinsu. Iar dreptilor le zice că au adormit, de vreme ce mergu la împărăția ceriurilor, de vreme ce // mergu la odihna cea fără de sfârșit. Pentru aceia zice Hristos adormire moartea lui Lazar. Iar ucenicii, pentru căci n-au înțeles ce le zice, Hristos iarăși le zice: «Lazar au murit și mă bucur pentru voi ca să credeți că n-am fost acolo. Ci vom merge cătră dânsul».

Adică Lazar au murit și mă bucur pentru voi. Nu pentru moartea lui Lazar prietenului nostru mă bucur, nu căci au murit mă bucur, ci mă bucur pentru voi ucenicii Mieii, că veți vedea minune, și vă veți încredința de Mine. Veți vedea învierea Mea ca să credeți că Eu sânt Dumnezeu, veți vedea că numai cu un glas va învia, să vă încredințați că Eu însumi voi învia pre Mine, și Eu voi învia pre cei de veci adormiți; că glasul Mieii vor auzi morții, și să vor scula den gropile lor. Pentru voi mă bucur, ucenicii Mieii, că veți vedea că nu va putea groapa să ție pre Lazar, veți vedea că nu poate moartea să pue înpotriva poruncii Mele. Mă bucur pentru voi ca să credeți că n-am fost acolo și iar am înțeles că au murit.

Dar cum zice Hristos că n-au fost acolo? Dumnezeu era necuprinsu, loc nu iaste ca să-l poată ținea. În toată lumea iaste și în lume nu iaste; în tot locul iaste și în niciun loc nu iaste; loc nu iaste ca să nu-l aibă, și într-alt loc să nu fie; unde-l vei căuta, acolo îl vei găsi, în tot ceriul, în tot pământul, în toate mările și în toate zidirile și în orașe și în cetăți și în sate și ori în ce-l vei căuta.

Cum dar zice că n-am fost acolo? Că Domnul nostru Iisus Hristos au fost în doao firi după întrupare, adică doao firi avea: era și Dumnezeu desăvârșit și om desăvârșit. Ci adică a lui Dumnezeu iaste ca în tot locul să să afle, iar a omului aceasta nu iaste. Drept aceia ca un Dumnezeu era în tot locul, și în Vithania era și în casa lui Lazar era. Iar ca un om nu era acolo, ci era cu ucenicii Săi decindea de Iordan, precum am zis mai sus și pentru aceia zicea că n-am fost acolo. (f. 59^v)

Deci viind Iisus au aflat pre dânsul de patru zile zăcând în mormânt. Și era Vithania aproape de Ierusalim ca la 15 stadii și mulți den jidovi venise la Martha și la Maria ca să le mângâe pre dânsule pentru fratele lor. Adică s-au dus Hristos în Vithania unde era Lazar și l-au aflat pre dânsul mort de patru zile în groapă. Iar Vithania era aproape de Ierusalim ca la 15 stadii și mulți den jidovi mersese ca să mângâe pre Martha și pre Maria pentru moartea fratelui lor Lazar. [f. 61]*

Deci Martha cum au auzit că Iisus vine, L-au întâmpinat pre Dânsul, iar Maria ședea acasă. Și au zis Martha cătră Iisus: «Doamne de ai fi fost aici, fratele meu n-ar fi murit, dar și acum știu că câte vei cere de la Dumnezeu, va da Ție Dumnezeu». Adecă Martha daca au auzit că Hristos vine, au eșit afară de L-au întâmpinat, iar Maria

* Așa este în manuscris, fila 61, cu frazele care se repetă, la fel ca mai jos.

soru-sa L-au dus de L-au băgat în casă. Și au zis Martha cătră Hristos «Doamne, de ai fi fost aici n-ar fi murit frate-mieu, dar și acum știu că câte vei cere de la Dumnezeu, va da Ție Dumnezeu». (f. 61^v)

Zis-au ei Iisus: «Scula-se-va fratele tău». Cu blândețe și cu smerenie, și fără de slavă deșartă îi vorbește Hristos. Nu i-au zis că «Eu voi învia pe fratele tău, numai nu plânge», dar ce «se va scula, fratele tău». «Dar cum să va scula, daca nu-l vei învia Hristos tu?». Zis-au Lui Martha: «Știu că să va scula la înviere la zioa cea de apoi, adică știu și eu Doamne că să va scula la învierea ce va să fie». (f. 62)

Zis-a ei Hristos: «Eu sânt învierea și viața. Cea ce crede întru Mine de va și muri va trăi și tot carele viețuiește și crede întru Mine nu va muri în veac. Crezi tu aceasta, adecă cum că Eu sânt învierea și viața și carele crede întru Mine de va și muri trăește și cel ce trăiește și crede întru Mine, nici // odinioară nu va muri în veac?» (f. 62-62^v)

Deci daca au zis Hristos cătră Martha: «crezi precum îți grăescu», au răspunsu și Martha și au zis: «Adevărat Doamne, eu am crezut că Tu ești Hristos Fiiul lui Dumnezeu, care ai venit în lume». (f. 62^v)

De aici înainte lăsăm fragmentele preluate în contextul lor, dar le tipărim cu aldine, **reproducând integral textul lui Damaschin Studitul** de la fila 63^v a manuscrisului până la sfârșit (f. 66^v). În felul acesta, comparația între cele două „discursuri” se poate face deplin și tehnica folosirii izvorului de către autorul român nu mai are nevoie de niciun comentariu, ca și ceea ce a lăsat în paginile confratelui grec din imprecățiile la adresa cârtitorilor:

„Drept aceia Iisus cum o au văzut pre dânsa plângând, și pre jidovii cari venise cu dânsa iarăși plângând, s-au idovit cu duhul și s-au tulburat întru sine și au zis: «Unde l-ați pus pre dânsul?» Adecă Hristos daca au văzut pre Maria că plânge și pre jidovi așijderea, s-au umilit întru sine și au zis: «Unde ați îngropat pre Lazar?» Dumnezeu cunoaște inima fieștecăruia, cunoaște și cele ascunse ale omului; dar apoi de ce întreba «unde l-ați îngropat»? Nu că nu știa, ci într-o poveste, ca să-i arate ei groapa și să meargă mulți să vază minunea. Obicină (obicei – *n.n.*) o are Scriptura aceasta să o zică, și mai vârtos Biblia ovreiască. C-acolo unde zice la Facere «Adame, Adame unde ești?», oare nu era cunoscători de inimi Dumnezeu, și nu știa unde iaste Adam, ci au întrebat iarăși, ca într-alt loc // unde zice: «pogorându-mă voi vedea de faci după glasul care auz de la dânsii». Aceasta o zice Dumnezeu pentru cei ce au făcut stâlpul și pentru Sodoma și Gomora, că știa, adecă Dumnezeu. Ci are obicină Scriptura să zică precum și aici, unde întreabă Domnul: «Unde ați îngropat pre Lazar?»

Și ziseră lui: «Doamne, vino și vezi». Și au lăcrămat Iisus, adecă după ce au întrebat Domnul unde l-ați îngropat, i-au zis «vino de vezi unde l-am îngropat», iar Domnul au lăcrămat daca au auzit așa. Ca un om ce era au lăcrămat. Că dumnezeirea lacrimi nu are, iar nici lăcrămează, ci omenirea lui Hristos s-au umilit. Căci că avea trup și el ca și noi, sau căci iubia Hristos pre Lazar, precum zicea și jidovii: «Vedeți cum îl iubia pre dânsul». Iar alții dentru dânsii zicea: «Au n-ar

fi putut Acesta carele au deschis ochii orbului să-L facă și pre acesta să nu moară?». Adecă câțiva den jidovi zicea: «Acesta carele au deschis ochii orbului, au n-ar fi putut să facă și pre Lazar să nu moară?»

Vedeți ce zavistie și ce necredință avea ticăloșii! Dar de au deschis, o rătăciților jidovi, unui om striin ochii, cu cât mai vârtos să nu învieze pe prietenul său? Dar pentru care orbu zic ei? Pentru acela care au fost den pântecel mîni-sa orbu, și Domnul au scuipat în pământ jos de au făcut tină și au unsu ochii lui, dup-aceia L-au trimis să să spele la scăldătoarea Siloanului. Precum o zice aceștiași Evanghelistul: «că eșind Iisus den biserică, au văzut un om orbu den naștere». Dar pentru ce n-au pomenit pentru altă minune, ci pentru a orbului? Căci alta nu fusese făcut Hristos mai-nainte de minunea lui Lazar? Și nu o zic jidovii pentru bună minune a fi aceasta, ci pentru răs și în chip de batjocură o zic.

Iisus iarăși idovindu-să spre dânsul, vine la mormântu și era peșteră, și piatră era pusă pre dânsa. Și zice Iisus: «Luoți piatra». Adecă Hristos iarăși au suspinat și s-au dus și la groapă, iar groapa aceia era peșteră și piatră desupra peșterii pusă. Atunci au zis Hristos «Rădicați piatra aceasta»; dar ce, Hristos zicea cătră apostoli: «Adevăr zic voao, că de veți avea credință, veți zice muntelui acestuia: rădica-te și te aruncă în mare, și va fi așa». Și el nu putea să poruncească pietrii să să ridice singură, ci zicea acelora, rădicați piatra? // Adevărat putea Hristos să o facă și aceasta, dar zicea lor să o rădica ca să vază singuri ei adevărul, însuși ei să mărturisească minunea, când îi vor întreba ceialalți oameni «Văzut-ați minunea?», să zică: «Și cu mâinile noastre am apucat piatra de o am rădicat». Pentru aceia zicea Hristos: «rădicați piatra». Zise lui sora mortului Martha «Doamne acum pute, că iaste a patra zi». Zise ei Iisus «Au n-am zis ție că de vei crede, vei vedea slava lui Dumnezeu».

Adecă daca au zis Hristos, rădicați piatra, au răspunsu Martha sora lui Lazar și au zis «Doamne, el pute, că iaste de patru zile», ce va să zică «Hristoase, poruncește numai să învieze; poruncește să să prăvălească piatra singură, nu te duce aproape, că pute. Nu porunci să rădica piatra, că nimini nu cutează să o rădica de multa putoare».

Dar ce-i zice Hristos: «Au nu Ți-am spus că de vei crede, vei vedea slava lui Dumnezeu, nu Ți-am spus că de vei crede că sânt Dumnezeu, poci să înviez pe fratele tău, și nu numai pe fratele tău care pute și iaste de patru zile, ce și pre morții cei din veac, carii sânt numai țărână, poci să-i înviez; n-ai zis tu însuși că eu sânt Hristos fiiul lui Dumnezeu? Pentru aceia dar crede numai și vei vedea puterea lui Dumnezeu».

Au rădicat drept aceia piatra supt care era mortul zăcând, iar Iisus au rădicat ochii Săi în sus și au zis «Părinte, mulțumescu-Ți că m-ai ascultat și Eu știam că pururea Mă ascuți, ci pentru norodul care stă împrejur am zis ca să crează că Tu M-ai trimis». Adecă daca au rădicat oamenii piatra, Hristos au rădicat ochii la ceriu și au zis «Părintele Mieu, mulțumescu-Ți că M-ai ascultat și Eu știu că totdeauna Mă ascuți, ci pentru mulțimea care stă aici, pentru ca să crează că Tu M-ai trimis».

Să roagă Hristos pentru ca să ne arate și noao loc să ne rugăm, când vom vrea să cerem ceva dar de la Dumnezeu. Roagă-să nu că are vreo trebuință să ceară ceva de vreme ce El iaste dătătorul darurilor, de vreme ce El dăruiește altora cererile, ci pentru ca să arate că nu iaste punere împotrivă, să să vază că nici un lucru de la

sine nu face; să arate că de la Tatăl iaste trimis, nu ca o slugă, ci ca un Fiiu iubit, nu ca un striin, ci ca un adevărat. Ci vezi dar stăpânirea cea multă care avea Dum// nezeu, că i-au zis numai cuvântul: «Lazare, vino afară». N-au zis Lazare înviază, Lazare poruncescu scoală-te, ci Lazare vino afară, ca când n-ar fi fost mort, așa-i vorbește Hristos. «Eși afară den groapă, ascultă porunca mea și eși din groapă, lasă groapa și vino în lume, lasă iadul și vino la Vithania, lasă munca și vino la casa ta, lasă stricăciunea și vino la înviere, lasă moartea și vino la viață. Lazare, vino afară pentru ca să cunoască iadul cine sânt Eu, pentru ca să înțeleagă că nimic nu poate înaintea Mea, pentru ca să să domirească cine iaste cel ce te înviază. Lazare, vino afară ca să știe oamenii că iaste înviere morților, să înțeleagă jidovii cei rătăciți că de te înviez pre tine care ești prietenul mieu, ci cât mai vârtos mă voi învia pre mine și pre al mieu trup. Scoală-te Lazare, că Dumnezeu sânt și-ți poruncescu ca un stăpân și înfricoșat împărat al morților».

Și au eșit mortul legat de mâini și de picioare cu fașe și obrazul lui cu măhramă legată. Zise lor Iisus: «Dezlegați-l pre dânsul și-l lăsați să meargă», adecă îndată cu cuvântul lui Hristos au înviiat mortul legat de mâini și de picioare cu pânză și fața lui era acoperită cu măhramă suptire. Atunci zise lor Hristos «Dezlegați-l pre dânsul și-l lăsați să meargă». Cu giulgiurile au eșit Lazar pentru ca să nu să arate că după nălucire l-au îngropat, să nu zică prietenii lui Lazar, jidovii carii să purta cu zavistie că numai întru nălucire au fost îngropat, și iar întru nălucire l-au înviiat Hristos. Pentru aceia le-au zis Hristos: «Voi înșivă cu mâinile voastre îl dezlegați, să nu ziceți în urmă că pre altul am înviiat, dezlegați-l că iaste încredințat, precum l-ați și îngropat dezlegați-l, că L-am înviiat să trăiască pre pământ ca și mai-nainte. Dezlegați-l și-l lăsați să să ducă unde va vrea, lăsați-l să umble cu picioarele ce au fost legate în groapă, lăsați-l să caute să vază pre ziditoriul său, să vază pre făcătoriul său care L-au înviiat, să vază pre surorile sale, care-l plângă, să vază pe norodul ce stă împrejur, să vază pe maica sa pământul întru care vrea să rămăe ca un om».

Dezlegați-l pre dânsul și-l lăsați să să ducă. Deci mulți den jidovii carii venise la Maria văzând cele ce au făcut Iisus, au crezut într-însul. // [f. 65^v] Iar alții dentr-înșii s-au dus cătră farisei și le-au spus lor cele ce au făcut Iisus, adecă dacă au văzut pre Lazar că au înviiat mulți den jidovii care mersese să mângăe pre Maria au crezut în Hristos. Iar alții dentru dânșii s-au dus la farisei de le-au spus câte au făcut Hristos. Acest cuvânt îndoită înțelegere are, au că de multă dragoste ce avea cătră Hristos și spre rușarea (*sic!*) și ocară jidovilor au spus cele ce au făcut Hristos, au pentru zavistia lor.

Ci pentru dragoste, adecă, ar fi zis așa cătră farisei: «Vedeți înșelători și rătăciți farisei ce mare om iaste acesta? Vedeți ce minuni face? Dar să lăsăm dar cele multe care numai le-am zis iar aceasta care am văzut și cu mâinile noastre am apucat, au nu iaste arătat semnu acesta cum că iaste Dumnezeu? Au puteți voi să faceți o minune ca aceasta? Auzitu-s-au vreodată proroc de minuni făcătoriu ca acesta? Nu iaste acesta chiar Fiiul lui Dumnezeu? Dar pentru ce-l zavistuiți voi, pentru ce căutați să uciideți, pentru ce veți să-l răstigniți? De ar fi fost acesta om păcătos, firav [cum au] putut face minuni ca acestea, firav lucrat ca un Dumnezeu cu gura sa».

Ca acestea și altele mai multe spre bine ar fi fost cuvintele vestuirilor celor ce avea dragoste cătră Hristos. Iar cei ce avea zavistie, zavistnice ar fi fost și vestuirile lor, cum că înșală pre oameni, cum că după nălucire l-au înviiat, cum că iaste împotrivoriu lui Dumnezeu, cum că face turburare în cetate, cum că au tras norodul cătră Sine și altele mai multe pline de zavistie ar fi zis cătră farisei.

Ci dar povestea sfintei sărbătorii noastre aceștiia, blagosloviți creștini, aceasta iaste precum ați auzit nu de la mine, ci din Evanghelia cea cătră Ioan. Dar însăși puțințele cuvinte mai am să zic pentru sărbătoarea noastră, ci să le ascultați și acestea cu toată osârdia voastră, pentru ca să priimiți de la Dumnezeu desăvârșit plata osteneții voastre.

Lazar acesta pre care l-au înviiat Hristos astăzi, zic oarecarii den scriitorii de istorii a bisericii noastre, cum că au fost fecior unui fariseu, anume Simon, iubit foarte lui Hristos, precum mărturisește Evanghelia, pentru blândețele lui și pentru credința care avea cătră Hristos. Iar jidovii ca niște zavistnici și vicleni ce era s-au sfătuit ca să-l omoare și el daca au înțeles povestea aceasta au fugit și s-au dus la ostrovul Ciprului. // Iar dup-aceia apostolii l-au hirotit (*sic!*) arhiereu la o cetate ce să numește Chitiia. Acolo spun că Preasfânta de Dumnezeu Născătoarea încă fiind în trup pre pământ, i-au dus un omofor, care omofor Preasfânta însăși cu mâinile Sale l-au făcut.

Și am înțeles povestea cu amăruntul, că Lazar după ce l-au înviiat Hristos au mai trăit pre pământ treizeci de ani deplin și niciodată n-au răs aducându-și aminte de moartea cea amară și de munca cea înfricoșată. Și nimic de cele den iad n-au povestit. Însă pentru doao lucruri: au că nu l-au lăsat Hristos să povestească, de vreme ce iaste înfricoșată, au că n-au văzut nimic, după orânduială dumnezeiască.

Oarecarii tălmăcitori ai Sfintei Evanghelii încă și învățați zic pentru ce ceialalți trei evanghelisti, Matei, Marco și Luca nu scriu nimic pentru învierea lui Lazar, ci numai Ioan. Și zicem la aceasta că ceialalți evanghelisti când au scris evanghelie sale, Lazăr trăia și de vreme ce era în viață Lazar, nu era trebuință să o scrie, că însuși el povestestiia minunea.

Iar Ioan Evanghelistul când au scris Evanghelia sa fusese murit Lazar, și pentru ca să nu să uite o minune ca aceasta, pentru aceia o au scris Evanghelistul Ioan în Evanghelia sa. Și ia vedeți cum ceialalți evanghelisti mai-nainte au fost scris evangheliile sale. Iar Ioan o au scris mai pe urmă, ci adecă Mathei au scris Evanghelia sa după opt ani de la înălțarea lui Hristos, iar Marcu o au scris după zece ani de înălțarea lui Hristos. Iar Luca au scris Evanghelia sa după cincisprezece ani de înălțarea lui Hristos. Iar Ioan Evanghelistul după moartea și învierea lui Lazăr mai încoace au scris Evanghelia sa, care să face treizeci și doi de ani de la înălțarea lui Hristos. Deci, iată că v-ați înștiințat pentru ce pricină, adecă ceialalți evanghelisti n-au scris minunea aceasta, fără numai Ioan.

Drept aceia și noi, o robii lui Hristos, iată că cu ajutoriul lui Dumnezeu au trecut noianul Sfintelor Păresimi și fericit iaste acela care nu s-au primejduit în luciul acesta, ci au au scăpat mântuit de furtuna cea dievolească, că acela au ajunsu la limanul cel cu liniște // [f. 66^v] și bun, acela și de ceialaltă primejdie nu să va teme.

Aceste Sfinte Păresimi care le-am trecut, blagosloviți creștini, iaste sfințirea și mântuirea sufletelor noastre, pentru că și postirea de mare folos iaste. Dentr-această postire marele Moisi s-au făcut de lege dătătoriu neamului ovrescu, dentr-aceasta s-au curățit mintea lui și au văzut slava lui Dumnezeu. Cu aceasta cei trei coconi den Vavilon au stinsu văpaia cuptoriului. Cu aceasta și prorocul Daniil au înblânzit și au astupat gurile leilor. Cu această postire și prorocul Ilie au oprit norii de n-au ploat trei ani și șase luni, și în scurt, a zice toți sfinții dentr-această postire s-au slăvit. Dentr-aceasta s-au cinstit, dentr-aceasta s-au învrednicit împărății ceriurilor.

Cu aceasta și noi acum, adecă să ne învrednicim să ajungem sfintele zile ale Învierii. Să ne purtăm luminos sufletește și trupește și să prăznuim precum place lui Hristos. Iar acolo în veacul cel ce va să fie să ne învrednicim Paștilor celor vecuitoare ale veseliei cei vecinice și desfătării cei de-a pururea. Care să o dobândim noi toți întru Hristos, adevăratului nostru Dumnezeu. A căruia iaste slava și puterea și cinstea și închinăciunea denpreună cu cel fără de început Părinte și cu Prea Sfântul și bunul și de viață făcătorul Duh. Acum și pururea și în veci netrecuți. Amin."

Cuvântarea la *Sâmbăta lui Lazăr* este cea mai îndatorată, până acum, lui Damaschin Studitul. Dar s-a văzut cum autorul *Cărții românești de învățătură* a pus în lucrare cele trei însușiri proprii: capacitatea de selecție și concentrare, tehnica de „mozaicar” ce compune din bucățele disparate o imagine unitară, și arta de traducător.

Pentru cele 19 rânduri cu care începe cuvântarea sa, Mitropolitul Varlaam s-a inspirat cu siguranță din începutul *Omiliarului patriarhal*: „Domnul și ispășitoriu nostru Iisus Hristos pre pământ umblând pentru spăsenia seminței noastre, atunce și Lazar, dreptul, cu dragoste împreună-se lui...” (Coresi, p. 96). **Dar mai departe își așterne propriile idei despre această lucrare, într-o adevărată retrospectivă a celor despre care vorbise în cuvântările anterioare.**

Aceste numai 19 rânduri, care se dovedesc a-i aparține neîndoielnic, ne dau una din cele mai convingătoare dovezi despre însușirile care au făcut din Mitropolitul Varlaam una din mințile cele mai bine alcătuite și unul din condeiele cele mai capabile să servească o asemenea minte, din întreaga cultură română. Ne demonstrează totodată **cât de puține cuvinte îi trebuiau spre a induce în sufletele ascultătorilor trăirea sărbătorească și conștiința unui eveniment excepțional, precum Învierea lui Lazăr acum, iar altă dată triumful icoanelor.**

Cât de atent era Mitropolitul Varlaam la ceea ce, găsindu-se în izvoare, socotea că este sau nu folositor pentru ai săi, se vede și din completa trecere sub tăcere a încercării lui Damaschin Studitul și autorului textului din *Omiliarul patriarhal* de a explica absența celei mai mari minuni înfăptuite de Mântuitorul din Evangheliile sinoptice și prezența ei doar în Evanghelia lui Ioan.

Explicația n-ar fi făcut – prin ridicarea problemei însăși – decât să semene neliniște și îndoială în ascultători, întrucât un răspuns pe deplin satisfăcător n-a fost găsit nici până astăzi. Înțelepciunea mitropolitului de acum patru veacuri de a nu pomeni nimic despre această problemă scoate în evidență încă o dată modul cum a înțeles să aleagă, din cele 18 pagini ale lui Damaschin Studitul, materialul din care și-a construit cele 5 ale sale. Ne arată totodată **măsura staturii sale intelectuale și a măiestriei scriitoricești.**

Că Mitropolitul Varlaam ar fi fost un „teolog mediocru”, așa cum l-a calificat Nicolae Iorga, este o afirmație răscumpărată de altele, demne – acelea – de marele istoric. Dar că Ștefan Ciobanu a crezut că poate scrie în clasică lui sinteză că „**arta omiletică cu care sunt scrise predicile din Cazania mitropolitului Varlaam precum și unitatea de plan și de concepție vădesc o școală în această materie, pe care n-a putut s-o aibă mitropolitul Moldovei**”, aceasta ridică frontal problema **formației sale și a secretului acestei staturi**, pe care geniul nativ nu o poate explica decât în parte. Adică una din acele probleme la care nu s-a putut da un răspuns de un secol și mai bine.

Odată ce suntem însă în posesia unei demonstrații ce nu mai admite discuție, că **autorul român a folosit cele trei vârfuri ale omileticii bizantine, neogrecești și ucrainene**, și că n-a făcut-o în chip de umil compilator, ci de adevărat **maestru**, acest răspuns vine de la sine!

Avem, cred, destule dovezi concrete (și ele vor spori necontenit) că **Mitropolitul Varlaam stăpânea desăvârșit cunoștința acestor izvoare, ceea ce-i permitea să se folosească de ele cu ușurință și discernământ.** Dar aceasta presupune și că și **le asimilase**, învățând din ele acea „artă omiletică” a cărei origine nu reușea să o găsească Ștefan Ciobanu!

Istoricul francez Robert Marichal scria în *L'Histoire et ses méthodes* (*Encyclopédie de la Pléiade*, 1961, p. 1241): „**Les historiens ont toujours appris leur métier, non en lisant des traités de méthodologie, mais en étudiant les mémoires des grands maîtres**”. Chiar dacă nu va fi studiat tratate de omiletică și nu va fi ascultat cursuri ale marilor maeștri ai cuvântului, precum odinioară unii sfinți Părinți auditori ai retorului păgân Libaniu, genialul fiu al plaiurilor moldovenești a avut în aceste cărți echivalentele acelor „memorii ale marilor maeștri” din care să învețe o artă a cuvântării căreia însă el i-a adăugat ceea ce nu se afla nicăieri: **acea „rostire românească” ce-l deosebește de toți.**

În privința „unității de plan și de concepție” a fiecărui text în parte și a lucrării în ansamblu, apartenența ei autorului *Cărții românești de învățătură* nu mai pune, credem, nicio problemă.

De bună seamă, Mitropolitul Varlaam n-a rămas la lectura acestor trei cărți, fie ele și fundamentale, pentru ceea ce și-a propus să facă. Adâncă lui cultură a beneficiat din plin de vecinătatea apropiată a mănăstirii Secu (unde a fost monah și stareț) cu mănăstirea Neamțu, adevărată „Bibliotecă centrală” a Moldovei. Aici se păstra uriașa moștenire lăsată de cărturarii epocii lui Alexandru cel Bun, în frunte cu prima noastră personalitate culturală și artistică de anvergură europeană: cărturarul, caligraful și miniaturistul **Gavriil Uric.**

Dintr-unul din cele două manuscrise în care acesta a copiat pentru prima oară *Mucenicia Sfântului Ioan cel Nou* și-a luat Mitropolitul Varlaam textul pe care l-a tradus pentru a-l introduce în cartea sa. **Ceea ce ne dovedește că drumul spre acest mare depozit al culturii bizantino-slave pe pământ românesc nu a rămas nebătut de el.** E ceea ce explică accesul și la alte izvoare decât aceste trei mari colecții de predici. Despre ele vom vorbi ceva mai departe.

Nu trebuie pierdut din vedere niciodată că **Mitropolitul Varlaam este începătorul curentului de traduceri din literatura patristică în limba română**, curent ce-și va atinge apogeul datorită „paisienilor” din secolul următor, odată cu strămutarea lor la Secu. Adică acolo de unde acest curent pornise în urmă cu un secol și trei sferturi!

Acest curent a plasat cultura română pe primul loc între culturile europene care au tradus masiv și sistematic moștenirea teologică a Bizanțului într-o limbă vie, fiind și prima care a transpus într-o asemenea limbă marea culegere „Filocalia” alcătuită de Sfinții Nicodim Aghioritul și Macarie din Corint¹⁷.

Deschizătorul acestui glorios traiect românesc în cultura europeană a fost cel care între anii 1602 și 1613 a tradus *Leastvița* Sfântului Ioan Scărarul, traducere în sfârșit editată în 2007 de Editura Trinitas, din inițiativa și cu binecuvântarea mitropolitului de atunci al Moldovei și Bucovinei, iar acum Preafericitul Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române¹⁸.

A fost prima carte esențială a culturii și spiritualității bizantine transpusă în românește. Iar faptul că s-a angajat la o asemenea lucrare pe când

¹⁷ Vezi pentru aceasta arhimandritul Ciprian Zaharia, *Biserica Ortodoxă Română și traducere-rile patristice și filocalice în limbile moderne*, în volumul: *Paisianismul. Un moment românesc în istoria spiritualității europene. Volum alcătuit în întâmpinarea primului Congres ecumenic internațional „Paisie Velicicovski și mișcarea/moștenirea sa spirituală. Italia, Magnano, 20-23 septembrie 1995.* Cu binecuvântarea Înalt Prea Sfințitului dr. Daniel, mitropolitul Moldovei și Bucovinei de dr. Dan Zamfirescu, București, Editura Roza Vânturilor, 1996, p. 46-64. Articolul a apărut prima oară în limba italiană în revista „Benedictina”, XXXV, 1988, fasc. 1, p. 153-172 și extras.

¹⁸ *Leastvița sau Scara raiului de Ioan Scărarul.* Ediție jubiliară dedicată Sfântului ierarh Varlaam, mitropolitul Moldovei, autorul traducerii. Ediție, notă asupra ediției și glosar de Oana Panaite. Prefață și revizuirea transcrierii interpretative de Eugen Munteanu. Tipărită cu binecuvântarea P.P.S. Daniel, mitropolitul Moldovei și Bucovinei, locțiitor de patriarh al Bisericii Ortodoxe Române, Iași, Trinitas, 2007.

semna „Smeritul între călugări Varlaam, preut besearicei lu Sveatâi Ioan Cra-stitel, întru mănăstirea ce o cheamă Secul” – deci **cu un sfert de veac înainte de a ajunge mitropolit** și trei decenii înaintea tipăririi *Cărții românești de învățătură* –, jalonează drumul străbătut, fără a obosi, spre piscurile culturii românești, **așezată de el printre cele ce au dat Răsăritului ortodox de tradiție bizantină una din cărțile sale fundamentale.**

Raportată la tezaurul de manuscrise din biblioteca mănăstirii Neamțu, peste care se va abate în secolul al XIX-lea urgia „colecționarilor” ce vor duce o mulțime de piese de primă mână în bibliotecile de peste hotare, opera capitală a Mitropolitului Varlaam se dovedește a fi moștenitoarea directă a „**Marilor minee de lectură**” alcătuite la Târnovo de Patriarhul Eftimie și școala sa de cărturari și aduse în Moldova pe vremea lui Alexandru cel Bun, foarte probabil din mănăstirea Studion, unde fuseseră depozitate în fața amenințării otomane.

Acestea sunt alcătuite din aproape 400 de texte aparținând la 70 de autori bizantini și include întreaga operă hagiografică a Patriarhului Eftimie¹⁹. **O întreagă bibliotecă de omilii și scrieri hagiografice se afla deci pe pământul Moldovei de peste două secole**, atunci când s-a format cărturarul Varlaam, foarte probabil în preajma ultimului mare exponent al acestei tradiții culturale slavone: Mitropolitul Anastasie Crimca.

La mănăstirea Neamțu se găseau atunci toate cele 15 manuscrise cunoscute ale lui Gavriil Uric (număr sporit recent cu încă două, de către una din cele mai eminente specialiste în istoria culturii bulgare vechi, dar și a întregului răsărit de cultură slavonă, doamna Climentina Ivanova)²⁰ de care avem cunoștință astăzi, între care *Cuvântările Sfântului Grigorie Teologul*, *Mărgăritarele Sfântului Ioan Hrisostom*, *Leastvița Sfântului Ioan Scărarul* și marile „sbornice” pe care le va cerceta și va face pe ele însemnări câteva decenii mai târziu Sfântul Pahomie, episcopul Romanului.

Sfântul Ierarh Varlaam, mitropolitul Moldovei, a devenit ceea ce a reușit să fie tocmai fiindcă avea în spate două secole de acumulări culturale ce așezaseră întreg teritoriul locuit de „semenția românească”, nu numai geografic, în centrul ariei culturale de tradiție bizantină.

¹⁹ Cf. Dan Zamfirescu, *O nouă viziune asupra istoriei culturii bulgare din secolele XIV-XVIII* (sub tipar).

²⁰ Ambele manuscrise aparțin Bibliotecii Sfântului Sinod din București și au fost identificate după grafie ca aparținând lui Gavriil Uric de distinsa cercetătoare bulgară, autoarea și unui volum masiv consacrat manuscriselor din fosta colecție Pogodin, multe din ele provenite din Țările Române. Mulțumim în mod deosebit părintelui Policarp Chițulescu, consilier patriarhal, directorul Bibliotecii Sfântului Sinod, care ne-a semnalat această descoperire și ne-a dăruit o copie de pe comunicarea în limba bulgară *Два новооткрити автографа на Гавриил Урик* [Două autografe nou descoperite ale lui Gavriil Uric].

XI. Predica la Duminica Florilor, sau „înflorită” (în *Cazania* de la Dealu) sau a Floriilor în pronunțarea actuală, a șasea din Postul cel Mare, este din nou structurată ca o tâlcuire a pericopei evanghelice, din Ioan 12₁₋₁₂, dar modul în care se desfășoară exegeza este sensibil deosebit de cel de până acum.

În *Omiliarul patriarhal*, la Ehrhard omilia de Florii are incipitul *Ὁ μακάριος ἀπόστολος καὶ εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης, ὁ ἐπιστῆθιος φίλος...*

În ms. grec 500 B.A.R., de care s-a folosit Grecu, avem textul intitulat: *Τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως τοῦ Χρυσοστόμου λόγοι εἰς τὰ Βάϊα* [A celui între sfinți părintelui nostru Ioan, arhiepiscopul Constantinopolului, Gură de Aur, cuvântare la Florii], cu incipitul: *Ἡδὴ τῆς πνευματικῆς*, text considerat neautentic sau îndoielnic²¹ și publicat de Migne în PG 61, col. 715-720 la „Spuria”. Cum el nu are corespondent în cartea lui Coresi, Vasile Grecu a omis cuvântarea la Florii din acest manuscris în ediția și traducerea sa.

În versiunea slavonă a *Omiliarului patriarhal*, păstrată în ms. 209 al Bibliotecii Sinodale, se găsește alt text, căruia Gorski și Nevostruiev îi dau incipitul versiunii originale grecești, după **codicele de la Torino** (Греч. Поуч. 12) care atribuie această culegere Patriarhului Filotei: *Καὶ σήμερον ἡμῖν ἡ τῶν εὐαγγελικῶν φρεάτων ἀναβλύζει πηγὴ*. El corespunde cu slavonul **Дн(ѣ) ѿбо на(м) еѿ(ѣ)льскихъ источникъ, истекае(т)са источникъ...** ceea ce confirmă încă o dată realizarea versiunii slavone a *Omiliarului* după un manuscris atribuit Patriarhului Filotei. Cum aceasta este versiunea tipărită la Zabludovo și tradusă la Brașov, era firesc să găsim același text la Coresi: „Frații mei, astăzi amu nouă den învățatura Evangheliei cură izvoru și ape multe și bogate și izvor nesfârșit”!

Acesta este deci textul avut sub ochi și de Mitropolitul Varlaam, atât în „Cartea Sfântului Calist” (adică în ediția de la Krilos ori Evie a *Omiliarului patriarhal*), cât și în versiunea românească din cartea lui Coresi, despre care putem acum să aducem dovada categorică în sprijinul afirmației că i-a stat pe masa de lucru.

Damaschin Studitul i-a închinat acestei mari sărbători cuvântul 6 din ciclul celor ce țin de persoana Mântuitorului și sunt așezate în fruntea cărții sale. **El are 12 pagini și se dovedește din nou a fi principalul izvor din care Mitropolitul Varlaam a extras direct aglutinând, în maniera sa de lucru, numeroase pasaje.** Faptul a fost semnalat de Pandele Olteanu, iar textele au fost identificate deja integral de părintele Vasile Preda, din lucrarea căruia le luăm.

²¹ Cf. Daniel Popa, *Opera & Bibliographia Sfântului Ioan Gură de Aur. Of Saint John Chrysostom*. Ediție bilingvă, Cluj-Napoca, Editura Renașterea, 2002, nr. 4643, p. 162.

Este un instrument de lucru fundamental, care conține și bibliografia tuturor traducerilor și studiilor românești despre Sfântul Ioan Gură de Aur.

La Kiril Trankvilion-Stavrovețki găsim două cuvântări închinare Floriilor, ambele traduse în *Cazania de la Govora*. Prima, de 10 ½ pagini (în original 10), este împărțită ca de obicei în două părți, urmate de o învățătură finală intitulată: *De viața cea de bunătați și cum sântem datori spre nălțimea smereniei a pune bunătațile noastre. Învățătura a doa în duminica înflorită, de fata Sionului ce semnează și de venirea lui Hristos cu bucurie către ea*, are 6 pagini și 10 rânduri (în original 6 și jumătate).

Chiar pentru începutul predicii Mitropolitului Varlaam este pus la contribuție un fragment din Damaschin, unde se pomenește faptul că străduindu-se mai marii evreilor să-l ucidă după învierea lui Lazăr, „deci Iisus pentru aceia nu mai umbla de față între iidovi. Ci s-au dus acolo la o cetate aproape de pustie ce să numia Efrem și acolo petrecea cu ucenicii Lui”.

Dar autorul român însoțește această informație preluată din izvor cu explicația proprie dată acestui fapt: era un mod de a ne da învățătură, prin exemplul său, „să nu ne dăm înșine de bună voia noastră în primejdii”. Nu din teamă făcuse aceasta, ci pentru că își alesese El ceasul când să înfrunte patima pe care o știa dinainte, ca un Dumnezeu ce era.

Nu găsim această explicație la niciunul dintre autorii folosiți, deci putem din nou să identificăm în aceste câteva rânduri de introducere pe **teologul și cuvântătorul Varlaam**.

Dar mai găsim ceva, chiar de la început, iar în restul paginilor se va vedea și mai clar: Mitropolitul Varlaam, spre deosebire de toate izvoarele sale, transformă retorica în povestire. El face din evenimentul intrării triumfale în Ierusalim un adevărat film, derulat înaintea ascultătorilor prin puterea cuvântului și artei sale de narator. Pericopa evanghelică din Ioan – adevărat reportaj, cum spuneam – și apoi toate fragmentele culese din izvoare sunt orânduite și legate între ele în așa fel încât să facă pe ascultători să trăiască acest moment ca și cum i-ar fi martori. Iar din „off” le oferă comentariul său lămuritor, în aceeași inconfundabilă „rostire românească”.

Este semnificativ faptul că de data aceasta pericopa evanghelică este cu mult mai mare decât la Kiril Trankvilion-Stavrovețki. În cuvântul acestuia pericopa are doar 8 rânduri, iar textul însuși este rezultatul unei combinații, realizată de autor între Matei și Ioan:

„Iară a doao zi nărod mult veni la praznic. Auziră că Iisus vine în Ierusalim, luară stlăpări de finic și ieșiră în timpinarea Lui, și striga (în ediție: *strigară*) grăind «Osanna, blagoslovit cel ce vine întru numele Domnului, Împăratul izrailitenescl!». Află Iisus un mășcoiu și șezu spre el. Și cum iaste scris: «Nu te teame, fata Seonului, iată împăratul tău vine șezând pre mânzu de mășcoiu!». Iară mulți den năroade

așternea veșmintele sale pre cale, iară alții tăia stlăpări de leamne și-i așternea Lui // și grăiia «Blagoslovit împărăția carea vine întru numele Domnului, Părintelui nostru David! Osana întru cei de sus». (*Cazania de la Govora*, fila 68^v-69; ed. cit., p. 296-297)

În schimb, la Varlaam pericopa se acoperă în totul cu cea din Evanghelia lui Ioan din *Evangheliar* și din *Cartea cu învățătură* a lui Coresi. Fapt revelator: față de aceasta din urmă **nu numai ca întindere a textului, ci și ca traducere!**

Dacă Ștefan Ciobanu comitea o eroare afirmând că Mitropolitul Varlaam n-a făcut decât să îndrepte traducerea din cartea lui Coresi, și dacă în numeroase alte locuri avem dovada că **a tradus din nou textul evanghelic folosindu-se de pericopele din cartea lui Kiril Trankvilion-Stavrovețki**, aici nu mai încapă îndoială că nu s-a dus la textul slavon al Evangheliei din cartea ucraineană, fiindcă acolo nu există decât combinația citată, ci **l-a preluat așa cum se afla în cartea lui Coresi**, cu foarte puține modificări care ne permit să urmărim cuvânt cu cuvânt ridicarea vechii traduceri coresiene la înălțimea „strălucitoare” sale talmăciri.

Avem prin urmare dovada că mitropolitul s-a folosit și de versiunea românească a Omiliarului patriarhal, tipărită de Coresi în 1581! Nu s-a folosit însă de *Cazania* lui Petru Movilă, unde pericopa evanghelică nu are primele 12 versete și probabil aceeași era situația în traducerea de la Krilos.

În *Sfânta Evanghelie* (vezi ediția 2001, p. 238), pericopa ce se citește la *Duminica Floriilor* are exact întinderea textului din cartea lui Coresi, **și exact acest text îl găsim la Mitropolitul Varlaam**. Prin urmare autorul *Cărții românești de învățătură* nu avea cum să traducă această pericopă întreagă nici din așa-numita „Cartea Sfântului Calist” și nici de la Trankvilion. **Avem astfel dovada clară că a preluat-o de la Coresi și ea devine peremptorie comparând cele două texte, Varlaam aducându-i foarte puține schimbări.**

De ce procedează astfel Mitropolitul Varlaam, deosebindu-se de predicatorul ucrainean? Tocmai fiindcă pericopa Sfântului Ioan, selectată în *Evanghelie* de Biserică pentru lectura în această zi, îi oferea acea viziune de „film” al evenimentului-apogeu din viața Mântuitorului.

Dar „filmul” se completa prin ce găsim în Evanghelia lui Matei 21₁₋₁₀, cu amănunte ce nu sunt la Ioan: trimiterea ucenicilor să aducă o asină cu mănzul ei (în ultima traducere, însoțită de original, găsim **măgăriță**, deși asinul se deosebește de măgar prin culoare și are o dungă pe care legenda spune că o datorează tocmai faptului că l-a purtat pe Mântuitorul)²², punerea veșmintelor lor pe asină și pe mănzu pe care s-a urcat Mântuitorul, faptul că mulțimea așternea

²² *Noul Testament. Evanghelia după Matei. Ediție bilingvă. Introducere, traducere, comentariu și note patristice de Cristian Bădiliță. Prefață de Theodor Paleologu, București, Editura Curtea Veche, 2009, p. 95.*

hainele pe care călca asina. La Marcu 11₁₋₁₀ este vorba doar de un mânz (πῶλος) fără precizarea că era de asin ori de **măgăriță**, dar regăsim amănuntul despre punerea veșmintelor pe el, iar primirea de către mulțimea care așternea hainele și crengile de copaci este la fel ca la Matei, ca și cuvintele cu care l-a întâmpinat. Lipsește însă trimiterea la profeția lui Zaharia ce se împlinea prin intrarea călare pe asin. În Evanghelia lui Luca acest episod este în capitolul 19, versetele 30-39, într-o redactare întrucâtva diferită, dar faptul în sine, al călătoriei pe asin spre Ierusalim, este înregistrat.

Regăsim aceste amănunte **cumulate** în expunerea Mitropolitului Varlaam!

Însuși titlul dat predicii sale: *Învățătură dintr-această Svântă Evanghelie, pentru călătoria Domnului Hristos în Ierusalim*, pune accentul pe ceea ce a semnatificat această călătorie în iconomia mântuirii, iar arta sa de povestitor se concentrează spre reconstituirea, pas cu pas, a celor petrecute din momentul în care Mântuitorul – un moment alegând retragerea din fața pericolului – revine spre a-și împlini cele ce-i erau dinainte știute. Poposește mai întâi în familia lui Lazăr cel înviat, pentru a primi omagiul spălării picioarelor cu mir, după care cere să i se aducă mânzul de asin cu care să intre spre a împlini profeția.

Modul cum Mitropolitul Varlaam explică gestul, socotind distanța străbătută călare și amintind că niciodată până atunci Mântuitorul nu călătorise decât pedestru, îi aparține lui Damaschin Studitul. Dar începutul celor 5 ½ pagini ale predicii sale este luat de la Kiril Trankvilion-Stavrovetki:

„Cum era împărații cei de demult când se întorcea de la războiu cu biruire într-o împărăție, atunci le ieșia lor înainte mulțime de năroade și de cei ce era supt mână lor, având în mâini stlăpări de finic, arătând lor cinstea slavei de biruire cu acest zbor și minune era obiceiul într-o cei de demult a priimi pre împărații lor.

Așa Ierusalimul cu împrejurării lui, făcu cinstea ca aceasta și slavă lui Hristos, împăratului și Dumnezeuului nostru, ca unui biruitoriu adevărat, carele sparse împărăția morții și pre diavolul și pre iadul birui.” (ed. Gherman, p. 297)

Urmează – după Damaschin – istorisirea mesei din casa lui Lazăr și explicația prezenței acestuia la masă, acestea luate din Damaschin Studitul:

„Mai-naime cu șase zile de Paști au venit Iisus în Vithania, unde era Lazar cel mort îngropat, pre care l-au înviat den morți și au făcut lui cină acolo și Martha poslușia, iar Lazar era unul den cei ce ședea la masă cu Dânsul. (f. 68)

Dar pentru ce ospăta pre Hristos? Pentru căci au înviat pre Lazar, și pentru căci îl iubia foarte. Iar Lazar ședea și mânca împreună cu prietenii, pentru ca să nu să arate că după nălucire au înviat. Că năluca nu mănâncă, pentru aceia mânca și bea ca și ceialalți oameni.

Deci Maria luund o litră de mir cu nard pisticon* de mult preț au unsu picioarele

* În original avem μύρου νάρδου πιστικῆς (ed. 1667, în Biblioteca Sfântului Sinod, p. 88).

lui Iisus, și au ștersu cu cosițele capului ei picioarele Lui, iar casa s-au umplut de mireasma mirului. Adecă Hristos // să ospăta la masă, iar Maria, sora lui Lazar, au luat o litră de mir curat neamestecat de mult preț, și au unsu picioarele Domnului Hristos și cu perii capului ei au ștersu picioarele Lui și casa toată s-au umplut de mireasma mirului. (f. 68^v-69)

Zice drept aceia unul den ucenicii săi, Iuda al lui Simon Iscariotul, carele vrea să-l vândă pre Dânsul: «Pentru ce acest mir nu s-au vândut drept trei sute de dinarii și să fie dat la săraci». Și aceasta au zis, nu doar că pentru săraci îi era lui grijă, ci pentru căci era fur și hoț și limbut și punga cu banii o ținea la dânsul.” (f. 69^v)

Mitropolitul Varlaam nu scapă ocazia de a adăuga propriul comentariu la această explicație a izvorului, vorbind despre lăcomia lui Iuda și despre lăcomie în general. Este încă un fragment ce-i poate fi atribuit integral și în care, potrivit stilului său, se adresează direct ascultătorilor.

Urmează istorisirea aducerii mînzului și a intrării în Ierusalim, întâmpinat de mulțime.

Cuvintele cu care aceasta L-a întâmpinat și din care sunt lăsate în slavonește **въ вышнихъ** – *întru cei de sus*, au și o tâlcuire ce nu este în Evanghelie: „adică izbăvește-ne pre noi, izbăvește-ne acum, acela ce petreci într-o cetele îngerești” (ed. noastră, p. 59). Această tâlcuire o găsim la Damaschin Studitul: „au eșit de L-au întâmpinat și au luat în mână ramuri de finic și striga: Mântuiește-ne acum, binecuvântat ești Tu carele vii într-o numele Domnului și ești împărat lui Israil” (f. 70^v).

Tot de la Damaschin Studitul este luat amănuntul că „nu numai bărbații și muierile, ce și cuconii cei mici și pruncii din brațele maicilor sale toți strigau” (p. 59): „Iar Matei zice că așternea pe pământ ramuri și cum că ucenicii puneau hainele lor pe asin, iar oamenii și copiii cei mici așterneau hainele lor pe cale, și călca asinul pe dânsle” (f. 71).

Odată încheiată descrierea evenimentului intrării în Ierusalim, urmează explicarea faptului că Mântuitorul a intrat călare pe asin, deși până atunci călătorise numai pe jos. Este folosit pentru aceasta următorul fragment din Damaschin Studitul:

„Iar de să va îndoi cineva pentru ce au încălecat Hristos pe dobitoc, avem să o arătăm. Că totdeauna Hristos ori unde vrea să meargă tot pe jos să ducea și cale de o zi tot pe jos mergea. Dar acum pentru ce să încălece în cale de cincisprezece stadii, și stadia ați auzit eri că iaste de o sută de stânjini, care acelea 15 stadii fac 1500 de stânjini, adecă doao miluri de pământ și o sută de stânjini; ci atâta loc era den Vithania până la Ierusalim. Ci dar Hristos la atâta loc de puținel pentru ce au încălecat? Pentru ca să îplinească prorocia prorocului Zaharie care auzi Moisi.” (f. 72)

Din alt fragment, care-i precede acestuia, aflăm prorocia:

„Iar Mathei zice ca den gura prorocului: ziceți fetei Sionului: «Iată împăratul tău vine blând și călare pe asin fiiul asinii». **Și prorocia aceasta o zice prorocul Zaharia** și înțelegerea ei zice: «Nu te teme Ierusalime, nimic de acest împărat ci mai vârtos te bucură și te veselește. Că nu vine cu mândrie și // cu slavă deșartă, ci blând și smerit și iaste călare pe mânzu de asin. Ai avut pe Manasie împăratul, dar era închinătoriu de idoli, era necredincios, era tiran și silnic și păcătos. Ai avut pre Ahaav împărat, dar și acela era necredincios și să închina la idoli. Ai avut pre Navuhodonosor împărat, dar și acela au fost rău. Și nici odinioară Ierusalimul vreun bine de la dâșii n-au văzut. Toți au fost mândri, toți mari și tari și tirani, iar acesta împăratul tău, Ierusalime, care vine acum, nu iaste ca aceia, ci iaste blând și smerit, atâta cât au priimit de au încălecat pe un asin».

Și pre Dânsul nu l-au cunoscut ucenicii Lui întâiu. Ci tocma după ce s-au proslăvit Iisus, atuncea și-au adus aminte că acestea au fost pentru dânsul scrise și acestea i-au făcut Lui.” (f. 71-71’)

Urmează din nou învățătura adresată în direct de Mitropolitul Varlaam ascultătorilor săi, pe care nu o mai găsim luată de la cineva, după care iarăși se folosește de „tâlcovnici” adunați pentru descifrarea *simbolurilor* ce le-ar reprezenta atât veșmintele puse peste asin, cât și asinul însuși. Recunoaștem fragmentele alese din Damaschin Studitul:

„Domnul nostru Iisus Hristos, unul adevărat Dumnezeu, au fost în ceriuri înfricoșat și laudat de îngeri, dar ca un milosârd și milostiv n-au lăsat pre omul cel stricat să piară în păcate, ci au venit în lume și s-au făcut smerit și au împărătit peste noi limbile cele striine și ne-au ales pre noi den celelalte limbi, precum grăește și prorocul Sofonie la prorocia de astăzi: «că voi mântui pre cea lăpădată și pre cea sfărâmată o voi priimi și voi pune pre dâșii întru laudă și-i voi face numiți întru tot pământul». Ca de pre fața Domnului o zice această prorocie, că <pe> cei goniți și stricați îi voi priimi și-i voi pune întru laudă și-i voi face numiți întru tot pământul.

Înțeles-ați că pre cei din limbi creștine însemna asinul acela, iar hainele care așterne pe pământ sânt păcatele limbilor. Căci că de nu-și va lăpăda cinevași păcatele sale, cum va putea priimi pre Hristos; cum va putea sălășlui Hristos în sufletul păcătosului. Deci nu are Hristos împărțășire în inima păcătosului, precum zice și prorocul Isaia: «Ce casă mi-ați zidit mie?» zice Domnul. Însă casă și lăcaș lui Dumnezeu iaste inima curată a omului. Dar și dumnezeescul Apostol Pavel grăește: «Ce împărțășire are întunerecul cu lumina?» Întunerecul iaste faptele cele rele ale omului, precum zice iar aceșai Pavel: «Nu vă împărțășire-ți cu lucrurile cele neroditoare ale întunerecului».

Iar lumina iaste Hristos. O zice aceasta însuși Hristos la Sfânta Evanghelie «Eu am venit lumină în lume». Pentru aceia zicea și Pavel Apostol: «Scoală-te acela ce dormi și înviiază den morți și te va lumina pre tine Hristos», adecă rădică-te tu cela ce dormi în lucruri rele ca să te lumineze Hristos.

Deci de nu va lăpăda cineva păcatele sale, nu va putea priimi pre Hristos. Cum am zice, un om ce ar vrea să meargă într-o cale departe, de va fi înhăimurat cu haine multe nu poate să alerge. Așa și omul de nu va lăpăda de-asupra lui păcatele nu poate să alerge nici să ajungă la împărăția ceriurilor; și daca nu iaste cu puțință omul cu un ochiu să vază deodată și ceriul și pământul, așa nu iaste cu puțință omul cu păcate să vază și pre Dumnezeu și pre diavolul.

Și ce să zicem multe? Domnul poruncește de zice: «Nu poate cineva la doi domni să slujască, că de va urî pre unul, pre altul va iubi, sau unuia va plăcea și pre altul va necinsti», adecă nu poate cinevași să slujască la doi stăpâni, că au pre unul va urî și pre altul va iubi, sau unuia va plăcea și pe celalalt va necinsti.

În scurt, rușinarea păcatelor și lăpădarea lucrurilor celor rele, aceasta însămnează hainele care așterne jos pe cale oamenii.

Iar hainele care așterne ucenicii pe asin, ce însemnează? Să o știți și aceasta. Zis-am că asinul sântem noi, limbile, iar dumnezeestii și sfinții apostoli s-au trimis cătră noi cei den limbi de au propoveduit și ne-au învățat și au făcut minuni și au pătimit multe, numai ca să întoarcă limbile, să le aducă la dumnezeiasca cunoștință și să acopere păcatele lor. Ci dar învățăturile apostolilor care au acoperit păcatele limbilor sânt hainele acestea, care au pus apostolii pe asin. Iar stâlparile și ramurile însămnează biruința patimilor. Dar și reversarea aceasta cătră noi să aduce, că Hristos au împărătit peste limbi, precum grăește prorocul David: «că noi ne-am supus Domnului și ne cucerim Lui.” (f. 72-72’)

Găsim și la Kiril Trankvilion-Stavrovețki aceasta:

„Punerea veșmintelor și șederea lui Hristos pre mășcoiu neînvățat semna taina spăseniei noastre, că șezu Hristos, Împăratul Slavei de veaci, ca pre un mânzu neprins, spre ceale năroade sălbatece spre carele nu șezuse o știință ca aceea mai nainte, ca să cunoască cu ea pre adevăratul Dumnezeu, făcătoriuul său. Derept aceasta porânci să-l aducă pre mășcoiul de ședere și-l acoapere pre el cu veșminte, iată seamnă că avea apostolii să aducă mulțime de limbi, pentru șederea lui Hristos, că acela șezu spre dinsele cu credință și au coperit goliciunea lor cu veșmântul fără-de-morții și cu darul Duhului Sfânt.” (ed. cit., p. 298)

Din finalul cuvântării lui Damaschin Studitul, care acoperă două pagini și jumătate din 12, este extras începutul: „Dar o buni credincioși creștini, carii astăzi v-ați adunat pentru Sfântul praznic, iată cu darul lui Hristos, adevăratului Dumnezeu am ajuns la sfârșitul Sfintelor pătими” precum și ultima pagină:

„Văzut-ați și ați cunoscut, blagosloviți creștini, că nu să folosește omul den postire daca nu va avea dragoste cu toți. Pentru aceia și noi, de vreme ce am săvârșit Sfintele Păresemi, ia să vedem de am postit cu vrăjmășie, iată că vine și săptămâna Sfintelor Patimi ale Domnului, ci încai acum să ne îndireptăm pe sine. Pentru ca să prăznuim cu vrednicie și Sfintele Patimi și să ajungem și zioa cea luminată a Sfintei Învieri.

Ci unii, adecă lasă să gătească haine și podoabe, alții să grijască de mâncări și de

băuturi, alții să grijască de averi și de bogății trupești. Și carii sânt aceștea? Limbile cele necunoscătoare și nebune și amăgite, care nu știu ce cred, care n-au cunoscut pre Dumnezeu cel adevărat, cari nu așteaptă judecata și înviere, carii nu gândescu că vor să ia plată după faptele lor, aceia să grijască de acestea. Iar noi, carii credem în Dumnezeu cel adevărat, să nu grijim de lucruri ca acestea, ci să ne nevoim pentru sufletele noastre să le luminăm, sufletele noastre să le înpodobim, sufletele noastre să le hrănim cu cuvântul lui Dumnezeu, sufletele noastre să le veselim cu fapte bune, ca să plăcem lui Dumnezeu în lucruri iscusite.

Pentru acestea să ne silim, pentru acestea să grijim, căci credem în Dumnezeu care le iubește acestea, căci așteptăm să înviem și să ne judecăm, căci nădăjduim să luom fieștecările după lucrurile noastre. Pentru aceia și lucruri vrednice credinței noastre să cade să facem. Să nu gândim că fără lucruri bune ne vom mântui, că precum nu iaste cu puțință să să aprinză focul fără lemne, au fără altă materie, așa nu iaste cu puțință cinevași fără de credință să să mântuiască.

Aceste lucruri și fapte să nevoim, blagosloviți creștini, să le isprăvim, pentru ca să ne învrednicească Hristos, aici, adecă să petrecem cu sănătate și cu fericire, fără de sminteală de vrăjmașii cei trupești și sufletești, să ne spodobim cu bine și cum poștește Dumnezeu să prăznuim Sfintele Paști. Iar acolo să ne mântuim de munca cea de veci și să ne învrednicim Paștilor celor înțeleghătoare ale Domnului nostru Iisus Hristos și să dobândim împărăția ceriurilor cea pururea moștenitoare, care noi toți să o câștigăm cu darul și cu îndurările și cu iubirea de oameni a Domnului nostru Iisus Hristos, cu carele și întru carele iaste cinstea și închinăciunea și să cuvine mulțemită și mărirea, depreună cu cel fără de început Părinte și cu cel desăvârșit începătoriu și pricinuatoriu al său Duh. Acum și pururea și întru veci netrecuți, ai tuturor vecilor. Amin.” (f. 74-74^v)

* * *

Pentru **Săptămâna Mare** nu găsim niciun text în *Omiliarul patriarhal* bizantin. După *Duminica Floriilor* urmează *Duminica Paștilor*. Aceasta îl va determina pe copistul manuscrisului grec 500 B.A.R. să copieze la sfârșit cele patru cuvântări, la Lunea Mare, la Marțea Mare, la Miercurea Mare și la Joia Mare, primele trei având drept autor – în titlu – pe Sfântul Ioan Hrisostom, iar a patra fără nume de autor. Despre ele Ehrhard nota că „nu au nimic de-a face cu *Omiliarul*”.

Aceeași absență o constatăm și în traducerea slavonă din ms. nr. 209 al Bibliotecii Sinodale și în tipăritura de la Zabłudovo și în *Cazania* lui Petru Movilă.

În *Cartea cu învățătură* a lui Coresi apare o *Învățătura de preacinstita taină, ce se zice de trupul și de sângele lui Hristos, vare de câte ori creștinii credincioși gătescu-se a lua sfânta cuminecătură, trupul lui Hristos (Iară preutul tot iaste datoriu cu învățătură a învăța întâi, mainte de cuminecare, ca nemunui să le pare că e pâine proastă și vin prost sfânta cuminecătură)*. Editorii din 1914

consemnează în notă: Titlul slavon, tipărit deasupra titlului românesc: **Въ сѣтинъ великыи четѣокъ. Поученіе о прѣчстѣхъ таинахъ** (*Întru sfânta și marea Joie, învățătură despre preacinstitele taine*).

Acest text nu are nicio legătură cu patimile Mântuitorului ci este în întregime consacrat pregătirii pentru împărtășanie și explicației tainei transfigurării pâinii și vinului în trupul și sângele Domnului. Este însă interpolat imediat după *Duminica Floriilor* și înainte de *Duminica Paștilor*, fără a se indica o zi anume în versiunea românească. Dar în titlul slavon ea există, după cum am văzut: este „Sfânta și Marea Joie”.

De această omilie s-a ocupat Pandele Olteanu în articolul: *Contribuții la studiul unor omilii izolate traduse în limba română*, din „*Analele Universității București. Limbi slave*”, XVIII, 1969, p. 18-21, unde a constatat prezența ei și în *Codicele de la Ieud* (ms rom. 5032 B.A.R.), fiind unul din cele trei texte românești din acest manuscris, editate în facsimil de Ion Bianu în 1925: *Texte de limbă din secolul XVI reproduse în facsimile*, îngrijite de I. Bianu, membru al Academiei Române. III. *Manuscript de la Ieud: 1. Scriptura Domnului Hristos către oameni, căzută în piatră din ceriu. 2. Învățătură de Paști. 3. Învățătură la cuminecătură*, București, 1925.

A fost editată filologic prima oară în *Manuscrisul de la Ieud. Text stabilit, studiu filologic, studiu de limbă și indice de Mirela Teodorescu și Ion Gheție*, București, Editura Academiei Române, 1977. Pandele Olteanu considera copia de la Ieud ca păstrând o versiune mai veche decât tipăritura coresiiană și intrată în aceasta după un manuscris ce se păstra în biserica din Scheii Brașovului, mai vechi decât manuscrisul de la Ieud. Ion Gheție îl socotea însă derivat din această tipăritură, dar nu direct.

Pandele Olteanu declara că nu găsim un original slavon care să fi fost tradus (deși avem titlul slavon de la Coresi; titlul în manuscrisul de la Ieud este *Poučenie o staa pričeštenie*, deci tot în slavonă) și că limba este mult mai românească decât în traducerea secolului al XVI-lea, deci ar putea fi compusă chiar de un român, în limba română. Editorii din 1977 nu s-au pronunțat în această problemă.

Pentru **Săptămâna Mare**, Damaschin Studitul a scris o singură predică: *Cuvânt la îngroparea dumnezeiescului trup al Domnului Nostru Iisus Hristos și la tânguirea Preasfintei de Dumnezeu Născătoare și la pogorârea în iad*. Este a 7-a din ciclul consacrat Mântuitorului și ne vom opri pe larg asupra ei, deoarece a fost folosită de Sfântul Varlaam în predica următoare. În schimb, **Kiril Trankvilion-Stavrovetki a închinat Joiei Mari nu mai puțin de cinci cuvântări**, dintre care numai primele două și un „Cuvânt înainte” au fost traduse în *Cazania de la Govora*.

Pentru *Vinerea Mare* și *Sâmbăta Mare* predicatorul ucrainean a scris câte o singură cuvântare, ambele traduse în *Cazania de la Govora*, care a devenit astfel în cultura română *Evangelia învățătoare cu cele mai multe texte pentru Săptămâna Mare*.

Kiriakodromionul lui *Nichifor Teotoke** fiind rezervat în exclusivitate duminicilor, începând cu *Duminica Paștilor*, se oprește la *Duminica Floriilor*. După aceea găsim duminicile închinete Sfintei Cruci, Sinodului al șaptelea ecumenic, precum și predicile la Nașterea și la Botezul Mântuitorului. Dar nimic pentru zilele Săptămânii Mari.

Ilie Miniati, în schimb, a consacrat *Patimilor Domnului* două cuvântări la o singură zi, cu același titlu: *În Sfânta Marea Vineri. La mântuitoarea patimă*. Prima se află în „Seria întâi” de cuvântări la postul Mare, iar a doua în seria a 4-a, ultima pe care a rostit-o chiar în anul de pe urmă al vieții sale.

Sfântul Ierarh Antim Ivireanu, cel de al doilea orator bisericesc al nostru, nu are nicio predică pentru zilele Săptămânii Mari, astfel încât în afară de cartea Mitropolitului Varlaam singurul autor și singurul loc în care mai găsim evocate patimile Domnului de un autor aparținând vechii culturi românești sunt *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie*.

În „Cazania de la Dealu” din 1644 avem cele trei texte din Kiril Trankvilion-Stavrovețki, preluate odată cu întreg textul *Cazaniei de la Govora* până la *Duminica Tomei*, iar în *Chiriakodromionul* de la Alba Iulia, care are la bază cartea Mitropolitului Varlaam, găsim textul său din *Cartea românească de învățătură*. Datorită celor 13 ediții ale *Chiriakodromionului* el a străbătut 230 de ani!

Întrucât în *Cazania de la Govora* sunt traduceri ale cărții rusești a lui Kiril Trankvilion-Stavrovețki, singurele cuvântări originale consacrate patimilor și îngropării Mântuitorului existente în cultura noastră veche sunt cele din *Cartea românească de învățătură*.

Va trebui să așteptăm apariția, în 1811, la Buda, a cărții lui Petru Maior *Predici sau învățături la toate duminicile și sărbătorile anului*, ca să găsim o predică intitulată *În Sfânta Marea Vineri [Pentru patima cea mântuitoare a Domnului Iisus Christos]* și încă două secole spre a descoperi că întâiul nostru orator bisericesc ce ne-a lăsat în manuscris predici pentru Marțea, Miercurea, Joia, *Vinerea* și *Sâmbăta Mare* a fost **Episcopul Melchisedec Ștefănescu al Romanului**. Ele au fost găsite și editate din inițiativa, cu sprijinul și cu prefața Preasfințitului Ioachim Băcăoanu, episcop vicar al Arhiepiscopiei Romanului și Bacăului, de către arhimandritul Pimen Costea, în volumul *Cuvinte din*

* Am distins astfel grafic opera lui Nikifor Teotoke, tradusă din grecește, de cartea de la Alba Iulia, care este una românească.

cuvânt. *Omilii inedite. Texte translatate și diortosite de arhim. Pimen Costea. Carte tipărită cu binecuvântarea și sprijinul Preasfințitului Ioachim Băcăoanu, episcop vicar al Arhiepiscopiei Romanului și Bacăului, Arhiepiscopia Romanului și Bacăului, [ed.] Filocalia, Roman, 2011. Dar nu e de crezut că n-a existat și o predică pentru Lunea Mare. Ea ori n-a rămas, ori n-a fost găsită până acum în manuscrisele sale.*

În cultura noastră veche **predicile bizantine pentru Săptămâna Mare** au fost cunoscute de la primii pași, avându-le chiar în copiile primului cărturar caligraf și artist (miniaturist) de geniu care a fost **Gavriil Uric**, personalitate ce a ilustrat epoca de cultură legată de domnia strălucită a lui Alexandru cel Bun. Pentru acest domn și soția sa Marina a copiat în 1429 Gavriil Uric *Tetraevangelul* cu miniaturi păstrate acum în Biblioteca Bodleiană din Oxford.

Ne-am mai referit, în treacăt, la acea monumentală realizare a culturii bulgare din „al doilea veac de aur” pe care am numit-o **Marile minee de lectură de la Târnovo ale Patriarhului Eftimie** tocmai spre a stabili raportul de cauzalitate și anterioritate cu celebrele *Minee de lectură de la Moscova ale Mitropolitului Macarie*.

Acest monument este alcătuit din două părți distincte. Materia din care este alcătuită fiecare se află cuprinsă în mai multe tomuri.

O parte din aceste tomuri este rezervată **sărbătorilor cu date fixe**, atât cele domnești cât și cele ale sfinților, pentru fiecare fiind selectate și traduse din literatura bizantină unul sau mai multe texte. Li s-au adăugat unele creații originale produse de cultura bulgară, între care și opera hagiografică integrală a Patriarhului Eftimie al Târnovei. Aceasta a fost consacrată în cea mai mare parte sfinților bulgari sau cinstiți în mod deosebit în Bulgaria. Excepție face doar panegiricul închinat de Patriarhul Eftimie Sfântului Constantin cel Mare și maicii sale Elena. Toată această primă componentă, conținând câteva sute de titluri din literatura patristică și din epoca postpatristică, bizantină, creată de câteva zeci de autori începând cu cei din „secolul de aur” și încheindu-se cu Sfântul Grigorie Palama, **a fost copiată în mod sigur la Constantinopol, în cinci volume totalizând câteva mii de pagini, și adusă în Moldova din ordinul lui Alexandru cel Bun**. A fost apoi multiplicată în a doua jumătate a secolului al XV-lea de către copiii de la Putna, din ordinul lui Ștefan cel Mare, precum și în următoarele două secole.

Dovada categorică a aducerii *Marilor minee de lectură de la Târnovo* în Moldova, pe vremea lui Alexandru cel Bun, o găsim în două *Sbornice* alcătuite și scrise de Gavriil Uric în 1439 și respectiv 1441, păstrate acum în Biblioteca Academiei Române la cotele 164 și 165. Ele sunt alcătuite cu texte extrase din

toate volumele ce alcătuiesc această uriașă culegere de texte bizantine și slavo-bulgară pentru sărbătorile fixe. Recent, cercetătoarea bulgară Klimentina Ivanova a mai identificat și semnalat încă două sbornice, aflate în Biblioteca Sfântului Sinod.

A doua componentă a *Marilor minee de lectură de la Târnovo ale Patriarhului Eftimie* este constituită de **textele pentru sărbătorile mobile** (în funcție de data sărbătorii Paștelui), din perioada *Triodului* și *Penticostarului*. Ele încep cu *Duminica Vameșului* și *Fariseului* și se termină cu *Duminica Tuturor Sfinților*. A fost alcătuită pe același principiu care a dus astfel la alcătuirea celei mai vaste „antologii” de literatură omiletică și hagiografică bizantină pe teren slav: la fiecare duminică și la celelalte sărbători (a Sfântului Teodor Tiron, a Învierii lui Lazăr) sunt adunate și traduse texte create pentru sărbătoarea respectivă de marii Părinți bisericești din epoca patristică și bizantină, sau numai atribuite lor. **Dar spre deosebire de Omiliarul patriarhal din Bizanț, aici autorul fiecărui text este indicat de fiecare dată în titlu**, chiar dacă într-o serie de cazuri este vorba de texte neautentice, doar atribuite unor nume celebre și cu autoritate. Cele mai multe sunt atribuite Sfântului Ioan Gură de Aur.

Chiar dacă în această colecție nu ne mai întâmpină selecții ce ajung la aproape o duzină de titluri ca pentru unele din sărbătorile domnești cu dată fixă, de cele mai multe ori găsim măcar două, alteori chiar trei sau patru pentru aceeași duminică ori sărbătoare. Pentru Duminica Paștelui sunt cele mai multe: șase.

Pe baza tuturor manuscriselor cunoscute la noi și în culturile bulgară și sârbă, în care monumentul a luat naștere și a circulat, am putut să stabilesc **trei articulații ale acestei lucrări**, cu diferențe infime, de o sărbătoare sau două distribuite în mod diferit în volumele respective.

Prima articulație este alcătuită din predicile de la *Duminica Vameșului* și *Fariseului* până la *Sâmbăta Sfântului Teodor Tiron* exclusiv. **A doua**, de la *Sâmbăta Sfântului Teodor Tiron* și *Duminica Ortodoxiei* (prima din post) până la *Duminica Floriilor*. **A treia**, cea mai bogată de la *Lunea Mare* până la *Duminica Tuturor Sfinților*.

Și pentru această parte a Marilor minee de lectură de la Târnovo avem dovezi categorice că a fost adusă în cultura română odată cu cea consacrată sărbătorilor cu dată fixă.

Pentru prima articulație avem manuscrisul copiat în 1470 din ordinul lui Ștefan cel Mare de Chiriac de la Putna, păstrat și expus în Muzeul mănăstirii. Pentru cea de a doua avem ms. 724, acum la Dragomirna, cu faimoasa notă a copistului de la f. 38, unde se copia un text de Sfântul Teodor Studitul: „Sfântul

Teodor Studitul în a cărui mănăstire au fost scrise aceste cărți”. Ioan Iufu a considerat că acest manuscris face parte chiar din lotul celor realizate în mănăstire Studion de echipa trimisă de Alexandru cel Bun să înzestreze țara sa cu acest uriaș tezaur de literatură bizantină și slava care va deveni „grundul” pe care se va înălța apoi, sporindu-l cu noi achiziții, cultura de limbă slavă a Moldovei²³.

Două secole mai târziu, în 1615, caligraful Petru de la Suceava, care-și iscălește opera, va executa o nouă copie din acest volum, comandată de Mitropolitul Anastasie Crimca, spre pomenirea părinților săi Ioan Crimca și Cristina (așa cum s-a scris în însemnarea din josul paginilor 1-5 ale manuscrisului). Această copie a ajuns în colecția lui P.I. Șciukin, descrisă în 1896 de A.I. Iațimirski, care probabil i-a fost și furnizorul, și care ne-a dat toate titlurile, cu incipiturile respective²⁴.

Este de mare importanță pentru noi faptul că **pentru a treia articulație posedăm trei manuscrise copiate de însuși Gavriil Uric**, ultimul datat 1451. Din păcate, numai unul (B.A.R. ms. slav 149) se află acum în România, celelalte două au ajuns unul la Petersburg și altul la Moscova.

Un al patrulea manuscris conținând această parte a treia a fost copiat în Țara Românească în 1686, pe vremea lui Șerban Cantacuzino, și se păstrează în Biblioteca Academiei Române cu cota ms. slav 345²⁵.

²³ I. Iufu, *Mănăstirea Moldovița – centru cultural important din perioada culturii române în limba slavonă (sec. XV-XVIII)*, în „Mitropolia Moldovei și Sucevei”, XXIX, 1963, nr. 7-8, p. 428-455 (despre însemnarea de pe ms. 724 la p. 434). Același, *Despre prototipurile literaturii slavo-române din secolul al XV-lea*, în „Mitropolia Olteniei”, XV, 1963, nr. 7-8, p. 511-535; Același, *Mănăstirea Hodoș-Bodrog, un centru de cultură slavonă din Banat*, în „Mitropolia Banatului”, XIII, 1963, nr. 5-8, p. 229-261; Ioan Iufu și Iufu Zlatca, *Colecția Studion*, „Biserica Ortodoxă Română”, LXXXVII, 1969, nr. 7-8, p. 817-835; Zlatca Iufu, *За десеттомната Колекция Студион (Из архива на румънския изследвач Ион Юфу)*, în „Studia Balcanica”, II, Проучвания по случай Втория Международен Конгрес по балканистика, Sofia, 1970, p. 299-343; Dan Zamfirescu, *Les grands ménologes de lecture du Patriarche Euthyme de Târnovo*. Texte lu le 16 octobre 1985 au IVe Colloque International Търновска книжовна школа (Велико Търново октомври 1985), în „Търновска книжовна школа”, t. 7., Велико Търново, 2002, p. 87-104.

²⁴ *Опись старинных славянскихъ и русскихъ рукописей собранія П.И. Щукина*, составленная А.И. Яцимирскимъ. Издание П.И. Щукина, Moscova, 1896, p. 77-84 (descrierea conținutului la p. 79-83). Colecția P. I. Șciukin se păstrează acum în Muzeul istoric de Stat din Moscova. Cf. *Рукописные собрания Государственной библиотеки СССР имени В.И. Ленина, Указатель*, Moscova, 1983, p. 54 (B.A.R. II 683135).

²⁵ P.P. Panaitescu, *Catalogul manuscriselor slavo-române și slave din Biblioteca Academiei Române*, vol. II. Ediție îngrijită de Dalila-Lucia Aramă și revizuită de G. Mihăilă. Cu o prefață de Gabriel Ștrempel, București, Editura Academiei Române, 2003, p. 121-125. Copistul notează că „Această Sfântă carte numită minei am scris-o eu multpăcătosul Anania ieromonah, în Sfânta mănăstire Bistrița din porunca preacuviosului părintelui nostru chir Paisie arhimandrit, în zilele lui Ioan Șerban Cantacuzino Basarab voievod cel Tânăr, și ctitor era Constantin Brâncoveanu, mare spătar. În anul 7195 (1686) luna decembrie 22 zile”.

Sbornicul lui Gavriil Uric rămas în posesia noastră și actualmente B.A.R. ms. slav 149 nu este datat și are la f. 260^v însemnarea (slavă) „A lui Gavril monahul”. El cuprinde textele de la „Duminica slăbănogului” (a 4-a după Paști) până la „Duminica Tuturor Sfinților”. Celelalte două au fost până de curând ignorate ca opere ale lui Gavriil Uric, fiind socotite că aparțin fie unui copist necunoscut (cel păstrat în prezent în Muzeul Istoric de Stat din Petersburg, provenit din colecția N.P. Lihaciov) fie unui „Ioil” care l-ar fi copiat în 1491 (cel din Biblioteca fostă Lenin, fondul 98 Egorov, nr. 462).²⁶

²⁶ Primul manuscris a fost descoperit în Arhiva Secției din Leningrad a Institutului de istorie al Academiei de științe a U.R.S.S. (la data respectivă), *Colecția N.P. Lihaciov, fond 238, Secția rusă*, de **Iurii Constantinovici Begunov**, unul dintre cei mai prestigioși savanți ce ilustrează în Rusia studiile culturii vechi, atât rusă cât și a celorlalte popoare slave ortodoxe. A fost făcut cunoscut în articolul «Мучение Иоанна Нового» Григория Цамблака в сборнике первой трети XV в., из собрания Н. П. Лихачева» [Mucenicia lui Ioan cel Nou a lui Grigorie Țamblac în sbornicul din prima treime a secolului al XV-lea în colecția N.P. Lihaciov] publicat în „Советское Славяноведение”, 1977, nr. 4, p. 48-56 (și extras) cu fotocopia filei 493 pe care apare glosa marginală „Țamblac”. De el ne ocupăm pe larg în comentariul la predica despre *Mucenicia Sfântului Ioan cel Nou de la Suceava*.

Al doilea a fost semnalat de Damaschin Mioc în articolul *Materiale românești din arhive străine*, din „Studii și materiale de istorie medie”, VI, 1973, p. 325-347, unde la p. 332 înregistrează următorul: 1. *TORJESVENIC* – 1451, Moldova. Are 448 de file. F. 1-7 hârtie, având filigrană mistrețul, f. 7-126 pergament, iar de la f. 128 până la sfârșit tot hârtie, având filigrană mistrețul. Probabil că inițial a fost scris în întregime pe pergament, dar, pierzându-i-se începutul și sfârșitul, s-au completat pe hârtie. Mărimea 27,5 × 20. Scrisul foarte frumos, regulat, în unciale moldovenești. Frontispiciul cu patru cercuri, artistic împletite, scrise în chinovar. Are unele îndreptări marginale și în josul paginii. Pe pagină 28-30 rânduri. Legătură veche în lemn și piele. *Însemnări*: f. 448^v, în josul paginii: *Иоанъ исписа сѣи Златаустъ въ лѣтѣ сѣчѣ, съвърши же са мѣсеца августа* *авгѣстѣ дѣ* [Ioil a scris acest Zlataust în anul 6959 (1451); s-a săvârșit în luna august 14]. Bibl. Lenin, Moscova, fond. 98 (Egorov), nr. 461/462.

Patru ani mai târziu **Radu Constantinescu** în *Texte românești în arhive străine*, Direcția generală a Arhivelor Statului din România, București, 1977, p. 9-13 ne dă o nouă descriere și un tabel ce permite să luăm cunoștință de conținut și să-l raportăm la ceea ce știm din celelalte trei manuscrise (descrierea completă a celui de la Petersburg ne-a fost trimisă cu înfinită amabilitate de către descoperitor): „Moscova, Biblioteca Lenin, fond. 98 Egorov, ms. 462. Codicele legat de către descoperitor): „Moscova, Biblioteca Lenin, fond. 98 Egorov, ms. 462. Codicele legat în piele și lemn, este un *in quarto* (28 × 19,7), cuprinzând 448 file. Filigrane: mistreț, sec. XV, f. 1-3; foarfeci, variantă a tipului Briquet 3664 din anul 1440 și tipul 3689 din anii 1463-1467; calvar, variantă Briquet 11706 din anii 1448 – 1456 la fila 364 și fier de lance, ca în copia clujană a *Syntagmei* lui Vlastaris, Biblioteca Centrală Universitară din Cluj, ms. 4104/D. 71 f. 59. Redacție mediobulgară, cu urme sârbești. La fila 1 citim note rutene din sec. XVII. Colofonul, la fila 448^v este *† Иоанъ исписа сѣи Златоустъ въ лѣтѣ сѣчѣ, съвърши же са мѣсеца августа* *дѣ* [Ioil au scris acest Zlatoust la anul 6999/1491] s-a săvârșit în luna lui august 14 zile]. Ordinea corectă a filelor este 1-3, 6-7, 8, 4-5, 9-448.

Alexandr Pascal în *Новые данные о книжной деятельности Гавриила Урика немецкого* [Noi date despre activitatea cărturărească a lui Gavriil Uric de la Neamțu] în cel de al 5-lea tom închinat „Școlii cărturărești de la Târnovo” conținând lucrările celui de al 5-lea Simpozion internațional de la Veliko-Târnovo, 6-8 septembrie 1989, Veliko-Târnovo, Editura Universității „Sfinții Kiril și Metodie”, Veliko-Târnovo, 1994, p. 409-413. Același, *Заметки о славяно-русских рукописях хранилищ Москвы* [Observații asupra manuscriselor slavo-române ce se păstrează la Moscova], în „Romanoslavica”, București, XXX, 1992. Referate și comunicări prezentate la cel de

Aceste două achiziții ale cercetării din ultimele decenii ne permit să avem imaginea exactă și completă a celei de a treia „articulații” a *Mineiului de lectură* pentru sărbătorile mobile, așa cum a venit în Moldova pe timpul lui Alexandru cel Bun. O putem controla și cu manuscrisul databil în secolele XV-XVI, descris de Stoian Romanski în 1909, manuscris ce conține textele de la Sâmbăta lui Lazăr la Duminica Tuturor Sfinților²⁷.

Datorită bunăvoinței savantului rus Iurii K. Begunov, descoperitorul și primul cercetător al manuscrisului din colecția N.P. Lihaciov, posed descrierea științifică riguroasă a conținutului său. În ceea ce privește copia de la Moscova, suntem constrânși să ne mulțumim cu ce găsim în tabelul lui Radu Constantinescu. Dar este suficient ca să ne lămurim că în această ultimă copie din 1451, **Gavriil Uric a introdus la Sâmbăta Mare și predica Sfântului Ioan Damaschin, absentă din celelalte copii.**

Pe baza acestor patru manuscrise (cinci cu cel de la Lvov), dintre care patru acoperă și Săptămâna Mare, **putem stabili exact ce anume texte au fost selectate și incluse de alcătuitoarii bulgari de la Târnova pentru zilele de luni până sâmbătă ale Săptămânii Mari.**

Pentru **Lunea Mare** avem două texte, cu numele de autori ale Sfinților Ioan Hrisostom și Ioan Damaschin, ambele „despre smochinul uscat”. Al Sfântului Ioan Damaschin cu titlul: *Cuvânt la smochinul cel uscat și la parabola viei este autentic*²⁸. În schimb *Cuvânt despre smochinul uscat. În Sfânta și Marea Luni*, cu incipitul slavon *Око оубо зра или дрѣво цвѣтоносно или источник водоточень*, corespunzând lui *Ὁφθαλμοὺς μὲν ὁρῶν ἢ δένδρον ἀνθοφόρον ἢ πηγὴν ὑδροτόκων ...* (PG 59, 585-590), se rânduiește la secțiunea *Dubia et spuria*²⁹. Exact acest text apocrif îl găsim copiat și în manuscrisul grec 500 B.A.R., la sfârșitul *Omiliarului patriarhal* (vezi C. Litzica, *op. cit.*, p. 283).

Pentru **Marțea Mare** avem iarăși două texte, ambele cu numele Sfântului Ioan Gură de Aur. Primul este: *Despre pilda celor o mie de talanți datorați și*

al XI-lea Congres internațional al slaviștilor (Bratislava, 30 august – 8 septembrie 1993), paginile 97-327. 1: *Un nou autograf a lui Gavriil Uric*, a demonstrat că **ambele manuscrise aparțin lui Gavriil Uric**, și că „Ioil” nu este decât rămășița lui Gavriil din inscripție.

²⁷ St. Romanski, *Влахобългарски рукописи въ львовската университетска библиотека*, în „Периодическо списание”, LXXI, 1909, p. 596-600.

²⁸ Versiunea românească în Sfântul Ioan Damaschin, *Cuvântări la sărbători împărătești, la sărbători ale Maicii Domnului și la sfinți*. Carte tipărită cu binecuvântarea Preafericitului părinte Daniel, patriarhul Bisericii Ortodoxe Române. Traducerea din limba greacă veche de pr.dr. Gabriel Mândrilă și Laura Mândrilă, București, Editura Institutului Biblic și de misiune ortodoxă, 2010, p. 152-165.

²⁹ Daniel Popa, *Opera et bibliographia Sfântului Ioan Gură de Aur. Of Saint John Chrysostom*. Ediție bilingvă, bilingual edition, Cluj-Napoca, Editura Renașterea, 2002, p. 154.

o sută de dinari ceruți, cu incipitul Ὡς ἐκ μακρᾶς ἀποδημίας ἐπανελθὼν πρὸς ὑμᾶς, οὕτω διάκειμαι τήμερον (PG 51, col. 17-30) slav: **Іакоже ѡ(т) далнѣго ошествіа вѣзвращєѡ кѣ вамь**. Paternitatea hrisostomică nu-i este pusă la îndoială.

Al doilea, *Cuvânt despre cele zece fecioare și despre pocăință și milostenie* cu incipitul Ἀρα οἴδατε, πόθεν ἡμῖν ὁ λόγος πρώην ἤρξατο, slav: **Оубо оубѣдѣсте ли ѡткждѣ намь слово начатъ прѣвѣе или гдє почи...** este în PG 49, col. 291-300 (De eleemosyna, et in decem virgines). Este omilia a treia din cele 9 din categoria *Spuria*.

Pentru **Miercurea Mare** avem din nou două cuvântări în care apare ca autor Sfântul Ioan Gură de Aur, ambele aparținând însă celor socotite „spuria”. Prima cu titlul: *Cuvânt despre spusa Evangheliei: „Au ieșit fariseii și au făcut sfat împotriva lui Iisus”* cu inc. Ὅσοι τοῦ Ἠλία μαθηταὶ τυγχάνετε, τοῦ τὴν πενιχρὰν τράπεζαν τῆς χήρας μὴ ἐξουθενήσαντος, παρ’ ἡμῖν αὐλίσθητε, slav: **Єлнци пророка Ілїж оученици єсте оубогжа...** (PG 61, col. 705-710).

A doua este în ms. slav 345 B.A.R. *Cuvânt despre femeia desfrânată și fariseu* cu inc. Ἀπας μὲν καιρὸς παντὶ βουλομένῳ πρὸς μετάνοιαν ἐπιτήδειος, slav: **Вѣсєгда оубо в[ог]ѣ ꙗко ѿлагоубец врѣмѡ покаанїа грѣшнымь дарова**. Textul, considerat neautentic, este publicat în PG 61, 727-734.

În manuscrisul lui Gavriil Uric de la Petersburg găsim alt text: *Al celui întru sfinți părintelui nostru Efrem Sirul și prezviterul, cuvânt despre desfrânata și mirul din alabastru (Ѡ влждници и алавастрѣ мїра)*. El se află în volumul al 2-lea din ediția în șase volume de la Roma *Opera omnia quae Exstant graece, latine, syriace, in sex tomus distributa*, 1743, I. 279-306 și în vol. II din traducerea românească de Isaac Shimonahul și Iosif ieromonahul, mănăstirea Neamțu, 1819, reeditată cu alfabet latin la Bacău în 1998, de Editura Buna Vestire, sub îngrijirea protosinghelului Ioan Filaret, p. 303-313.

Nu este clar ce se găsește în manuscrisul de la Moscova. În cel descris de Stoian Romanski și păstrat la Lvov găsim același text ca în ms. slav 345 B.A.R.

La **Joia Mare** avem în manuscrisul lui Gavriil Uric de la Petersburg **patru texte**. Trei îl dau drept autor pe Sfântul Ioan Gură de Aur iar al patrulea pe Amfilohie din Iconiu. În ms. slav 345 B.A.R. sunt aceleași, dar numai trei, și în altă ordine. În cel de la Lvov găsim numai două.

La Gavriil Uric avem:

1. Sfântul Ioan Gură de Aur, *Cuvânt despre trădarea (прѣдани) Domnului nostru Iisus Hristos*, cu incipitul **хотѣх патріарховж вєсѣдж кѣ намь прострѣти**. În ms. slav 345 îl găsim la urmă (cu titlul mai dezvoltat): **Слово о**

танинѣ и вечерѣствѣ и ѡ Іоудинѣ прѣдателствѣ и ѡ прч(ѣ)тын(х) и страшных(х) и вж(с)тны<х> танина<х> и еже непаметозловнѣ. Din manuscrisul de la Lvov lipsește.

Textul original, aparținând autorului indicat, se afla în PG: 49, col. 373-382 și este omilia a II-a la vânzarea lui Iuda, tradusă în românește în volumul pe martie din *Viețile sfinților de la Neamțu*³⁰, iar după aceea de pr. Patriche și de părintele Dumitru Fecioru³¹.

2. Cuvânt la „Părinte dacă este cu puțință îndepărtează paharul acesta de la mine cu incipit **Ничимже неподовны сжт црѣквїи оучителе мѣтери любѡчѣднѣи...** În ms. slav B.A.R. 345 este primul, iar în cel de la Lvov singurul cu numele Sfântului Ioan Gură de Aur. Dar face parte din categoria Spuria (PG 61, col. 751-756). Îl găsim în românește tot în volumul pe martie din *Viețile sfinților de la Neamțu*. Conform părintelui Fecioru, aparține în realitate Sfântului Amfilohie al Iconiei³².

3. Amfilohie episcopul Iconiului, *Cuvânt la „Părinte dacă este cu puțință să treacă de la mine paharul acesta* cu incipit **Паки ꙗко воинь законный аже ѡт еретик срѣтаж брань**. În B.A.R. ms. slav 345 este al doilea text iar în cel de la Lvov tot cel de al doilea. O scriere cu acest titlu nu apare însă între cele publicate de Migne în PG tomul 39, singurul conținând scrierile acestui autor (vezi indicele lui Ferdinandus Cavallera publicat în 1912).

4. Sfântul Ioan Gură de Aur, *Cuvânt despre Cruce și despre lepădarea Sfântului Apostol Petru*, cu incipit **Потрѣвно єсть вѣ се врѣмѡ и дълго Іѡвовѣ вѣздати и славж кр(е)стовж съповѣдади...** Este din nou unul din categoria celor îndoielnice, publicat în Migne PG 59, col. 613-620 cu inc. Ἀναγκαῖον ἐν τῷ παρόντι καιρῷ καὶ τὸ χρέος τοῦ Ἰωσήφ ἀποτίσαι.

La **Vinerea Mare** există un singur text, atât la Gavriil Uric (ms. de la Petersburg) cât și în B.A.R. ms. slav 345 (în cel de la Lvov este absent): A lui Gheorghe călugăr și hartofilax, *Cuvânt despre „Stăteau lângă crucea lui Iisus mama lui și sora mamei lui (и сестра мѣтере єго) și la îngroparea dumnezeiescului trup al Domnului nostru Iisus Hristos. A fost rostit în Sfânta și Marea Vineri*.

³⁰ Dumitru Fecioru, *Bibliografia traducerilor în românește din literatura patristică*, p. 26: *Cuvânt la vânzarea lui Iuda și la pashă și la predaniia tainelor și pentru a nu ține minte răul. În Sfânta și Marea Joi*.

³¹ C. Patriche, *Cuvântări panegirice. Nouă omilii despre misterii la sărbătorile Domnului nostru Iisus Hristos*, București, 1913; Dumitru Fecioru, *Predici la sărbătorile împărătești și cuvântări de laudă la sfinți*, București, Editura Institutului Biblic și de misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 2008, p. 59-79. Titlul la Dumitru Fecioru: *Omilia a II-a la vânzarea lui Iuda (Cuvânt în Sfânta și Marea Joi)*.

³² Dumitru Fecioru, *Bibliografia traducerilor, op. cit.*, p. 26.

La **Sâmbăta Mare** în manuscrisul lui Gavriil Uric, în ms. slav 345 B.A.R. și în cel de la Lvov găsim *textul cel mai celebru despre îngroparea Domnului, atribuit un mileniu și jumătate episcopului Epifanie al Ciprului*, dar acum considerat apocrif: Cuvânt la îngroparea dumnezeiescului trup al Domnului și Dumnezeului și Mântuitorului nostru Iisus Hristos. În original se află în P.G. XLIII, 440-464.

Îl avem și în limba română, în două manuscrise din Biblioteca Academiei Române și în volumul pe martie din *Viețile sfinților* de la Neamțu (vezi p. 550-560).

În ms. slav 345 B.A.R. mai găsim la Sâmbăta Mare un text fără nume de autor, cu titlul **Въ стѣжѣ и великѣжѣ събоутѣ. Слово на бѣготѣлесное погребеніе г҃а и б҃а и сп҃са нашего І҃у Х҃а** [În Sfânta și Marea Sâmbătă. Cuvânt la dumnezeiasca îngropare a Domnului și Dumnezeuului și Mântuitorului nostru Iisus Hristos] cu incipitul **Видѣсте ли вчера разбойника блгоразѡміе...** Cu titlul *Cuvânt la pogorârea în iad a Domnului și Dumnezeuului nostru Iisus Hristos și la tâlhariul și cu începutul „O, streine și preaslăvite lucruri, tâharul cu Hristos și Iuda ucenicul cu diavolul”,* găsim acest text de data asta atribuit Sfântului Ioan Gură de Aur în ms. rom. 2046 B.A.R., copiat la Cernica în sec. XVIII. Este trecut la cele neautentice (vezi Daniel Popa, *Op. cit.*, p. 183: 4762 *Oratio de descensu ad infero et de latrone*). Imediat îi urmează cel atribuit Sfântului Epifanie al Ciprului.

În copia de la Moscova, a lui „Ioil” (în realitatea Gavriil Uric) s-ar afla și *Cuvântarea Sfântului Ioan Damaschin la Sâmbăta Mare*, dar nu dispunem de o descriere a lui după normele curente, ci doar de tabelul lui Radu Constantinescu. Este cuvântarea pe care o găsim tradusă și în limba română în același manuscris de la Cernica, iar acum în volumul de predici ale Sfântului Ioan Damaschin (p. 114-152), citat la nota 29.

Aceasta era situația predicilor Săptămânii Mari în cultura română, la apariția cărții Mitropolitului Varlaam.

XII. *Învățătură la Gioi Mari noaptea spre vineri* are subtitlul *Pentru muncile Domnului nostru, lui Iisus Hristos. Cum să cade nouă a jelui și a ne scrăbi pe păcatele noastre, că pentru dânse au răbdat munci Domnul Hristos. Ea începe cu cuvintele „Într-această zi de astăzi prăznuim și pomenim muncile Domnului”.*

Aşa cum citim în *Sinaxarul Slujbei sfintelor şi mântuitoarelor patimi ale Domnului Iisus Hristos*, din *Triod*, „În Sfânta şi Marea Vineri se prăznuiesc sfintele şi înfricoşătoarele patimi ale Domnului”. Dar ele încep de fapt cu prinderea în grădina Ghetsimani în noaptea de joi spre vineri, după care au urmat ducerea la arhiereul Ana, biciuirea poruncită de Pilat, osândirea la

moarte, cu drumul crucii, și răstignirea, urmată de coborârea de pe cruce și punerea în mormânt de către Iosif din Arimatea și Nicodim. „Toate aceste fapte minunate s-au întâmplat vineri. Pentru aceasta purtătorii de Dumnezeu Părinți au rânduit ca vineri să se facă pomenirea de toate acestea cu zdrobire de inimă și cu umilință” (*Triodul...*, București, 2000, p. 615).

În predica Mitropolitului Varlaam sunt cuprinse – după cum se arată chiar în titlul ei – și cele petrecute în noaptea de joi spre vineri (Cina cea de taină, rugăciunea din grădina Ghetsimani, prinderea și predarea către Ana) și cele întâmplate în cursul zilei de vineri, când crucificarea este socotită să se fi petrecut pe la ora 3 a zilei, iar punerea în mormânt noaptea de vineri spre sâmbătă, după ungerea trupului cu amestecul de smirnă și aloe și înfășurarea în giulgiu.

Faptul că Mitropolitul Varlaam a închinat o singură predică și celor săvârșite în Joia Mare și celor din Vinerea Mare explică titlul. Dar de bună seamă că el se referea la ziua de vineri **ca zi a prăznuirii patimilor** atunci când scria „într-această zi de astăzi” întrucât atunci trebuia citită predica sa în biserică.

Cele cinci pagini și jumătate în care autorul *Cărții românești de învățătură* a reușit să concentreze evenimentele din viața și patimile Mântuitorului, începând cu Cina cea de taină și încheind cu minunile ce au urmat morții sale, iar într-o a doua parte să ne dea explicația teologică a necesității inexorabile a jertfei Mântuitorului, reprezintă o adevărată performanță pentru cât de multe a putut închide în atât de puțin spațiu tipografic. **Cuvântul său trebuia să poată fi citit la slujba din Vinerea Mare și era gândit, scris și proporționat în funcție de aceasta.**

În al doilea rând, se vede cu câtă măiestrie este împletită explicația teologică – prezentată chiar de la început și apoi la sfârșit – cu narațiunea patimilor, care face să se perinde prin fața ochilor lăuntrici ai ascultătorilor cele trăite atunci de Mântuitorul.

De fapt, în cartea vlădiciei Varlaam noi avem o veritabilă „viață a lui Iisus” începând cu Buna Vestire a nașterii Sale, continuând cu lucrarea Sa pământească și cu învățătura Sa, și încheind cu urcarea la cer și trimiterea Sfântului Duh. Fără îndoială, așa a fost gândită de Biserică succesiunea pericopelor evanghelice de peste an. Dar una este să îneci momentele acestei biografii într-un ocean de retorism, făcut să-i scoată în evidență pe autori, ca în izvoarele sale, și alta să te folosești de cuvânt ca de un reflector ce concentrează toată lumina asupra Mântuitorului, iar cel ce face aceasta se ține în umbră, precum mânuitorii de azi ai proiectoarelor cinematografice.

Aici putem surprinde una din trăsăturile definitorii ale geniului său literar,

iar modul cum și-a construit predica la Joia spre Vinerea Mare este una dintre cele mai convingătoare demonstrații.

Sunt înfățișate și „contabilizate” toate umilințele la care a fost supus Mântuitorul, dar este clară preocuparea de a demonstra că dacă *omul* a îndurat aceste patimi de la vinovații săi semeni, aceasta n-a fost posibil decât fiindcă *Dumnezeu* a consimțit să le îndure, ca să-i poată mântui pe cei ce stăteau sub blestemul condiției lui Adam cel căzut. Nu a fost deci o înfrângere a dumnezeirii de către ticăloșia umană – ține să-i convingă ierarhul Moldovei pe ascultătorii săi – ci un **triumf** al lui Dumnezeu, tocmai prin ceea ce El a consimțit să pătimească.

Aceasta este ideea teologică majoră (împreună cu aceea că de patimile Mântuitorului suntem vinovați noi, cu păcatele noastre), pe care o ilustrează și prin modul cum relatează cele petrecute în grădina Ghetsimani. Acolo Atotputernicul Dumnezeu Cel căutat i-a culcat la pământ pe oșteni numai cu un cuvânt și i-a orbit, făcându-i să nu-L poată recunoaște. Ar fi putut, dacă ar fi vrut, să-i spulbere într-o clipă. Dar tot El le-a îngăduit să-L prindă, întrebându-i și dându-se singur pe mâna lor.

Avem concentrate în aceste pagini două texte: primul este *predica* în care avem povestirea celor petrecute atunci; al doilea este cel intitulat: *Dovada muncilor lui Hristos*. El conține explicația înalt-teologică.

Predica începe cu enunțul ideii că Domnul a suferit patimile nu fiindcă era vinovat, ci ca urmare a vinovăției noastre față de Dumnezeu, vinovăție pe care a venit să o răscumpere prin patima Sa. Continuă cu „filmul” patimilor. În al doilea text ne este explicată rațiunea patimilor. **Împreună, aceste două texte compun singura manifestare din epoca veche a gândirii teologice românești despre patimile Domnului.** Între *Didahiile* Sfântului Antim Ivireanul una consacrată patimilor Domnului nu se găsește.

În cartea sa *Isus din Nazaret* (singura carte despre Mântuitorul semnată vreodată de un papă!) Sanctitatea sa Benedict al XVI-lea obiecta, unor autori din a doua jumătate a secolului încheiat, împingerea imaginii Mântuitorului, consemnată de Evanghelii, într-o zonă cețoasă și îndepărtată, constatând că „o asemenea situație este dramatică pentru credință, pentru că punctul ei de referință devine nesigur: **prietenia interioară cu Iisus, singura relevantă, în ultima instanță** [s.n.] tinde să devină un concept lipsit de conținut”³³.

Dacă inversăm această constatare, aflăm la Mitropolitul Varlaam tocmai efortul de a-i face pe ascultătorii săi „prietanii” lui Hristos; de a le aprinde în suflet iubirea pentru El, așa cum ea exista de altfel în sufletele românilor din timpuri străvechi și dăduse naștere datinilor ce înconjurau nașterea Sa, precum

³³ Joseph Ratzinger. Papa Benedict al XVI-lea, *Isus din Nazaret*. Traducere din limba germană Alexandru Mihăilescu, București, Editura RAO, 2010, p. 8.

și întregii literaturi a *colindelor*, în care se revarsă iubirea și totodată venerația pentru pruncul Iisus și Maica Domnului. **Iubirea de Iisus este copleșitoare în acel „suflet” care, după Tudor Vianu, determină configurația genială a unei structuri creatoare, și pe care-l purta în sine Mitropolitul Varlaam.** Mai mult decât orice artă a cuvântării, ceea ce covârșește în predica sa este sentimentul legăturii directe cu Mântuitorul, trecerea pe al doilea plan a strălucirii personale retoricești, a etalării erudiției și a unui anumit intelectualism precumpănitor la Damaschin Studitul și Kiril Trankvilion-Stavrovetki. Ierarhul și cărturarul român de acum aproape patru veacuri ar fi putut răspunde la rându-i cu cuvintele Sfântului Apostol Petru la întreita întrebare a Mântuitorului!

Tocmai de aceea el a simțit nevoia să împartă predica sa la Joia Mare într-o primă parte străbătută de trăirea patimilor și adresată ființei întregi a ascultătorilor, și o a doua, de ordin intelectual-dogmatic, adresată minții lor, spre a o solicita să înțeleagă rostul celor ce se petrecuseră atunci.

Cum și-a lucrat aceste pagini de vârf ale cărții sale?

Așa cum am spus, singurul dintre cele trei izvoare identificate până acum la care ne putem adresa este cartea lui Kiril Trankvilion-Stavrovetki, din care am demonstrat deja ca a strămutat un întins pasaj dintr-una din predicile la Joia Mare, în predica la Duminica Ortodoxiei.

Autorul ucrainean a alcătuit cinci cuvântări la Joia Mare, introduse cu titlul: **Въ сѣй великій четверто(къ) поученій патъ в стр(ѣ)тѣхъ гѣ нашего Іс Хѣ на въспоминаніе патѣхъ ранъ его пр(ѣ)тѣхъ. На оумовеніе нѣгъ ѣ казане** = În Sfânta Marea Joi, cinci învățături despre patimile Domnului nostru Iisus Hristos în amintirea celor cinci răni preasfinte ale Sale.

Prima predică este subintitulată *La spălarea picioarelor. Cazania I* și după o scurtă introducere urmează ampla pericopă din Ioan 13₁₋₁₇ despre spălarea picioarelor ucenicilor și despre vădirea lui Iuda prin cuvintele „voi curați sunteți, dar nu toți”, pericopă a cărei tâlcuire se face din nou în două părți. Prima este intitulată *Despre măreția lui Hristos și despre dumnezeirea lui*, iar a doua *Despre smerenia lui Hristos și despre preaminunata slujire a Sa*.

Cuvântarea a doua la Sfânta Marea Joi are titlul **В тайной вечери и в пр(ѣ)тѣхъ тайна(хъ) ѣко истинное тѣло и кровъ свою снѣ бжій под завѣсою видимаго хлѣба и вина намъ даде** = Despre Cina cea de taină, că adevărat trupul și sângele Său Fiul lui Dumnezeu sub înfățișarea (literal: perdeaua) pâinii și vinului ne-a dat nouă.

Din nou avem o scurtă introducere despre taina euharistiei, încheiată cu

cuvintele „de aceasta mai deschis ne învățăm den cuvintele Evangheliei”. Urmează „ω(τ) Ιωαν(η)α, ζαϛ̃, κ̃γ” cu textul pericopei din Ioan 6⁴⁸⁻⁵⁴, care se citește însă vineri, în săptămâna a treia după Paști: despre pâinea ce se pogoară din cer și este trupul Său, și despre vinul care este sângele Său. Îi sunt adăugate cuvintele rostite la Cina cea de taină, din Matei 26²⁶⁻²⁹, după care urmează tâlcul, iarăși în două părți: **часть ѿ прѣмѣненію сѣщества оу прч(ѣ)ты(хъ) та(ѣ)на(хъ)**, tradus la Govora cu *Partea dentâi de premenirea firei la Preacinstita Taină*. Este vorba de transsubstanțierea pâinii și vinului în trupul și sângele Domnului.

Din această primă parte a celei de a doua cazanii pentru *Joia Mare* a extras Mitropolitul Varlaam întinsul pasaj din care a făcut toată partea a doua a cuvântării sale la *Duminica Ortodoxiei*.

Partea a doua este intitulată **ω прч(ѣ)тыхъ тайнахъ, іако през(ъ) пріатіе тѣхъ съврѣше(н)е Хс̃ кѣпно з бжествомъ входитъ до дшъ нашихъ иже достойне его пріемлютъ** tradus cu fidelitate la Govora prin „De preacinstita taină, că pentru luarea aceloră desăvârșit Hristos depreună cu dumnezeirea întru sufletele noastre, carii priimesc pre El cu destoinicie”. Are la sfârșit un fragment intitulat **Подобает же вѣдати и сіа вѣрномъ**, tradusă cu *Cade-se a ști și aceasta, creștine drept*.

Între aceste prime două „cazanii” la *Joia Mare* și următoarele trei este interpusă o **Предословіе или преддверіе хотѣемъ внити въ съкровище дивной бл҃гости и премѣдрости гн̃ихъ стр(ѣ)тей и вл̃ной см̃рти г̃а н̃шего Іс̃ Х̃а. Къ всакомъ хр(ѣ)толюбію чѣтателю** = *Predoslovie sau preliminarie/ introducere celui ce dorește să intre în tezaurul minunatei bunătăți și înțelepciuni a patimilor și a morții de bunăvoie a Domnului nostru Iisus Hristos. Către tot cititorul iubitor de Hristos*. Tradusă la Govora *Cuvânt înainte celui ce va vrea să între întru vestiariul dulceleii ceii minunate și preamândriei patimei și morții cea de voie a Domnului nostru Iisus Hristos, a tot cetitoriu iubitoriu de Hristos* (ed. cit., p. 333).

Se încheie cu un apel la cititor, care în traducerea de la Govora sună astfel: „Cade-se și aceasta să știi, mulțemitoare ceteșule (**ласкавыи чѣтателю**), că nu numai în *Joia cea Mare* să ceteaște această învățătură, ce și în toate zilele șezând în casa ta ceteaște și cugetă ades de moartea Domnului și cu aceasta, carii te vor asculta pre tine, spăsenie de veaci le isprăveșt”. (ed. cit., p. 337)

Aceste prime două cazanii, precum și „Predoslovie” au fost traduse după cum am spus în *Cazania de la Govora*. Lectura lor ne demonstrează însă că **nu după modelul lor și-a alcătuit predica Mitropolitul Varlaam, ci s-a folosit tocmai de cele rămase netraduse la Govora, din care și-a luat materia propriei alcătuirii**.

Într-adevăr, la autorul român nu mai avem un tâlc al pericopelor evanghelice și cu atât mai puțin o suită de cinci cuvântări. Este o singură cuvântare, iar aceasta este concepută în stilul celor tradiționale, ale Părinților Bisericii și ale lui Damaschin Studitul, dar în maniera proprie predicatorului moldovean.

Dacă putem identifica ușor textul ales și strămutat de aici în predica la *Duminica Ortodoxiei*, nu mai găsim în rest nimic transpus *ad litteram* din primele două predici. Însăși tema primului cuvânt – spălarea picioarelor ucenicilor în seara Cinei celei de taină – este omisă cu totul, întrucât despre acest moment mitropolitul nu pomenește nimic în predica sa.

În privința celei de a doua cuvântări, ceea ce l-a interesat a folosit, așa cum am spus, în cuvântarea din *Duminica Ortodoxiei*.

Găsim în schimb în „Predoslovie” ideea care devine centrală, fiind evidențiată chiar în titlu și în introducerea proprie: **că din cauza păcatelor noastre a trebuit să îndure Domnul patimile Sale**: „că la arătare e – **павѣ бо** – (adică evident în limbajul nostru) că păcatele noastre au adus pre Fiul lui Dumnezeu la acea muncă grea și durere spre cruce și spre moarte de ocară”.

Împrumuturile directe și numeroase le găsim abia în grupul celor trei cuvântări lăsate la o parte de traducătorii *Cazaniei de la Govora* și asupra lor suntem obligați să insistăm, mai ales că aici nu mai avem la dispoziție traducerea românească.

Ele ne dau și cea mai înaltă idee despre *teologul* Varlaam, despre cum a știut să înfățișeze și să explice ascultătorilor săi acest capitol esențial al dogmaticii, despre patimile și moartea Domnului și rostul lor în mântuire, capitol creat de Sfântul Apostol Pavel. Totodată ni-l arată în dubla ipostază de magistral utilizator al izvoarelor, pe care le poate spori la nevoie prin investigații proprii, atunci când cele identificate până acum nu-i sunt de ajuns. Este vorba de un izvor pe care îl va pune la contribuție, în același mod, câteva decenii mai târziu și Ilie Miniati: *Predica Sfântului Proclu la nașterea Domnului*.

Повченіе ꙗ въ с̃тый великій четвѣртокъ, ω вл̃номъ страданію г̃немъ, въ крацѣ събранное ω(τ) всѣхъ чѣтырѣ(хъ) еѵ(ѣ)листвѣ = *A treia învățătură în Sfânta Mare Joi, despre patima cea de bunăvoie a Domnului, adunată pe scurt din toți cei patru evangheliști*, are exact aceeași structură ca și cele două anterioare: o scurtă introducere urmată de textul evanghelic compus din Ioan 18₁ continuat cu Matei 26₃₆₋₄₆, despre ruga din Grădina Ghetsimani. Din Ioan este luată doar informația despre grădina ce se afla dincolo de râul Chedron. (La Matei avem doar *εις χωρίον λεγόμενον Γεθσημανή* = într-un loc numit Ghetsimani.)

Urmează tâlcuirea, în cele două părți:

Prima parte fila 89^v-92^r este intitulată **В мѣтвѣ гнѣи и ѿ прискръбѣію къ смѣрти чесо ради сице сътвори и ѿ поиманю и ѿко приведенъ къ архіерешмъ.** = *Despre rugăciunea Domnului și despre întristarea până la moarte și de ce a făcut aceasta, și despre prindere și cum a fost dat arhiereilor.*

Începutul ei ne amintește imediat de cel din predica Mitropolitului Varlaam, în care se dă de știre ascultătorilor că „nu cu bucurie” s-au adunat, „ce cu jale și cu lacrimi și cu obidă” spre a „prăznui chinurile izbăvitorului nostru, lui Hristos”:

Нѣстъ радованіа чадомъ, но рыданіе и плачъ, егда ѿ(т)цѣ нхъ любимый смѣрти предается пред очима тѣхъ: наипаче же симъ аще сътъ виною смѣрти его; тако и намъ любимицы мон, нѣстъ радованіа нѣмъ много грѣшнымъ понеже гѣ Іс Хс по естествоу творецъ нашъ и по бѣгодати ѿ(т)цѣ нѣмъ смѣрти предається грѣхъ ради нашихъ: и въ роуки нечестивыхъ грѣшниковъ немилостивыхъ мучителей (f. 89^v). [Nu este bucuria copiilor, ci jale și plâns atunci când părintele lor iubit se dă morții înaintea ochilor lor, și cu atât mai mult când sunt de vină pentru moartea lui. La fel și pentru noi, iubii mei, nu ne este bucurie acum nouă mult păcătoșilor, fiindcă Domnul nostru Iisus Hristos, creatorul nostru după natură și după har tată, acum se dă morții din cauza păcatelor noastre și în mâinile necinsitților păcătoși, ale nemiloșilor chinuitori.]

Traducere cuvânt cu cuvânt este ceea ce citim mai departe la fila 90^r despre Cina cea de taină și mergerea în grădină, dincolo de râul Chedron:

Внегда приближися время пред(ъ) вѣкы презрѣнное, внеже хотѣ гѣ сътворити вѣчное спсѣніе наше; тогда сътворивъ вечеръ съ оучнѣкы своими, и скончивши на ней старозаконнаго агньца, и новѣю Пасхѣ тайнѣю жрътвѣ и страшнѣю оузаконилъ, и довольно оучнѣкѣмъ наоучивши да любовь его имѣтъ междѣ съвою, и оукрѣпивъ тѣхъ ср(д)ца да не смѣщаются въ время страданіа его. И възвѣсти имъ ѿко преходитъ ѿ(т) мира сего къ ѿ(т)цѣж (f. 90). [Când s-a apropiat vremea din veci prevăzută, în care a vrut Domnul să înfăptuiască veșnica noastră mântuire, atunci a făcut cină cu ucenicii Săi și săvârșind pentru ei agnețul legii vechi, a legiferat a Paștelui nouă tainică și înfricoșătoare jertfă și îndestul i-a învățat pe ucenicii Săi să aibă iubire între ei și le-a întărit lor inimile ca să nu se smintească în vremea patimilor Sale. Și le-a vestit lor că va trece din lumea aceasta către Tatăl].

Fraza cu anunțul trimeterii Paracletului este sărită de autorul român, care reia traducerea odată cu mergerea în grădina Ghetsimani:

И авіе изыйде изъ Ер(ѣ)ліма на онъ полъ поток(а) Кедръска въ

врѣто градъ иже въ по близѣ горнъ Елеонской, ивеси Гепсимани. [Și îndată ieși din Ierusalim pe malul râului Kedrâsca, în grădina ce se află în apropierea muntelui Eleon, numită Gepsimani].

Omite însă pomenirea apropierei grădinii de muntele Eleonului și denumirea Ghetsimani, iar despre ruga cu sudori de sânge și temeri de moarte – ca om ce era – spune doar câteva cuvinte, adăogând imediat izbânda asupra vrăjmașilor săi, ca Dumnezeu.

După care avem istorisirea celor din grădină, cu prinderea Sa ca urmare a faptului că El însuși le-a îngăduit, ca Dumnezeu, să-și revină din spaimă și le-a spus cine este. Ea nu ocupă la Varlaam mai mult de 15 rânduri, spre deosebire de cele patru pagini din cartea lui Kiril Trankvilion-Stavrovețki, cu amplul discurs exegetic și cu relatarea pe două pagini, cu textul din Evanghelia lui Ioan, a prinderii din Grădina Ghetsimani.

Partea a doua (fila 92^r rândul de jos – 95^v) intitulată **В провидѣнію сѣа вѣіа ѿко многѣи болезни притрѣпѣти хоцетъ дшѣю и тѣломъ за грѣхи нашихъ и о невѣгодарствѣ нашемъ** = *Despre prorocirea Fiului lui Dumnezeu că va suferi multe chinuri cu sufletul și cu trupul pentru păcatele noastre, și despre nrecunoștința noastră*, are aproape 8 pagini, cu două mai mult decât prima. Împreună cu aceasta totalizează 14 pagini de tipar. Din ele Mitropolitul Varlaam s-a inspirat în mod evident pentru cele spuse despre puterea și totodată smerenia Domnului Hristos, care deși i-ar fi putut nimici cât ai clipi din ochi, nu a făcut-o, ci s-a lăsat prins:

И оныхъ воинѣвъ единымъ словомъ повѣдивъ, егда рече азъ есмъ, страшны(и) паче црѣй земныхъ главшій съ Моисеешмъ на горѣ Синайской въ пламени огна. Тогда внезапѣ падоша вси, и ѿко мѣрты страхомъ выша на мнозѣ. Зде гдѣ наш Іс Хс показа великѣю крѣпость вж(ѣ)тва своего, ѿко оудовно было емѣ внезапѣ погубити всѣхъ врагѣвъ своихъ въ мгновенію ока. Не слышахъ бо нѣ гласа громнаго, и нѣже видѣша видѣніа мо(л)ній, но точію ѿ(т) единого слова всѣ падоша ницы³⁴ на землю.

Но зде великѣю кротость и долготрѣпеніе Гѣ показѣтъ, и ѿко волею градетъ на смѣръ (f. 93^v). [Și pe acei ostași cu un singur cuvânt biruindu-i, când a zis „eu sunt”, mai înfricoșat decât al împăratului pământului vorbind cu Moise pe muntele Sinai din flăcările focului. Atunci deodată au căzut

³⁴ Scena cu ostașii care auzind că este El se dau înapoi și cad la pământ se află în Evanghelia de la Ioan, 18⁶. Tot aici este amănuntul că l-au legat (versetul 12). Cuvântul ниц(и) – este un adverb rămas și în limba literară actuală = cu fața la pământ, prosternat; падать ниц = a se prosterna, a cădea cu fața la pământ.

toți și au fost ca morți de frică multă vreme. Aici Domnul nostru Iisus Hristos a arătat marea putere a dumnezeirii Sale, că i-ar fi fost lesne să-i nimicească dintr-o dată pe toți dușmanii săi cât ai clipi din ochi. Nu auzind glas tunător, nici văzând vedenie strălucitoare, ci doar la un singur cuvânt toți au căzut cu fața la pământ.

Dar aici s-a arătat marea blândețe și îndelungă răbdare a Domnului, și că de bunăvoie a mers la moarte].

Amplul excurs ce ocupă două pagini întregi, despre vânzarea lui Iuda și despre tăierea de către Petru a urechii slugii arhiereului și porunca Domnului de a nu scoate sabia este lăsat la o parte, spre a se opri din nou acolo unde cuvântătorul ucrainean se dezlănțuie asupra ostașilor, asemuindu-i cu niște câini ce s-au aruncat asupra Domnului (f. 94^r-95^r):

Тогда вныє воинове яко ѿ бѣсноватын, вбы(н)доша Гѣ славы, иже съврашася на бѣга Авраамла: и възложше рѣцѣ паша его, и свазаша без мл(ѣ)ти с порѣганіе(мъ) и нѣждею ведоша повлачающе.

В Хѣ црѣж славы, долготерпеливе, кто исповѣсть твоє страданіе, иво воинове яко ѿ несытын, мнѣгін тогда пакости дѣахѣ емѣ, вѣюще и рѣгающеся оузами свазѣютъ (94^v). [Atunci acei războinici ca niște câini demonizați, ofensând slava Domnului, s-au strâns asupra Dumnezeului lui Avraam și luându-i mâinile l-au legat fără milă cu batjocură și chin.

O, Hristoase, împăratul slavei, mult îndurătorule, cine va mărturisi suferința Ta când soldații ca niște câini nesătui multe vătămări ți-au făcut atunci].

Învățătura a patra despre patimile Domnului este consacrată celor ce au urmat prinderii și predării Sale în mâinile arhiereilor, până la crucificare. Are aceeași structură: mai întâi o scurtă introducere despre «Soimul» necinstiților și nelegiuitorilor adunați să-l judece pe dreptul judecător a tot ce este viu. Urmează înfățișarea patimilor, anunțată prin cuvintele „cum foarte limpede auzim în Evanghelie de la Ioan, zaceala 58”.

Amplul text ce acoperă două pagini (96^v-97^r) începe într-adevăr cu versetul 24 din Ioan capitoul 18: „Deci Anna l-a trimis legat la Caiafa arhiereul” (въ время вно, Анна посла Ісѣ свазѣ(н)на къ Каіафѣ архіерею) dar imediat urmează „unde erau adunați cărturarii și bătrânii” din Matei 26⁶². În continuare nu mai avem o pericopă evanghelică propriu-zisă, ci o alcătuire proprie a predicatorului ucrainean pe baza tuturor textelor evanghelice, în care sunt folosite versetele din Luca 22⁶⁶⁻⁷¹ și 23¹⁻³, din Matei 26⁶²⁻⁶⁷, apoi 27³⁻¹⁰ (despre arginții înapoiți de Iuda, cu care s-a cumpărat țarina olarului deoarece „Nu se cuvine să-i punem în visteria templului deoarece sunt plini de sânge”). De asemenea, din Marcu 14⁵⁷⁻⁶⁷ (despre martorii mincinoși).

Este un fel de „Evanghelie de la Kiril Trankvilion-Stavrovețki”, cu o combinație care se încheie cu trimiterea la Irod și împrietenirea lui Irod cu Pilat, episod prezent doar în Luca 23⁷⁻¹². **La o scară mult mai mică ne-am mai întâlnit cu acest mod de a trata textul evanghelic în cuvântul la Duminica Floriilor.**

La Mitropolitul Varlaam, întreaga această înfățișare a patimilor este evocată în numai 7 rânduri, pentru care s-a folosit, în enumerarea trimiterilor Mântuitorului de la un judecător la altul, de prima parte a tâcului (f. 97^v) care urma acestei alcătuirii, intitulată О порѣганію Хвѣ и о седмо кротомъ възденію его и о неправедномъ осѣжденію = *Despre batjocorirea lui Hristos și despre cele șapte resemnate purtări ale Lui* și despre nedreapta osândă.*

Întrebarea firească pe care ne-o pune textul din *Cartea românească de învățătură* privește modul în care sunt socotite și înfățișate pe rând cele „dzece strămbătăți făcute svenției sale”.

Răspunsul îl găsim în „Partea a doua” a cuvântării, intitulată О стр(ѣ)тѣхъ Хвѣхъ і о мнѣгомъ стра(д)нію его и порѣганію въ преторѣ в(т)вон(н) пилатовыхъ = *Despre patimile lui Hristos și despre multele suferințe ale sale și batjocuri în pretoriu din partea oștenilor lui Pilat.*

Sunt înregistrate de Kiril Trankvilion-Stavrovețki cinci asemenea suferințe și batjocuri, cu ele începându-se această a doua parte (f. 101^r):

Зде оужасаетъ мисѣ оумъ и ноуждею око точитъ слезы, зраще толикѣ досадѣ съдѣтеля своего: И паткротное** его мѣніе, его же възпоминаютъ в(т)листоѣ, яко гѣ насъ ради претрѣпѣ кротцѣ.

Перваа жалость понеже слодѣ Варавѣ вправдиша и свободиша ве(з)грѣшнаго же Ісѣ яко слодѣ смрѣти осѣдиша.

Второе иудейское неистовство, яко ѿ вѣвъ бѣсноватыхъ въплъ, распни, распни его, и яко в(т)рекошася влгодателѣ своего.

Третье вичованіе без мл(ѣ)ти, въ нем же пріемъ ранъ мнѣжествѣ, яко нѣцѣи рѣша до пѣти тисѣщій***, на пренаѣтѣишемъ тѣлѣ своемъ.

* възденію - възденіахъ de la възводити - воздж = *admove, hinaufführen, aufführen, wegführen* (Praga), a duce spre ceva, a conduce afară. Termenul este folosit de Stavrovețki spre a desemna ducerea Mântuitorului în Grădina Ghetsimani, socotită „prima” din cele șapte, apoi ducerea legat la Ana (a doua) și de la Ana la Caiafa (a treia), de la Caiafa la Pilat (a patra), de la Pilat la Irod (a cincea), de la Irod iarăși la Pilat (a șasea) și ultima (a șaptea) de la Pilat pe muntele Golgota.

** паткротное = *de cinci ori; încincit; паткротное мѣніе = martiriu încincit (de cinci ori mai mare); chin încincit.* În limba rusă contemporană: *пятикратный, пятикратное мученичество.*

*** În dicționar numai formele cu *ы* = *тысяща*.

Четве(р)тое сромотное обнаженіе ѡ(т) ризъ его, и одѣваніе червленою ризою на поруганіе.

Пятое острымъ терніемъ вѣнчаніе болезнен(н)ое, и поузвленіе главѣ, оплеваніе, заоушеніе и ложное колѣнъ поклоненіе и лицемерное цѣлованіе.

[Aici mi se înspăimântă mintea, și ochiul este silit să verse lacrimi văzând atâta jale a Creatorului nostru și cele cinci chinuri răbdate cu blândețe, pe care le amintesc evangheliștii că Domnul pentru noi Le-a răbdat cu resemnare/blândețe.

Prima jale, că răufăcătorul Baraba a fost socotit drept (i s-a dat dreptate) și a fost eliberat, iar Iisus cel fără de păcat a fost osândit la moarte ca răufăcător.

A doua, furia evreiască, precum a câinilor îndrăciți/turbați, cu care a strigat: „Răstignește-l, răstignește-l” și cu care a răspuns bunătății sale.

A treia, biciuirea fără milă, în care a primit mulțime de răni, încât unii spun că până la cinci mii, spre zdrobirea trupului său.

A patra, dezbrăcarea rușinoasă de haina Sa și îmbrăcarea cu haină roșie în batjocură.

A cincea, încununarea cu spini ascuțiți, dureroși și lovirea capului, scuipare și plecăciuni mincinoase și sărutare ipocrită].

Comparându-le cu cele zece socotite și arătate de Mitropolitul Varlaam după același procedeu, nu găsim la el amintită preferința pentru Baraba, iar celelalte apar într-o prelucrare personală și sporite la zece, cu cea culeasă la rându-i din Evanghelie.

Bătaia cu trestia, care este „a opta strâmbătate” lipsește la Kiril Trankvilion-Stavrovețki și este luată din Matei 27₃₀, iar de lovirea peste față *de-i pierise frumusețea* (socotită a șaptea) autorul ucrainean vorbise ceva mai înainte, fără însă a o pune la socoteală.

Înșirarea celor zece „strâmbătăți” ne apare integrată în fluxul narativ, care se încheie cu crucificarea și enumerarea minunilor ce s-au petrecut pe când Mântuitorul mai era în viață și după ce și-a încredințat sufletul Părintelui ceresc.

Pentru acestea autorul român s-a folosit de **a cincea și ultima** „Învățătură” la Joia Mare, intitulată **О стрѣ(ѣ)техъ гнѣхъ** – *Despre patimile Domnului*, consacrată morții pe cruce și minunilor ce au avut loc după aceea.

Împreună cu textele evanghelice, această a cincea cuvântare are aproape 20 de pagini și câteva rânduri (f. 104^r-114^r) și începe, ca de obicei, cu o scurtă introducere de 8 rânduri:

Ннѣ исплѣнися прѣ(ѣ)рческое слово, иже гла ѡ(т) лица хѣа, како въздаша ми слаа за блгаа, за маннѣ желчъ, за сладкѣю водѣ ѡцетъ, за

свобожденіе египетское связаніе, поруганіе, вплеваніе; за цр(ѣ)тво ер(ѣ)лѣмское поланитѣ* оудареніе и терновъ вѣнецъ, и ѡбнаженіе, и за просвѣщеніе слѣпцевъ ихъ, междѣ слодѣами на кр(ѣ)тѣ повѣшеніе. **П**ако дне(сь) ѡ семъ свѣдѣтельствѣетъ еѡ(ѣ)ліа: ѡ(т) **І**ѡанна зачѣ ѡ.

[Acum s-a împlinit cuvântul prorocesc, atunci când spune de fața lui Hristos că „Mi-ați dat Mie rău pentru bine; pentru mană fiere; pentru apă dulce, oțet; pentru liberarea din Egipt, legătură, batjocură, scuipare; pentru împărăția Ierusalimului, lovituri cu vergile de lemn și coroană de spini și despuiere, și pentru luminarea orbilor spânzurarea pe cruce între tâlhari. După cum astăzi despre acestea mărturisește Evanghelia de la Ioan, zaceala 60].

Găsim aici ecoul unui imn medieval reprodus de Leon Bloy în cartea sa *Mântuirea prin evrei* (versiunea românească, Iași, Institutul european, 1993, p. 37-38).

Ultima dintre cele cinci cuvântări la Joia Mare se compune, la fel ca precedentele, din introducerea pe care am reprodus-o mai sus, din textul evanghelic de aproape două pagini (104^r-105^r) indicat a fi de la Ioan (în margine găsim trimiteri la Matei și la Psalmii 21 și 68), dar compus în realitate, ca și cel dinainte, din **Іоан** 19₂ (despre îmbrăcarea în mantie purpurie) și 17 (ducerea la locul numit Golgota), **Матеи** (27₃₂ despre Simon din Cirene căruia i se dă să ducă crucea), **Лука** 23₂₇₋₃₁ (cu mulțimea care-l însoțea și adresarea către femei cu profeția despre ce-i aștepta pe cei din Ierusalim). Din nou **Матеи** 27₄₈ și **Іоан** 19₂₉₋₃₀, despre oțetul dat să bea. „Și ducându-l la locul numit al căpătânii i-au dat să bea oțet cu smirnă” pe care l-a refuzat (ceea ce se găsește numai la **Марку**, 15₂₃). În **Матеи** 27₄₈ și **Іоан** 19₂₉₋₃₀ avem relatat faptul că i s-a dat – la Ioan la cererea Sa – și a băut, după care și-a dat duhul. Sunt pomeniți cei doi tâlhari între care a fost răstignit, unul de-a dreapta și celălalt la stânga, fără a se reda, după Luca, dialogul între ei. Apoi vorbește de cele scrise de Pilat pe cruce și de cămașa neîmpărțită între ostași etc.

Avem din nou o compoziție proprie, făcută cu vădit talent, dar de care autorul român nu s-a folosit.

Această istorisire combinată din versete alese din toate cele patru Evanghelii este urmată, ca de obicei, de tâlcul în două părți.

Prima este intitulată: **В осѣжденію хѣѣ на смѣртъ поноснѣю. В кротости и ѡ терпенію его и ѡ неслѣбію** = *Despre osândirea lui Hristos la moarte umilitoare. Despre blândețea și îndurarea lui și despre nerăutate*. Ocupă 11 pagini (p. 105^r, jumătatea inferioară – 110^v, jumătatea superioară).

* полѣно = οχίδας, lignum, care aici se referă la vergile de lemn cu care a fost bătut Mântuitorul.

A doua are titlul **W чѣдахъ его по смѣрти, бывшихъ на вѣличеніе иудейское** = *Despre minunile Sale după moarte, care au fost spre învinovățirea iudeilor**. Are trei pagini (112^r, jumătatea de jos – 114^r primele 7 rânduri).

După aceste două părți găsim un prim text intitulat **В накончанію стрѣтей Хѣыхъ правоученіе ѡ трѣпенію наше(мъ) и нестѣжанію въ скръбе(хъ), и како многимъ скръбми подобаетъ на(мъ) вніти до црѣтва нбѣ(с)ного** = *În încheierea patimilor lui Hristos, învățătură morală despre răbdarea noastră și a nu ne amări de necazuri și cum că prin multe necazuri se cade să intrăm în împărăția cerului*.

Al doilea are titlul **Мѣтва съ блгодареніемъ тогож(д)е трѣдолювца къ гѣ въ трѣ(б)ци единомѣ за толнокое блгодѣніе его**. = *Rugăciune cu mulțumire de același iubitor de trudă către Dumnezeu cel unu în Treime pentru atât de bună lucrarea Sa*.

Din toată această ultimă cuvântare la Joia Mare, Mitropolitul Varlaam nu a extras decât începutul părții a doua, cu enumerarea minunilor petrecute la moartea Mântuitorului. Îl găsim pe fila 110 verso, imediat după fragmentul extras din cuvântarea a patra, cu „strâmbătățile” îndurate de Mântuitorul.

Avem din nou un fragment selectat și tradus din izvor: **По ѡныхъ различныхъ моукахъ и болезнехъ, овндахъ и срамотѣ еже гѣ нашѣ Ісѣ Хсѣ насъ ради претрѣпѣ даже до смѣрти описѣютъ еѡ(г)ліствѣ, хвалѣ и величество его през различныхъ чѣда иже выша при смѣрти его**.

Въ первыхъ донелѣже живѣ былѣ на крѣ(с)тѣ, затмилосѣ слнце ѡ(т) полѣднѣ, през три часы цѣлыи. [După acele felurite chinuri și dureri, obide și insulte îndurate de Domnul nostru Iisus Hristos pentru noi, până la moarte, descriu evangheliștii slava și măreția Lui prin feluritele minuni care au fost la moartea Sa. Mai întâi, pe când era încă viu pe cruce, s-a întunecat soarele la amiază, trei ceasuri întregi].

Tot pasajul care urmează, cu explicațiile astronomilor, și care are 18 rânduri este sărit, spre a ajunge la cea de a doua minune:

Дрѣгое чѣдо оуже по смѣрти гни бытъ, что раздрасѣ црквнаѣ завѣса на двоѣ ѡ(т) верхѣ даже до долѣ. [A doua minune a fost imediat după moartea Domnului, că s-a sfâșiat zăveasa bisericii în două, de sus până jos].

Din nou sunt sărite trei rânduri și jumătate spre a continua cu

Третее чѣдо страшное трасена землѣ. Четвертое же сѣ каменіе распадало, не трѣпаще зрѣти досады съдѣтеля своего и словы

* **вѣличеніе** înseamnă descoperire, dovedirea a ceva în afară de nicio discuție, și uneori expunerea la hulă. Aici cu sensul de dovedire a vinei evreiești pentru moartea Sa.

иуде(й)ской. [A treia minune, înfricoșătoarea cutremurare a pământului. A patra este că pietrele s-au despicat nerăbdând să vadă batjocura creatorului lor și răutatea evreească].

Întreg comentariul la această minune (15 rânduri) este omis, ca să încheie cu

Пѣтое чѣдо, паче всѣхъ славнѣйшее и чѣднѣйшее, понеже грѣшныи мѣртвыхъ ѡ(т)връзошасѣ въ часѣ смѣрти гни и въ днь славнаго въскрѣсенія хѣва, мѣртвыи въсташа з нихъ и внідоша въ сѣтый гра(дъ) и павишасѣ мнѡги(мъ) въ (з)наменіе смѣрти хѣвы (f. 110^v-111^r). [A cincea minune, mai slăvită și mai minunată, că mormintele morților s-au deschis în ceasul morții Domnului și în ziua slăvitei învieri a lui Hristos au ieșit din ele morții mergând în sfântul oraș și s-a arătat multora ca semn al morții lui Hristos].

Cu acest fragment, împrumuturile din cele cinci cuvântări la Joia Mare, care ocupă în cartea lui Kiril Trankvilion-Stavrovețki nu mai puțin de 57 de pagini (77^v-113^v) se termină. **Ele ne-au demonstrat că autorul Cărții românești de învățătură le străbătuse pe toate, de la un capăt la altul, culegând fragmentele din care și-a construit cele mai puțin de 4 pagini ale sale**.

Lipindu-le și dându-le o nouă putere expresivă, le-a adăugat îndemnul final adresat credincioșilor, ca din auzirea lor să tragă învățămintele pentru propria viață.

Nu găsim însă la Kiril Trankvilion-Stavrovețki **a doua parte** a textului Sfântului Varlaam, intitulată *Dovada muncilor lui Hristos*, adică tocmai **explicația teologică** a jertfei Mântuitorului. Îi aparține ea Mitropolitului Varlaam? A luat-o dintr-un izvor încă necunoscut?

Răspunsul l-am descoperit având surpriza să constat că în a doua predică a lui Ilie Minait la Vinerea Mare există un întins pasaj care pare să fie copiat după aceste pagini din Mitropolitul Varlaam:

Dar oare pentru ce era nevoie ca Dumnezeu să pătimească, să fie răstignit și să moară? Nu era oare un alt mijloc ca să se facă marea operă a mântuirii oamenilor? [...]

Dar care mijloc, când datoria noastră față de Dumnezeu era nemărginită? Dacă ar fi venit mii de oameni ca Moisi sau ca altul din profeți, dacă s-ar fi întrupat mii de îngeri și ar fi murit, ca să plătească pentru noi dreptatea dumnezeiască, sângele pe care l-ar fi vărsat toți oamenii aceia, toți îngerii aceia, n-ar fi ajuns, pentru că, fiind sânge de făpturi, ar fi fost mărginit, incomplet și de puțin preț, în timp ce datoria noastră către Dumnezeu era nemărginită. «Trebuia una din două, **se exprimă în termeni teologici Sfântul Proclu**: sau să vină, din pricina osândeii, peste toți moartea, pentru că toți au păcătuit, sau să se dea un astfel de preț de răscumpărare, prin care să se

satisfacă dreptatea îndelung călcată. Om nu putea să mântuie, căci era supus datoriei păcatului. Înger n-avea puterea să răscumpere omenirea, căci n-avea idee de o astfel de răscumpărare». «Un simplu om n-avea puterea să mântuie, **continuă același sfânt părinte**, iar un simplu Dumnezeu nu putea să pătimească». Era nevoie de două firi: omenească și dumnezeiască. Nu numai omenească, căci chiar dacă pătimea și murea, nu putea să mântuiască, ci era nevoie de firea omenească și dumnezeiască la un loc, unite într-o singură persoană. Această persoană trebuia să pătimească și să moară împreună cu firea omenească, care este pătimitoare și muritoare; dar din pricina firii dumnezeiești, care este de o vrednicie nemărginită, acea patimă și acea moarte trebuia să fie de o cinste nemărginită și astfel să plătească acea datorie nemărginită. Așa trebuia să se facă și așa s-a făcut. Dumnezeu a ascultat pe de o parte de dreptatea lui, care cerea răzbunare împotriva noastră, pentru că eram călcătorii poruncii lui: „*Voi șterge pe omul pe care l-am făcut*” (Facerea, VII, 4) dar a ascultat pe de altă parte și de milostivirea lui, care cerea iertare pentru noi, pentru că suntem plămuierea mâinilor lui. „Eu trăiesc, nu voiesc moartea păcătosului” (Iezechil, XXXIII, 11).

Dumnezeu este judecător drept: vrea să păzească legea lui; dar este și creator, iubitor de oameni: vrea să păzească făptura lui. Ce să facă? Judecător și Tată, Dumnezeu și Creator. Înțelepciunea lui nemărginită a găsit un mijloc să păzească legea lui și să cruțe și făptura lui.

Dumnezeu a spus: Trebuie două firi: dumnezeiască și omenească. Oamenii să dea pe una cu trup muritor, eu să dau pe cealaltă cu Cuvânt dumnezeiesc. Din aceste două firi, omenească și dumnezeiască, să se nască o persoană teandrică: om desăvârșit și Dumnezeu desăvârșit. Aceasta să pătimească, acesta să moară. Murind ca un om, sângele lui care se varsă, este astfel plată; dar pentru că acest om este în același timp și Dumnezeu, sângele lui care se varsă, este o plată nemărginită. Astfel este satisfăcută și milostivirea mea, pentru că prin sângele acestui singur om se mântuiesc ceilalți oameni, este satisfăcută și dreptatea mea, pentru că prin sângele acestui om și Dumnezeu este plătită datoria cea nemărginită. Eu deci mă voi arăta și judecător drept, dar și creator iubitor de oameni. Acesta este deci pricina, pentru care era nevoie să pătimească și să moară un Dumnezeu, făcut om, ca să poată, ca om, să plătească și ca Dumnezeu să plătească deplin”.³⁵

Cum nu putem presupune că Ilie Miniati l-a citit pe Mitropolitul Varlaam, singura explicație rămâne **un izvor comun**. La el trimite chiar Ilie Miniati: *Omilia 1* la nașterea Domnului, rostită de **Sfântul Proclu**, arhiepiscopul Constantinopolului în marea catedrală constantinopolitană, în prezența lui Nestorie și împotriva lui, la 26 decembrie 430:

Află, așadar, pricina venirii și slăvește puterea Celui întrupat, căci multe datora neamul oamenilor și din pricina datoriei era pierdut. Căci prin Adam toți am iscălit

³⁵ Ilie Miniati, *Didahii și predici*. Traduse de pr. D. Fecioru, București, Editura Sfintei Mitropolii a Ungro-Vlahiei, 1945, p. 382 și 385-387. Vezi și Ilie Miniati, *Didahii la Postul Mare*. Carte tipărită cu binecuvântarea Prea Fericitului Părinte Teoctist, patriarhul Bisericii Ortodoxe Române. Traducere de preot prof. dr. Dumitru Fecioru, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1996, p. 321 și 323-324.

zapisul păcatului. Diavolul ne ținea pe noi robi, aducând înainte prețul nostru, folosindu-se de zapisul trupului nostru celui cu multe patimi, a stăut izvoditorul cel rău, înfricoșându-ne cu datoria noastră și cerând satisfacerea dreptății înfruntate. Trebuia așadar una din două: sau să aducă moartea asupra tuturor din dreptate, fiindcă „toți au păcătuit”, sau să îl dea pe unul ca Acesta drept răscumpărare, Care să fie achitarea prețului cerut. Așadar omul prin sine nu putea să se mântuiască, căci era robit prin datorie, iar un înger să îl răscumpere nu putea, fiindcă s-ar fi pierdut în fața unui astfel de preț de răscumpărare: trebuia așadar ca cineva fără de păcat să moară pentru păcătoși. Căci numai aceasta rămăsese pentru dezlegarea de rău.

6. Ce s-a petrecut atunci? Cel ce toată făptura a adus-o la ființă, Cel ce nu este lipsit de nicio bunătate a dăruit celor osândiți viața cea mai sigură și cea mai potrivită dezlegare morții și S-a făcut om cum numai El știe (căci cuvântul nu poate tâlcui minunea) și moare întru ceea ce a devenit și mântuiește întru ceea ce era, potrivit Sfântului Pavel care zice: „Întru El avem răscumpărarea noastră prin sângele Lui și iertarea păcatelor” (Efes, 1 : 7). O, ce târg! A lucrat nemurirea pentru alții, căci El Însuși era nemuritor. Și astfel altul după iconomie nici nu era, nici nu a fost, nici nu este, nici nu va mai fi decât numai Cel născut din Fecioară, Dumnezeu și om, neavând numai vrednicia de a răscumpăra mulțimea împričinaților, ci este și mai presus de orice osândă dată împotriva lor, pe de o parte, fiindcă Fiu fiind, a păstrat neschimbată asemănarea cu tatăl; pe de alta, Creator fiind, are neîmpuținată putere. Și, în sfârșit, deoarece, ca Iubitor de oameni, El manifestă o nesfârșită compătimire, iar ca arhiereu (Evr., 3 : 1) este vrednic de încredere pentru a plăti datoria. Dintre acestea nimeni nu ar găsi nimic care să fie egal sau măcar apropiat asemenea cu el. Vezi, dar, iubirea Lui de oameni? Lăsându-Se de voie osândit, a dezlegat osânda morții celor ce îl răstigneau și a întors fărădelegea ucigașilor în mântuirea celor fărădelege.

Așadar, faptul de a mântui nu ținea de un simplu om. Căci un simplu om are el însuși nevoie de un mântuitor, potrivit lui Pavel care zice: „toți au păcătuit” (Rom., 3 : 23). Păcatul apropie de diavolul, iar diavolul trimite la moarte, ducând cele ale noastre în cel mai mare pericol. Izbăvirea era cu neputință, doctorii trimiși la noi ne osândeau. Apoi ce s-a întâmplat? Când profeții au văzut că rana era mai adâncă de priceperea omenească, au strigat la Doctorul cel din ceruri și unul zicea: „Pleacă cerurile și Te pogoară!” (Ps., 143 : 5); un altul: „Vindecă-mă, Doamne, și voi fi vindecat!” (Ier., 17 : 14); altul: „Deșteaptă puterea Ta și vino să ne mântuiești” (Ps., 79 : 2); altul: „Oare adevărat să fie că Dumnezeu va locui cu oamenii pe pământ?” (III. Regi, 8 : 27); iar altul: „Degrabă să ne întâmpine pe noi îndurările Tale, Doamne, că am sărăcit foarte!” (Ps., 78 : 8); altul: „Vai, vai, sufletul meu, om cucernic nu mai este în țară și nu este niciun om drept pe pământ!” (Mih., 7 : 1-2); iar altul: „Dumnezeule, spre ajutorul meu ia aminte, Doamne, să-mi ajuți mie grăbește-Te!” (Ps., 69 : 1); altul: „Iată, iată, Cel ce trebuie să vină va veni și nu va întârzia Dumnezeu!” (Avac., 2-3; Evr., 10 : 37); iar altul: „Rătăcit-am ca o oaie pierdută; caută pe robul Tău, pe cel ce nădăjduiește întru Tine!” (Ps., 118 : 176); altul: „Dumnezeu strălucit va veni și nu va tăcea” (Ps., 49 : 3).

Așadar, nu a trecut cu vederea mult firea tiranistă Cel ce prin fire este Stăpânul firii, și nu a lăsat Dumnezeu cel plin de milostivire ca până în sfârșit să fie robită

diavolului, ci a venit Cel ce este pururi prezent și a vărsat drept izbăvire propriul sânge și a dat plată morții pentru neamul omenesc Cel ce a purtat trupul cel născut din Fecioara și a răscumpărat lumea din legea blestemului, cu moartea pe moarte nimicind, încât strigă Pavel: „Hristos ne-a răscumpărat pe noi din blestemul legii” (Gal., 3 : 13).

Așadar, Cel ce a răscumpărat nu este un simplu om, o, iudeule, căci firea omenească a fost robită prin păcat, dar nici Dumnezeu golit de trupul omenității, căci a avut trup, o, Manihee! Căci dacă nu s-ar fi îmbrăcat întru mine, nici nu m-ar fi mântuit. Cel ce S-a format în pântecul Fecioarei a îmbrăcat blestemul și acolo s-a făcut înfricoșătorul schimb, căci dând duh a primit trup. Căci Același a fost cu Fecioara și din Fecioară. Cu ea, fiindcă a umbrat-o” (Lc., 1 : 35). Din ea, fiindcă S-a întrupat. Dacă unul era Hristos și altul Dumnezeu Cuvântul, nu ar mai fi fost Treime, ci o Pătrime; să nu sfășii haina economiei cea țesută de sus, să nu înveți cu Arie, căci acela în chip necucernic separă firea. Tu însă nu despărți unirea, ca să nu fii despărțit de Dumnezeu. Căci cine oare S-a arătat „celor din întuneric și celor ce stau în umbra morții”? (Lc., 1 : 79) Omul. Și cum oare? Acela din întuneric ne-a scos, după Sfântul Pavel care zice: „Acela ne-a izbăvit pe noi din puterea întunericului” (Col., 1 : 13). Și iarăși: „Altă dată erați întuneric” (Efes., 5 : 8). Cine deci S-a arătat? David învață zicând: „Binecuvântat este Cel ce vine întru numele Domnului” (Ps., 117 : 26). Și Isaia: „Strigă din toate puterile și nu te opri, dă drumul glasului să sune ca o trâmbiță!” (Is., 58 : 1). Zice limpede și David: „Cine este acesta? Domnul, Dumnezeul puterilor, Dumnezeu este Domnul și S-a arătat nouă” (Ps., 117 : 27). Cuvântul trup S-a făcut (In., 1 : 14). Firile se adună împreună și neamestecată a rămas unirea.

A venit să mântuiască, dar trebuia și să pătimească, după cum era cu putință, una din cele două. Omul singur nu putea să se mântuiască. Dumnezeu singur să pătimească nu putea. Cum atunci? El însuși fiind Dumnezeu [Emanuil], S-a făcut om și întru ceea ce era a mântuit, iar întru ceea ce a devenit a pătimii. Pentru aceasta, când a văzut sinagoga încununându-L pe El cu cunună de spini, deplângând îndrăznirea a zis: „Fiice ale Ierusalimului, veniți și vedeți cununa cu care L-a încununat pe el maica Lui!” (Cânt., 3 : 11). Căci Același a purtat cununa de spini și tot El a dezlegat osânda spinilor (Gen., 3 : 18-19). Același este cel din sânul Tatălui (In., 1 : 18) și Același în pântecul Fecioarei, purtat în brațele Fecioarei și „peste aripile vânturilor” (Ps., 103 : 3), închinat de îngeri (Evr., 1 : 6) și petrecând împreună cu vameșii (Mt., 9 : 10), serafimii nu Îl privesc (Is., 6 : 2). Robul Îl palmuiește (In., 18 : 22) și zidirea se cutremură, pe cruce a fost pironit și tronul nu s-a golit. Închis în mormânt, cerurile ca pe o piele le-a întins (Ps., 103 : 2), între morți a fost socotit și iadul a prădat, jos ca un tâlhar (Mt., 27 : 63) a fost judecat și în cer sfânt este slăvit. O, ce mare taină! Văd minunile și propovăduiesc dumnezeirea, văd patimile și nu neg omenitatea, dar Emmanuil ușile firii a deschis ca om, însă pecețile fecioriei nu le-a rupt ca Dumnezeu. Ci astfel a ieșit din mitră cum prin auz a intrat. Așa S-a născut, cum a fost zămislit. Nepătimaș a intrat, negrăit a ieșit, potrivit cu profetul Iezechiel care a zis: „Apoi m-a dus bărbatul acela înapoi la poarta cea dinafară a Templului, spre răsărit, și aceasta era închisă. Poarta aceasta va fi închisă, nu se va deschide și niciun om nu va intra pe ea, căci Domnul Dumnezeu lui Israel a intrat pe ea.

De aceea va fi închisă”. Iată dovada limpede a Sfintei și de Dumnezeu Născătoarei Maria! Să se dezlege orice cuvânt împotriva deci, și să ne luminăm cu învățătura Scripturilor, pentru ca să dobândim și Împărăția cerurilor în Hristos Iisus Domnul nostru. Lui fie slava în vecii vecilor. Amin!³⁶

Descoperind acest nou izvor și constatând că Mitropolitul Varlaam l-a folosit cu o jumătate de secol înainte de Ilie Miniati și tot pentru predica despre patimile Domnului, deși omilia Sfântului Proclu fusese prilejuită de sărbătoarea nașterii Sale, se ridică problema modului în care i-a fost accesibil.

Așa cum observa doamna Parascheva Grigoriu în *Introducerea* acestei atât de binevenite traduceri, binecuvântată de Preasfințitul Galaction al Alexandriei și Teleormanului și publicată prin râvna ortodoxă și națională a Editurii Sofia condusă de domnul Nicolae Ghincea, **omiliile Sfântului Proclu nu s-au păstrat într-un corpus compact**, chiar dacă va fi existat așa ceva. **Ele ne sunt cunoscute doar „inserate în colecții de omilii”** (p. 14).

Între aceste colecții pe primul loc stau însă monumentalele *Minee de lectură de la Târnovo ale patriarhului Eftimie*. Aici găsim într-adevăr într-unul din volumele consacrate sărbătorilor cu dată fixă, în speță Nașterea Domnului, *Cuvântul rostit înaintea lui Nestorie care stătea atunci în fața lui despre nașterea Domnului nostru Iisus Hristos*, în versiunea slavă (Ms. nr. 706 Dragomirna, f. 424-427 b și Putna ms. 571/I/1863), cu incipitul **ДѢНЬСКОЕ ТРЪЖЬСТВО ДНЕ АЗЫКЪ БРАТІЕ КЪ ПОХВАЛЕНІЮ ПРИЗЫВАЕТ**³⁷ ce nu lasă vreo îndoială că este vorba de acest text.

Așa cum am spus, monumentala colecție a venit întâi la mănăstirea Neamțu, de unde a fost copiată din ordinul lui Ștefan cel Mare pentru Putna, manuscrisul de la Putna fiind chiar de la sfârșitul secolului al XV-lea. El i-a fost deci accesibil în aceeași „Bibliotecă centrală” a Moldovei de unde și-a luat și originalul *Muceniei Sfântului Ioan cel Nou*. Avem încă o dovadă clară a drumurilor sale de la Secu la Neamțu!

Realizând această sinteză a două izvoare, pentru o cuvântare de o armonie a limbii și de o curgere a narațiunii și a demonstrației teologice a cărei perfecțiune nu ni se descopere decât atunci când mergem la aceste izvoare, autorul *Cărții românești de învățătură* ne dă, în acest text pentru patimile Domnului, unic

³⁶ Sfântul Proclu al Constantinopolului, *Omilia la nașterea Domnului*. Traducere din limba greacă veche de Parascheva Grigoriu. Postfață și anexa de preot Jan Nicolae. Tipărită cu binecuvântarea Prea Sfințitului părinte Galaction, episcopul Alexandriei și Teleormanului, București, Editura Sofia, 2008, p. 25-34.

³⁷ Vezi Zlatca Iufu, *За десеттомната колекция Студион (Из архива на румънския изследвач Ион Юфу)*, în „Studia Balcanica”, Sofia, II, 1970, p. 321-322. Descrierea manuscrisului de la Putna, realizată de Ion-Radu Mircea, mi-a fost dăruită de autor, care începuse un catalog rămas neterminat.

în cultura noastră veche, măsura geniului său de propovăduitor al Evangheliei, servit de acela al „întâiului mare scriitor de limba românească”.

XIII. Predica pentru Sâmbăta Mare. Moartea pe cruce, coborârea de pe cruce și jalea Maicii Domnului pentru fiul mort au impresionat adânc sufletele credincioșilor creștini și au inspirat câteva dintre capodoperele artei universale. Ele au dat formă cutremurării lăuntrice a creatorilor în fața acestor momente tragice din istoria mântuirii prin jertfa Fiului lui Dumnezeu. Celebre între toate sunt tabloul lui Mathias Grünewald *Ecce homo* și sculptura lui Michelangelo *Pietà*.

A transpune în cuvinte această trăire provocată de contemplarea morții și a punerii în mormânt, cu jalea Maicii Domnului, a o trece din propriul suflet în sufletele ascultătorilor, printr-un fenomen de „rezonanță” obținut datorită artei de cuvântător, a stat de bună seamă și în gândul Mitropolitului Varlaam. El pare să-și fi concentrat aici toate resursele talentului său scriitoricesc, spre a ne da o pagină nemuritoare rămasă timp de peste două secole unică în literatura noastră, deoarece „perechea” sa din epoca veche, Sfântul Antim Ivireanu, cum am mai spus, nu a compus predici la Săptămâna Mare. Din cele 37 de texte care alcătuiesc moștenirea sa literară (vezi cea mai recentă ediție, apărută la Editura Basilica a Patriarhiei Române în 2010, cu binecuvântarea Preafericitului Părinte Patriarh Daniel), în ordinea sumarului, primul este cuvântul rostit la înscăunarea ca mitropolit, două sunt închinare Sfântului Dimitrie Izvorătorul de mir, șase Duminicii Floriilor, două Sfinților Constantin și Elena, trei Schimbării la față, două la Adormirea Maicii Domnului și câte una pentru Soborul Sfinților îngeri Mihail și Gavriil (8 noiembrie), la Intrarea Maicii Domnului în biserică (21 noiembrie), la tăierea împrejur (6 ianuarie), la Întâmpinarea Domnului (2 februarie), la Sfinții apostoli Petru și Pavel (29 iunie), iar din perioada Triodului avem o predică la *Duminica Vameșului și Fariseului* și două pentru *Duminica lăsatului de brânză*. La sfârșit sunt 8 texte ce nu țin de sărbătorile bisericești.

O predică la Sâmbăta Mare nu vom mai găsi decât în moștenirea manuscrisă lăsată de Episcopul Melchisedec al Romanului, moștenire de care s-a putut lua cunoștință abia de curând, din ediția deja citată. Nici Petru Maior și nici Mitropolitul Andrei Șaguna peste munți, nici Eufrosin Poteca, în culegerea sa de predici tipărită în 1826 și reeditată de părintele Veniamin Micle în 1993, și nici Silvestru Andreevici Morariu, în cartea din 1860, nu ne-au dat așa ceva, spre a putea servi ca termen de comparație.

Pentru a avea acești termeni și a putea stabili totodată ce le datorează Mitropolitul Varlaam, suntem obligați să ne adresăm din nou celor două izvoare apar-

ținând vremii moderne, ultimul chiar contemporan lui: *Comoara* lui Damaschin Studitul și *Evanghelia învățătoare* sau *Cazania* lui Kiril Trankvilion-Stavrovețki.

Credința că Mântuitorul, în cele trei zile cât s-a aflat cu trupul în mormânt, s-a pogorât cu sufletul la iad și cu puterea sa dumnezeiască a scos de acolo pe protopărinții Adam și Eva și pe dreptii Vechiului Testament este una dintre cele mai vechi. Ea străbate cântările *Triodului* și în *Prohod* unde găsim și plânsul Maicii Domnului, din care nu este nimeni în sufletul căruia să nu fi rămas „Primăvară dulce, Fiul meu preadulce, frumsețea unde Ți-a apus!”

Dar scrierea în care această credință și-a găsit cea mai răspândită și mai influentă întruchipare este ampla cuvântare atribuită mai mult de un mileniu și jumătate Sfântului Epifanie, născut către 315 și mitropolit din 367 în scaunul de la Constantia – Salamina din Cipru³⁸, de unde numele de „Epifanie al Ciprului” cu care apare în scrierea atribuită lui. Acum nu mai este amintită în legătură cu numele său nici măcar spre a face cunoscut acest fapt, că i-a fost atâta vreme atribuită.

Titlul ei în original este: Ἐπιφανίου λόγος εἰς τὴν θεόσωμον ταφὴν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ εἰς τὸν Ἰωσήφ τὸν ἀπὸ Ἀριμαθαίας, καὶ Νικόδημον, καὶ εἰς τὴν εἰς τὸν Ἄϊδην τοῦ Κυρίου κατὰβασιν μετὰ τὸ σωτήριον πάθος παραδόξως γεγεννημένην (PG XLIII, col. 440-464).

Se cunosc două traduceri în slavonă, prima inclusă în cea mai veche încercare de alcătuire a unui „minei de lectură” la slavii de sud, păstrată în manuscrisul descoperit la mănăstirea Suprasl de unde numele de „Codex Suprasliensis”³⁹ și a doua în așa-numitul (de către Ioan Iufu) „Sbornicul lui Gherman”⁴⁰, alcătuit în secolul al XIV-lea, înainte de școala lui Eftimie al Târnovei, salvat și păstrat câteva secole în Moldova, adus în Biblioteca Patriarhiei Române după al Doilea Război Mondial și publicat recent în Bulgaria⁴¹.

³⁸ În românește avem despre el teza de licență publicată în 1902: Diaconul Gheorghe V. Niculescu, *Sfântul Epifanie Episcopul Salaminei (310-403). Biografia, scrierile și doctrina sa*, București, 1902.

³⁹ Ultima și cea mai bună ediție, în care textele slavone sunt redactate în facsimil și însoțite de originalele grecești este cea din 1983, apărută sub auspiciile Academiei Bulgare de Științe: *Супрасълски или Ретков сборник. В два тома*. Иордан Заимов, увод и коментар на старобългарския текст, Марио Капалдо, подбор и коментар на гръцкия текст, Sofia, Editura Academiei Bulgare de Științe, 1983. Textul atribuit lui Epifanie al Ciprului se află în volumul al doilea, p. 447-471 (reproducerea facsimilată, transcrierea și pe a doua coloană originalul grec).

⁴⁰ Vezi Ioan Iufu, *Sbornicul lui Gherman (1359)*, în „Ortodoxia”, XII, 1960, nr. 2, aprilie-iunie, p. 253-279. Versiunea omiliei atribuite lui Epifanie s-a editat prima oară de Dora Ivanova-Mirceva și Jivka Ikononova: *Хомилията на Епифаний за слизането в ада (неизвестен старобългарски превод)*, Sofia, Institutul de limba bulgară al Academiei Bulgare de Științe, 1975.

⁴¹ În 2006 a apărut Elka Mirceva, *Германов сборник от 1358/1359. Изследване и издание на текста*, Sofia, Editura „Valentin Traianov”, 2006. Omilia la coborârea în iad este al 28-lea text din sbornic și este transcrisă la p. 600-649.

Textul slavon a fost inclus în „Marile minee de lectură de la Târnovo” cu care a venit și la noi. Îl găsim în copiile de la Petersburg și Moscova ale lui Gavriil Uric., în ms. slav 345 B.A.R. și în cel de la Lvov, descris în 1909 de Stoian Romansky⁴². Din ms. slav 345 B.A.R., singurul nouă accesibil în care găsim aceste text la filele 129^v-140^v, se constată, prin confruntarea cu edițiile citate ale celor două traduceri, că în 345 avem cu puține diferențe versiunea din „Sbornicul lui Gherman”, preluată cu unele mici intervenții de alcătuitoii Mineelor târnovene.

În limba română îl găsim tradus foarte probabil din greacă și copiat pentru prima oară în două manuscrise din Biblioteca Academiei Române (ms. rom. 2046 și 3494), ambele datate din secolul al XVIII-lea, precum și în volumul pe luna **martie** din *Viețile sfinților* de la Neamțu, din 1813, unde a fost introdus la ordinul Mitropolitului Veniamin Costachi împreună cu alte câteva texte, după cum ne informează în predoslovie starețul Silvestru al Mănăstirii Neamțu.

Mitropolitul Veniamin Costachi a fost cel care a inițiat și supravegheat monumentală serie de 12 volume ale *Vieților Sfinților* de la Neamțu (1807-1815), de la primul la ultimul volum, și când se afla în scaunul de la Iași, și când a fost înlocuit de ocupantul rus cu Gavril Bănulescu și trimis în surghiun la Neamțu, și după ce, în urma încetării ocupației în 1812 (dar cu răpirea Moldovei dintre Prut și Nistru) a revenit în scaun și a patronat restul volumelor, din martie până în august. Cu această uriașă lucrare, încredințată cunosătorului de slavonie Ștefan Ieromonahul, pe care l-a luat și lângă el la Mitropolie, ocrotindu-l apoi după întoarcerea în mănăstire, dar care a murit înainte de începerea tipăririi în 1807, a fost adusă în cuprinsul culturii române exact după un secol de la terminarea ei și apariția ultimului volum la Kiev, în 1705, marea operă a Sfântului Dimitrie al Rostovului, Metafrastul slav. Publicată în patru masive volume (câte unul pentru trei luni) la început cu titlul *Ceti-minei sau Viețile Sfinților*, mai târziu, în alte ediții, doar cu titlul *Cartea Vieților sfinților* (Книга житий святыхъ) cum a intrat și în versiunea românească, ea a fost retipărită în mai multe ediții la Kiev și Moscova (vezi bibliografiile lui Karataev și Undolski). Tradusă în rusește, a fost tipărită în douăsprezece volume, cum au făcut și românii.

Cum însă Ștefan Ieromonahul nu cunoștea decât slavona, o serie de texte adăugate de alcătuitoii români începând cu volumul din noiembrie, cele mai multe fiind în volumul pe martie, au fost traduse unele direct din grecește (menționându-se pe margine „din cea elinească”), iar pentru a lui Epifanie a fost folosită traducerea deja existentă. Aceste texte adăugate au fost înregistrate

⁴² Влаховългарски рукописи въ Львовската Университетска Библиотека, în „Периодическо списание”, LXXI, 1909, p. 587-608. La p. 597 manuscrisul cu textele de la Sâmbăta lui Lazăr la Duminica Tuturor Sfinților a fost copiat în 1643.

de părintele Dumitru Fecioru în cunoscuta sa *Bibliografie a traducerilor în românește din literatura patristică*, București, 1937.

Menționăm că Biblioteca Academiei Române (singura din țară) posedă trei din cele patru volume ale „*Cărții Vieților sfinților*” de Sfântul Dimitrie al Rostovului: volumul I (lunile septembrie-noiembrie), în ediția a 3-a, de la Moscova, din 1711 (cota IV 404192) și volumele III și IV (lunile decembrie-februarie, respectiv iunie-august) în ediția a 4-a, tot de la Moscova, din 1767 (cota IV 404190). Din păcate lipsește tocmai cel cu lunile martie-mai, dar starețul Silvestru a indicat exact titlurile introduse în urma poruncii Mitropolitului Veniamin, între care și cel socotit pe atunci a-i aparține Sfântului Epifanie al Ciprului.

În textul din manuscrisul 2046 și în cel tipărit avem aceeași traducere, cu variante determinate de intervenția tipăritorilor, dar care nu dovedesc două traduceri diferite.

În cartea tipărită ocupă 15 pagini (filele 272^r-279^r pe verso doar ultimele rânduri).

Din reeditarea cu literă chirilică și în același format in-folio a *Vieților Sfinților*, la București, în 1835, a dispărut. De asemenea și din reeditarea cu alfabetul latin, din 1905, a *Vieților Sfinților*. Corectura și supravegherea ediției din 1905 s-a făcut de către Arhiepiscopul Nifon N. Ploșteanu, Vicarul Sf. Mitropolii a Ungro-Vlahiei (volumul VII, luna martie, București, 1905). Nu se află nici în ultima ediție a *Vieților sfinților*, îngrijită de arhimandritul Ioanichie Bălan. Ca urmare, singura modalitate de a înlesni cititorilor cărții de față cunoașterea acestui izvor fundamental, al predicii Mitropolitului Varlaam, chiar dacă folosit indirect, prin Damaschin Studitul, este reproducerea lui integrală după ediția din 1813. E pentru prima oară când apare și cu alfabetul latin, după aproape două secole.

Fiind vorba și de unul dintre cele mai celebre și răspândite produse ale oratoriei bizantine, indiferent cine-i va fi fost autorul, lectura lui este încă un prilej de a intui în ce măsură această oratorie s-a continuat într-a lui Damaschin Studitul (care a folosit masiv acest text) și într-a lui Kiril Trankvilion-Stavro-večki (la ultimul și cu influențele oratoriei țărilor apusene). Totodată înțelegem mai bine și în ce a constatat adevărata revoluție produsă de Mitropolitul Varlaam cu a sa „rostire românească”.

În ceea ce privește limba acestei traduceri dinainte de 1813, înțelegem de ce Ion Heliade-Rădulescu socotea necesară și recomanda cunoașterea cărților bisericești celor ce căutau drumurile cele mai potrivite pentru crearea limbii române moderne.

„Al celui dintru sfinți a părintelui nostru Epifanie episcopului Ciprului
cuvânt la îngroparea dumnezeescului trup al
Domnului și Mântuitorului nostru Iisus Hristos,
și la Iosif cel din Arimatheiia, și la pogorârea în iad a Domnului,
care după mântuitoarea patimă cu prea slăvire s-au făcut.*

În Sfânta și Marea Sâmbătă

Ce iaste aceasta astăzi tăcere multă pre pământ; tăcere multă și liniștire de-acia, tăcere multă, că împăratul doarme. Pământul s-au temut și au alinat, că Dumnezeu cu trupul au adormit și pre cei ce dormiia din veac i-au înviat. Dumnezeu cu trupul au murit, și iadul s-au cutremurat. Dumnezeu la puțină vreme au adormit, și pre cei ce dormiia din veac în iad, i-au înviat.

Unde sânt acum turburările și glasurile cele ce mai nainte cu puțin s-au făcut asupra lui Hristos? O, prea fără-de-lege, unde-s noroadele și împotrivirile, și rânduialele, și armele, și sulțile; unde-s împărații și preoții și judecătorii cei osândiți? Unde-s făcliile și saviile și strigările cele fără de rânduială? Unde-s noroadele și întărătarea și straja că [v] necinstită? Cu adevărat și chiiar de vreme ce și prea cu adevărat noroadele au cugetat cele deșarte și zadarnice, s-au potecnit de Hristos, piatra cea din marginea unghiului, // dar ei s-au zdrobit. Lovitu-s-au de Piatra cea Tare, dar ei s-au sfărâmat, și întru spume valurile sale s-au răsipit. Lovitu-s-au de năcovalna** cea nebiruită, și ei singuri s-au frânt. Înălțat-au pre Lemn [adică pe cruce – n.n.] pre Piatra Vieții, și pogorându-se pre dânsii i-au omorât. Legat-au pre tarele Sampson, pre Soarele Dumnezeu, dar dezlegându-să pre legăturile cele din veac, pre cei de altă seminție și pre cei fără de lege i-au pierdut. Apus-au Dumnezeu Soarele Hristos, supt pământ, și întuneric neînserat iudeilor au făcut.

Astăzi iaste mântuirea celor de pre pământ, și celor ce din veac sânt supt pământ. Astăzi iaste mântuirea lumii, câtă iaste văzută și câtă nevăzută. Îndoită iaste astăzi venirea stăpânului; îndoită iconomia; îndoită iubirea de oameni; îndoită pogorârea, împreună și smerenia; îndoită îi iaste cătră oameni cercetarea. Dumnezeu din ceriu pre pământ, de pre pământ supt pământ vine. Porțile iadului să deschid. Cei adormiți din veac, bucurați-vă! Cei ce sedeați întru întuneric și în umbra morții, pre lumina cea mare priimiți-o! Împreună cu robii, stăpânul; împreună cu morții, Dumnezeu; împreună cu cei muritori, viața; împreună cu cei vinovați, cel nevinovat; împreună cu cei dintru întuneric, Lumina cea neînserată; împreună cu cei robiți, Slobozitoriul; și împreună cu cei prea de desupt, cel mai presus de ceriuri.

Hristos pre pământ am crezut. Hristos întru cei morți, împreună să ne pogorâm, și pre tainele cele de acolo să le vedem. Să cunoaștem minunile cele ascunse ale celui ascuns supt pământ. Să ne învățăm cum și celor din iad s-au arătat propoveduirea. Deci ce: pre toți așa prost îi mântuiaște Dumnezeu cel ce s-au arătat în iad? Ba nu: ci și acolo pre cei ce au crezut numai.

* Transcriem peste tot **ѣ** prin **é**. Punctuația ne aparține.

** În ms. rom. 2046 avem *necaval*. În versiunea slavonă este **ПОТЪКОША СѦ О НАКОВАЛЬНѦ НЕПОВѢДИМѦМ**, care traduce grecescul **προσέκρουσαν τῷ ἀπτήτῳ ἄκμονι καὶ αὐτοὶ συνεθλόσθησαν**. **Ἀπτήτῳ ἄκμονι** înseamnă tot nicovală invincibilă. Putea fi tradus deci direct din grecește.

Eri cea ale economiei, astăzi cea ale stăpânirii. Eri cea ale neputinții, astăzi cea ale domniei. Eri cea ale omenirii, astăzi cea ale dumnezeirii să arată. Eri să palmuia, astăzi cu fulgerul dumnezeirii pre lăcașul iadului îl palmuiaște. Eri să lega, astăzi cu legături nedeslegate leagă pre tiranul. Eri să osânda, astăzi celor osândiți slobozire le dăruiaște. Eri slujitorii lui Pilat îl băjocoria pre El, astăzi portarii iadului văzându-L pre El, s-au înfricoșat.

Dar însă ascultă cuvântul patimii lui Hristos mai de sus. Ascultă și laudă; ascultă și slăvește; ascultă și propoveduiaște minunile cele mari ale lui Dumnezeu. Cum legea în lături să dă; cum darul înfloréște; cum închipuirile trec; cum umbrele să duc; cum soarele pre lume o umple; cum cea veche s-au învechit, cum cea noă să adeverează, cum cele vechi au trecut și cum cele noă au înflorit. //

Doa noroade în Sion au venit în vremea patimii lui Hristos: cel din iudei împreună și cel din neamuri. Doi împărați: Pilat și Irod. Doi arhierii: Anna și Caiafa, ca amândoaă împreună Paștele să se facă. Acela adecă încetându-să, iară al lui Hristos începându-să. Doa jertve întru aceeași seară să săvârșia: fiindcă și mântuiri doa să lucra: a celor vii zic și a celor morți. Și iudeul adecă lega mielul cel de jertvă spre junghiare, iară norodul cel din neamuri pre Dumnezeu în trup. Și acela adecă la umbră să uita; iar acela la Soarele Dumnezeu aminte lua. Și aceia, adecă legând pre Hristos de la unul la altul îl trimitea, iară cei din neamuri cu oserdie pre dânsul îl priimii. Și aceia, adecă, jertvă de dobitoace; iară aceia trup dumnezeesc jertvă aducea. Dară iudeii, adecă pre fugirea cea din Egipt o pomenea, iară cei din neamuri pre izbăvirea din rătăcire mai nainte o propoveduia. Și acestea unde? În Sion, cetatea împăratului celui mare, întru care s-au lucrat mântuirea în mijlocul pământului, în mijlocul a doi viețuitori făcându-se Iisus copilul lui Dumnezeu, în mijlocul Tatălui și al Duhului celor doi viețuitori Viața, din viață. Zice viețuitoriu cunoscându-să, și în mijlocul îngerilor și al oamenilor în iasle născându-să. Și în mijlocul a doa noroade piatră din marginea unghiului zăcând. Și în mijlocul legii și al prorocilor împreună propoveduindu-să. Și în mijlocul lui Moisi și al lui Ilie pre munte arătându-să. Și în mijlocul a doi tâlhari de tâlhariul cel bine cunoscătoriu Dumnezeu cunoscându-să. Și în mijlocul vieții ceștii de acum și al ceii ce va să fie Judecătoriu vecinic șezând. Și astăzi îi mijlocul celor vii și al celor morți îndoită viață și mântuire făcând.

Îndoită, iarăși zic viață; îndoită naștere împreună și de a doa oară naștere. Și ascultă lucrurile nașterii lui Hristos ceii îndoite și vestește-i minunile. Înger, adecă Mariei pre nașterea cea de Maică a lui Hristos bine o au vestit; înger și Mariei Magdalinii pre înfricoșata de a doa oară naștere din mormânt o au bine vestit. Noaptea Hristos în Vethleem s-au născut; noaptea iarăși în Sion de a doa oară să naște. Scutece la naștere au priimit; cu scutece și aicea să înfășură. Smirnă născându-să au priimit; smirnă și întru îngropare și aloi priiméște. Acolo Iosif nebărbat, bărbat al Mariei să numia. Dară și aicea Iosif cel din Arimatheiia îngropătoriu al Vieții noastre să arată. În Vethleem și în iasle au fost nașterea; dară în mormânt ca într-o iasle iaste locul. Păstorii cei mai întâi decât toți pre nașterea lui Hristos o au bine vestit; dară și ucenicii lui Hristos, păstorii cei mai întâi decât toți pre nașterea de a doa oară a lui Hristos cea din morți o au bine vestit. Acolo «Bucură-te» // îngerul au strigat fecioarii, și aicea bucurați-vă, Hristos îngerul sfatului celui mare femeilor au

strigat. La nașterea cea dintâiu Hristos după patruzeci de zile au intrat în Ierusalimul cel pământesc, și în biserică, și au adus ca un întâiu născut o păreche de turturê. Dară și după învierea cea din morți, Hristos după patruzeci de zile s-au suit întru Ierusalimul cel de sus de unde nu s-au despărțit, și în sfintele céle cu adevărat ale sfinților ca un întâiu născut nestricăcios din morți. Și au adus lui Dumnezeu și Tatălui ca pre niște doaă turturê fără de prihană, pre sufletul și trupul nostru. Pre carele și l-au priimit, ca oarecarele Simeon cel vechiu de zile, Dumnezeu și Tatăl, ca în niște brațe în sânurile Sale nescris împrejur.

Și deaca ca pre niște basne pre acestea și nu cu credință le auzi, te vor mostra pre tine pecețile céle nedelegate ale nașterii de a doaă oară a lui Hristos cea din mormântul cel stăpânesc. Că precum după deschiderea pântecelui încuietorii firii ceii feciorești, céle în fire sădite pecetluite rămâind, Hristos din fecioară s-au născut, așa și deschise fiind pecețile mormântului nașterii de a doaă oară Hristos o au lucrat.

Iară cum și viața Hristos să pune în mormânt și când și de carii, din sfințitele cuvinte să auzim.

Seară făcându-să, zice, au venit un om bogat cu numele Iosif. Acesta îndrăznind au intrat la Pilat și au cerut de la dânsul trupul lui Iisus. Au intrat muritoriu cătră muritoriu, cerând să ia pre Dumnezeu. Pre Dumnezeul muritorilor îl cére. Tină de la tină cerând să ia pre Făcătoriul tuturor. Iarbă de la iarbă să ia pre focul cel ceresc. Picătura cea ticăloasă, de la picătura cea ticăloasă ia pre Noian. Cine au văzut, cine au auzit cândva? Om dăruiaște omului pre Făcătoriul oamenilor; cel fără de lege pre hotarul celor fără de lege și al legii să făgăduiaște să-l dăruiască. Judecătoria cel fără de judecată, ca pre un osândit pre judecătoria judecătorilor îl lasă spre îngropare.

Seară făcându-să, zice, au venit un om bogat cu numele Iosif. Cu adevărat bogat, că pre tot ipostasul cel alcătuit al Domnului l-au luat. Că pre îndoita ființă a lui Hristos de la Pilat o au luat. Că bogat iaste, că pre mărgăritariul cel neprețuit s-au învrednicit a-l lua. Cu adevărat bogat, că pungă au purtat plină de comoara dumnezeirii. Că cum nu iaste bogat cela ce pre Viața și Mântuirea lumii o au câștigat? Și cum nu iaste bogat Iosif priimind în daru pre cela ce hrănește toate, și pre toate le stăpânește? Seară făcându-să, că seară era de-aciia după ce au apus în iad Soarele Dreptății. Pentru acéia au venit un om bogat cu numele Iosif din Arimatheiia, carele era ascuns pentru frica iudeilor. // Au venit încă și Nicodim, cel ce venise noaptea la Iisus, taină a tainelor ascunsă.

Doi ucenici ascunși au venit să ascunză pre Iisus în mormânt. Taină ascunsă în iad a lui Dumnezeu celui ascuns în trup, prin a sa ascundere învățându-ne. Și unul pre altul covârșind cu dragostea cea cătră Hristos. Că Nicodim întru smirna adică și întru aloi iaste mare la suflet. Iară Iosif întru îndrăznirea și starea înainte la Pilat iaste vrédnic de laudă.

Că acesta toată frica lepădându-o, îndrăznind au intrat la Pilat, și au cerut trupul lui Iisus. Și întrând, prea cu înțelepciune au uneltit cererea ca să nu să facă afară de scoposul cel dorit. Pentru acéia n-au grăit cătră Pilat oarecare graiuri mândre și înalte, ca nu spre mânia pre acesta aprinzându-l, să nu-și dobândească cérerea; nici au zis cătră dânsul: «Dă-mi trupul lui Iisus, al Celui ce cu puțin mai nainte au întunecat soarele, au despicat pietrele, au cutremurat pământul, au deschis mormânturile și

catapeteazma bisericii au sfășiat». Nimic dintru acestea cătră Pilat n-au zis. Ci ce? Oarecarea cérere ticăloasă și tuturor mică: «O judecătoria, am venit să cer de la tine o cerere foarte mică».

Și așa au cerut: «Dă-mi mie un mort spre îngropare. Trupul lui Iisus Nazarineanului, aceluia ce de la tine s-au osândit; al lui Iisus săracului, al lui Iisus Celui fără de casă; al lui Iisus celui spânzurat pre lemn, al celui gol, al celui prost; al lui Iisus fiului teslariului, al lui Iisus legatului; al celui fără de acoperământ, al celui strein și întru streinătate necunoscut; al celui prea defăimat, și mai pre urmă de toate spânzurat.

Dă-mi pre streinul acesta. Că ce te folosește pre tine trupul streinului acestuia? Dă-mi pre streinul acesta, că din țară depărtată au venit aicea ca să mântuiască pre cel strein. Că s-au pogorât în loc întunecos, ca să scoată pre cel strein. Dă-mi pre streinul acesta, că însuși și singur iaste strein. Dă-mi pre streinul acesta, pre a căruia țară noi, streinii, nu o știm. Dă-mi pre săracul acesta, pre al căruia tată noi streinii nu-l cunoaștem. Dă-mi mie pre streinul acesta, pre a căruia naștere și pre chipul nașterii noi streinii nu-l cunoaștem. Dă-mi mie pre săracul acesta, carele streină viața și petrecere au viețuit întru céle streine. Dă-mi mie pre Nazarineanul acesta streinul. Dă-mi mie pre acest de bună voe strein, carele nu avea unde să-și plăce capul. Dă-mi mie pre streinul acesta, carele s-au născut în iasle ca un strein în țară streină. Dă-mi mie pre streinul acesta, carele din însăși iaslea, ca un strein de Irod au fugit. Dă-mi mie pre streinul acesta, carele din însăși scutecele în Egipt s-au înstreinat, carele nici cetate are, nici sat, nici casă, nu lăcaș, nu rudenie pre pământ // ci în țară streină iaste acesta înstreinat. Dă-mi mie, o ighemone, pre golul acest de pre lemn, ca să acoper pre cel ce au acoperit goliciunea firii méle. Dă-mi mie pre mortul acesta împreună și Dumnezeu, ca să acoper pre cela ce au acoperit fărădelegile noastre. Dă-mi, ighemone, pre mortul carele în Iordan pre păcatul meu l-au îngropat. Pentru un mort te rog, o ighemoane, carele de toți au fost nedreptățit, de priiaten vândut, de ucenic dat, de la frați gonit, și de rob palmuit. Pentru mortul mă rog, carele de cei ce s-au slobozit de dânsul din robie s-au osândit. Pentru cel adăpat de dânsii cu oțet. Pentru cel rănit de cei ce s-au tămăduit de dânsul. Pentru cel de ucenicii Lui părăsit, și de însăși Maica Sa lipsit. Pentru mortul, o ighemone, te rog, cel spânzurat pre lemn și fără de casă. Că nu iaste lângă dânsul nici tată pre pământ, nu priiaten, nu ucenic, nu rudenie, nu îngropătoriu. Ci el singur unul născut al celui singur în lume Dumnezeu, și altul nimeni.»

Acestea așa de Iosif cătră Pilat zicându-se, au poruncit Pilat să-i dea lui Prea-sfântul trup al lui Iisus. Și venind la locul Golgotha, au pogorât pre Dumnezeu cu trupul de pre lemn și l-au pus pre pământ. Pre Dumnezeu cu trupul gol, și om nu prost, și să véde zăcând jos, cela ce pre toți i-au trimis sus. Și să face la puțină vreme fără de suflare, cela ce iaste viața și suflarea tuturor. Și să véde fără de ochi, cela ce au zidit pre cei cu ochi mulți. Și zace cu fața în sus, cela ce iaste învierea tuturor. Și să omoară cu trupul Dumnezeu, cela ce înviază pre cei morți. Și tacă la puțină vreme tunetul cuvântului lui Dumnezeu. Și să rădică cu palmele, cela ce pământul îl ține în palmă.

Dară, o Iosife, oare cerând și luând știi pre cela ce l-ai luat? Oare apropiindu-te de cruce și pogorând pre Iisus, știi pre cine ai purtat? Deaca cu adevărat îl știi pre

carele îl ții, acum cu adevărat te-ai făcut bogat. Și cum oare și pre îngroparea dumnezeescului și prea înfricoșatului trup al lui Iisus o săvârșești, laudată iaste dorința ta. Dară mai laudat iaste năravul sufletului tău. Dară oare nu te înfiorezi de acela de carele să înfricoșază heruvimii, pre mâini purtându-l? Sau cu carea frică cu adevărat dezgolești fota de pe dumnezeescul acela trup; și cum adecă cu cucernicie închizi ochii lui Iisus, nu te înfiorezi privindu-l, descoperind firea trupului lui Dumnezeu celui mai presus de fire? Că spune-mi mie, o Iosife, au și cătră răsărituri îngropi pre mortul, pre Răsăritul răsăriturilor. Dară oare și cu ale tale dégete duple cum să cuvine morților închizi ochii lui Iisus, celui ce cu // preacuratul lui déget au deschis ochii orbului; dară și gura o închizi, a celui ce au deschis gura celui gângav. Dară oare și mâinile le strângi pre piept, ale celui ce au întins mâinile cele uscate, sau și picioarele ca unui mort le legi, ale celui ce au dat picioarelor celor nemișcate să umble. Sau și pre pat rădici pre cela ce au poruncit slăbănogului: Ridică-ți patul tău și umblă; dară oare și miruri deșertezi preste mirul cel ceresc, carele pre sineși s-au deșertat și pre lume o au sfințit. Oare și pre a dumnezeescului trup coasta aceia a lui Iisus din carea încă curgea sânge îndrăznești a o șterge, a lui Dumnezeu celui ce au tămăduit pre ceea ce-i curgea sânge. Dară oare și cu apă speli trupul lui Dumnezeu, celui ce au spălat pre toți și curățenie le-au dat. Dară care oare și lumini aprinzi luminii ceii adevărate, carea au luminat pre tot omul. Care încă și cântări de îngropare cântă celui fără de tăcere laudat de toată oastea cea cerească. Dară oare și lacrimi verși ca pentru un mort, carele au lacrimat și pre Lazar cel mort de patru zile l-au înviat. Dară oare și plângeri faci pentru cel ce tuturor bucurie le-au dat și pre Eva de scârbă o au dezlegat.

Însă fericesc mâinile tale, o Iosife, cele ce au slujit și au pipăit mâinile și picioarele dumnezeescului trup din care încă curgea sânge. Fericesc mâinile tale, care s-au apropiat de coasta lui Dumnezeu din carea curgea sânge, mai nainte de Thoma cel necredincios, credincios și laudat iscoditoriu. Fericesc gura ta carea s-au umplut cu nesățioșare, și s-au unit cu gura lui Iisus și de Duhul Sfânt de acolo s-au umplut. Fericesc ochii tăi, carii s-au pus preste ochii lui Iisus, și de lumina cea adevărată de acolo s-au împărtășit. Fericesc fața ta carea s-au apropiat de fața lui Dumnezeu. Fericesc umerii tăi carii au purtat pre cela ce poartă toate. Fericesc capul tău, care s-au apropiat de Iisus, capul tuturor. Fericesc mâinile tale, cu care ai purtat pre acela ce poartă toate. Fericesc pre Iosif și pre Nicodim că s-au făcut mai întâi decât heruvimii, pre Dumnezeu înălțându-l asupra loruși. S-au făcut slujitori ai lui Dumnezeu mai întâi decât cei câte cu șase aripi, nu cu aripile, ci cu giulgiul pre Domnul acoperindu-l și cinstindu-l. De carele heruvimii să cutremură, pre acesta Iosif și cu Nicodim pre umere îl poartă. Și toate rânduialele cele fără de trupuri să spăimântează. Că au venit Iosif și cu Nicodim, dar împreună au alergat și tot norodul cel dumnezeesc al îngerilor și mai nainte au ajuns Heruvimii și împreună au alergat Serafimii, și împreună îl poartă Scaunele și-l acoper cei câte cu șase aripi și să înfiorează cei cu ochi mulți, văzând pre Iisus în trup fără de // ochi. Și-l acopăr Puterile, și-l cântă Începătoriile, și să înfricoșează rânduialele, și să spăimântează toate Oștile rânduialelor celor de sus, și minunându-se întru sineși, să miră și zic:

«Ce iaste cuvântul acesta înfricoșatul și frica și cutremurul și chinul; ce iaste această mare și preaslăvită și necuprinsă vedere; cela ce sus, de noi cei fără de trupuri

ca un Dumnezeu gol, iaste nevăzut, jos oamenilor gol iaste lesne văzut; căruia îi stau înainte Heruvimii cu evlavie și cu sfială, pre acesta Iosif și Nicodim îl îngroapă cu slobozenie. Când s-au pogorât cela ce pre cele de sus nu le-au părăsit? Cum au eșit cela ce înlăuntru iaste? Cum au venit pre pământ cela ce pre toate le împlineste? Cum au eșit cela ce de toți să tăinuiaște? Cela ce sus împreună cu Tatăl ca un Dumnezeu iaste nelipsit, jos împreună cu Maica Sa ca un om cu adevărat iaste nelipsit. Cela ce niciodinioară noă nu s-au arătat, cum oamenilor ca un om iubitoriu de oameni împreună și Dumnezeu să arată? Cum cel nevăzut s-au văzut? Cum cel fără de materie s-au întrupat? Cum cel fără de patimă au pățimit? Cum judecătorul în Divan de față au stătut? Cum Viața au gustat moarte? Cum cel neîncăput încapă în mormânt? Cum lăcuiaște în mormânt cela ce Scaunul părintesc nu l-au părăsit? Cum întră pre ușa peșterii, cela ce ușile Raiului le-au deschis, iară pre ușile Fecioarei nu le-au rumpt, iară pre ușile iadului le-au sfărâmat? Cela ce ușile pentru Thoma nu le-au deschis, iară pre ușile împărăției oamenilor le-au deschis, iară pre ușile mormântului și pecetile nedeșchise le-au păzit? Și cum întru cei morți să socotește cela ce iaste întru cei morți slobod? Cum lumina cea neînserată întru cele întunecate, și în umbra morții vine? Unde merge, unde vine cela ce de moarte a fi ținut nu să poate? Care iaste cuvântul acesta? Care chipul? Care iaste sfatul pogorării lui în iad? Poate pre Adam cel osândit și împreună cu noi rob, a-l scoate să pogoară!

Cu adevărat pre cel întâiu zidit ca pre o oae pierdută să duce să-l caute. Cu adevărat și pre cei ce șed întru întuneric și în umbra morții voiaște să-i cerceteze. Negreșit pre Adam cel robit, și pre Eva cea împreună robită merge Dumnezeu, și fiul ei să-i dezlăge din dureri. Ci împreună să ne pogorâm și împreună să dănuim, și împreună să ne sârguim, și împreună să săltăm, și împreună să-L petrecem, și împreună să cântăm, și să ne grăbim văzind împăcările lui Dumnezeu cele cu oamenii. Pre slobozirea celor osândiți carea de Stăpânul cel bun s-au făcut. Că merge cela ce iaste din fire iubitoriu de oameni să scoată pre cei legați din veac cu tărie și cu stăpânire multă, pre cei ce lăcuiesc în mormânturi. // Merge ca pre cei ce i-au înghițit tirănește amara și nesățioasa moarte după ce i-au tiranisit și de la Dumnezeu i-au jăfuit, și împreună i-au grămadit, slobozindu-i, împreună cu cei ce lăcuiesc sus să-i numere.

Acolo era Adam cel întâi zidit și întâiu născut, mai de dedesupt decât toți osândiții cei mai de desupt. Acolo Avel cel întâiu mort și întâiul drept păstoriu, și chipul nedreptei junghieri aii lui Hristos Păstoriului.

Acolo Noe, chipul lui Hristos Ziditoriului marelui Chivot, adecă al Bisericii lui Dumnezeu, ceia ce pre toate neamurile cele ca niște hiară, din potopul păgânătății prin porumbiță, adecă prin Sfântul Duh, le-au mântuit. Și pre întunecatul corb dintru aceasta l-au izgonit.

Acolo Avraam, părintele și jertvitoriul lui Hristos, cela ce prin cugit fără de cuțit, împreună și prin moarte fără de moarte, au jertvit lui Dumnezeu jertvă prea fericită.

Acolo era legat Isaak cel ce de demult s-au făcut legat Sus de Avraam spre închipuirea lui Hristos.

Acolo era Iacov, în iad măhnit jos, cel mai nainte măhnit sus pentru Iosif.

Acolo Iosif cela ce au fost legat în temniță în Egipt spre închipuirea lui Hristos, legatului și Stăpânului.

Acolo era Moisi jos întru cele întunecate, cela ce oarecând era în sicriași, întru cele întunecate sus.

Acolo era Daniil în groapă în iad, cela ce era oarecând în groapa leilor sus.

Acolo era Ieremiia ca în groapa tinii, în groapa iadului și a stricăciunii morții.

Acolo în chitul iadului celui priimitoriu de toată lumea, zăcea Iona spre închipuirea lui Hristos celui vecinic și mai nainte de véci. A lui Iona celui viu în veac și în veacul veacului.

Și încă acolo era și David dumnezeescul părinte, dintru carele iaste Hristos dupre trup.

Și ce zic David și Iona și Solomon? Acolo era și însuși marele Ioan, cel mai mare decât toți prorocii, carele ca întru un pântec întunecos au propoveduit pre Hristos tuturor celor din iad. Îndoitul Mergătoriu înainte și propoveduitoriu al celor vii și celor morți. Cela ce din temnița lui Irod s-au trimis la temnița cea a toată lumea a iadului, adevărat a celor ce dormiia din veac, drepti și nedrepti. Dintru carea toți prorocii și dreptii neîncetate rugăciuni înr-ascuns și pre taină de acolo aducea lui Dumnezeu, cerând izbăvire de preacumplita acéia și mahnicioasa și întunecoasa stăpânire a vrăjmașului, și de neîncetata noapte cea prea înserată.

Și unul, adică, zicea către Dumnezeu: «Din pântecul iadului auzi strigarea mea și glasul meu». Iară altul: «Dintru adâncuri am strigat către Tine Doamne, auzi glasul meu». Iară altul: «Arată-ți fața Ta și ne vom mântui». Iară altul: «Cela // ce șezi pre heruvimi arată-Te». Și altul: «Deșteaptă puterea ta și vino ca să ne mântuești pre noi». Și altul: «Degrab să ne întâmpine pre noi îndurările Tale Doamne». Și altul: «Izbăvește sufletul meu din iadul cel mai de jos». Și altul: «Doamne, scoate din iad sufletul meu». Și altul: «Să nu lași sufletul meu în iad». Și altul: «Să se sue din stricăciune viața mea către Tine, Doamne Dumnezeul meu».

Pre carii pre toți auzindu-i Hristos, Dumnezeu cel prea îndurat, cu dreptul au judecat ca să împărtășască iubirii Sale de oameni nu numai pre cei dupre vremea lui și pre cei după dânsul, ci și pre cei ținuți în iad mai nainte de venirea Lui, și pre cei ce ședea întru întuneric și în umbra morții. Pentru acéia, pre oamenii, adică cei ce era în trup, prin trupul său cel însuflețit, Dumnezeu Cuvântul i-au cercetat. Iară sufletelor celor de trupuri izbăvite prin sufletul său cel dumnezeesc și fără de prihană în iad s-au arătat. Care de trup, iară, nu de Dumnezeu era despărțit.

Deci să ne sârguim cu mintea și către iad să călătorim ca să vedem cum acolo, odinioară, pre cel tare cu tăria și preaputernic tiran îl stăpânește și cu totul îl biruiaște și îl surpă. Și împreună cu tot norodul cel gătit ca de o oaste, cu fulgerul său pre acéle fără de moarte rânduiale ale cételor drăcești fără de arme le surpă. Uși fără de uși rădicându-le din mijloc, și porți fără de lemne cu lemnul Crucii Hristos ușa zdrobind-le, și cu cuele céle dumnezești pre zăvoarele cele vecinice zdrobindu-le, și sfărâmându-le. Și prin legăturile mâinilor sale celor dumnezești pre lanțurile cele nedelegate, ca pre niște ceară răsipindu-le. Și prin sulița dumnezești Sale coaste, pre inima tiranului cea fără de trup pătrânzindu-o. Acolo au zdrobit tăriile arcelor, când prin cruce ca într-un arc ș-au întins vinele dumnezeștilor Sale mâini.

Pentru aceia deaca cu liniște vei urma lui Hristos, acum vei vedea unde adevărat pre tiranul l-au legat și unde capul lui l-au spânzurat și cum pre temniță pre dedesupt o au răsturnat; și de unde pre cei închiși i-au scos; și cum pre șarpe l-au călcat; și unde pre căpățina lui o au spânzurat; și cum pre Adam l-au slobozit; și cum pre Eva o au înviat; și cum pre păretele cel din mijloc l-au stricat; și cum pre amarul bălaur l-au osândit; și cum pre semnele de biruință cele nebiruite le-au pus; și unde pre moarte o au omorât, și cum pre stricăciune de tot o au stricat; și unde pre om întru vrednicia cea de demult l-au așezat.

Deci cel ce eri, cu iconomie, de legheonurile de îngeri să lepăda, și lui Petru îi zicea că «Pociu acum a pune de față mai mult decât doașprezece legheonuri de îngeri», astăzi cu dumnezeiasca cuviință // împreună și războinicéște și cu stăpânire să pogoară jos, în iad, și întru moarte, și pre tiranul prin moarte biruindu-l, pre rânduialele céle fără de moarte ale oștilor celor fără de trupuri și nevăzute, nu doașprezece oarecare legheonuri de îngeri, ci mii de mii și milioane de milioane de îngeri având cu cununi de Arhangheli, de Stăpâniri, de Scaune, de cei câte cu șase aripi, de cei fără de aripi, de cei cu ochi mulți, de cei fără ochi, de cete cerești carii ca pre un stăpân al lor și împărat îl petrecea și încungiura și cinstiia pre Hristos. Carii nu ajutători îi era! Să nu fie! Că de care ajutoriu are trebuință atotputernicul Hristos? Ci îndatorite fiind împreună, și iubind a sta de-a pururi înaintea Stăpânului și Dumnezeului lor, ca oarecarii purtători de sulițe împrejur stătători într-armați și purtători de schiptruri străluciți și grabnici slujitori ai dumnezești și stăpânești purtări de schiptru, carii numai prin singură amenințarea cea gândită cu sânguință și cu dumnezeiască grabnicie unele pre altele întrecea, împreună deodată aducând la lucru prin poruncă pre faptă și cu biruința fiind încununate împotriva taberilor vrăjmașilor și a celor fără de lege.

Deci pentru acéia și pogorându-se atuncea, cu grabnică alergare împreună încă și împreună alergători cu Dumnezeu și stăpânul spre céle din iad și spre céle de supt pământ și decât tot pământul mai adânci lăcașuri de supt pământ ale celor adormiți din veac, ca să scoată cu vitejie pre cei legați din veac.

Deci după ce au ajuns venirea cea purtătoare de lumină a Stăpânului și mulțimea cea dumnezeiască la céle cu uși despre toate părțile și fără de soare și preaînserate temnițe și lăcașuri, ascunzători și peșteri ale iadului, au ajuns mai nainte decât toți Gavriil Arhistratigul, ca cela ce iaste obicinuit a aduce vestire de bucurie oamenilor. Și cu graiu oarecare tare și luminat și prea arhanghelicesc și prea ostășesc și cu glas ca de leu către puterile céle împotrivnice au zis: «Rădicați boiari porțile voastre». După carele au strigat și Mihail: «Și vă rădicați porți vecinice». Apoi și toate Puterile au zis: «Depărtați-vă, o, fără-de-lege portari». Apoi și Stăpânii cu stăpânire au zis: «Zdrobiți lanțurile cele nedelegate». Și altul: «Rușinați-vă vrăjmași împotrivnici». Și altul: «Temeți-vă tirani prea fără-de-lege».

Și precum în vremea oarecării înfricoșate și nebiruite atotputernice împărătești gătiri de războiu a oarecării purtătoare de biruință oaste, cutremur oarecare și turburare și frică plină de durere a stăpânului celui nebiruit cade asupra vrăjmașilor, așa cu adevărat s-au făcut fără de veste și celor din iad acelora, în vremea venirii de față cei prea // slăvite a lui Hristos, întru céle mai dedesupt. De sus fulger întunecând

vederile puterilor celor împotrivnice ale iadului, care auziia și strigări oarecare cu glas ca de tunet și de oști poruncind și zicând: «Rădicați boiari porțile voastre». Că n-au zis deschideți-le, ci din temelie rădicați-le pre acestea, dezrădăcinați-le, mutați-le, ca să nu să mai încue. «Rădicați boiari porțile voastre». Nu ca cum stăpânul cel ce iaste de față nu ar avea putere a intra când poruncște și prin ușile încuiate, ci poruncște voaă robilor celor fugari ca să rădicați porțile cele vecinice și să le mutați și să le sfărâmați. Pentru aceia nici mulțimilor voastre, ci însăși la cei ce să par la voi că sânt boiari, acelora le poruncește, zicând: «Rădicați boiari porțile voastre». Ale voastre, nu ale altora oarecărora.

Deci, boiari, că deși până acum preste cei din veac ținute rău ați stăpânit, dar de acum înainte nici preste dâșii, dară nici preste alții, ci preste voi. Dară nici însăși preste voi veți mai fi boiari, că de față au venit preste voi Hristos, Ușa cea cerească. Cale faceți celui ce s-au suit preste apusurile iadului. Domnul iaste numele Lui, și ale Domnului, ale Domnului sânt eșirile ușilor morții. Voi ați făcut pre intrările morții, El pre eșiri au venit să le facă.

Pentru aceia nu zăboviți, rădicați porțile și grăbiți-vă, rădicați și nu întârziați. Iară deaca socotiți a întârziia, însăși porților fără de mâini și de sineși le poruncim să se rădice.

«Și vă rădicați porți vecinice», deodată Puterile au strigat. Deodată porțile s-au rădicat. Deodată lanțurile s-au dezlegat. Deodată zăvoarele s-au sfărâmat. Deodată încuitorile au căzut. Deodată temeliiile temniții s-au clătit. Deodată puterile cele împotrivnice în fugă s-au întors, unul pre altul împingând și unul de altul împiedecându-se, și unul altuia a fugi poruncindu-i. Înfricoșatu-s-au, clătitu-s-au, spăimântatu-s-au, turburatu-s-au, schimbatu-s-au, spăriiatu-s-au, stătut-au împreună și s-au uimit, nedomeritu-s-au împreună și s-au cutremurat. Și unul, adecă căscând au stătut, iară altul fața între genunchi s-au acoperit. Iară altul fața în pământ s-au înfipt; și altul ca un mort sta înstălpit și altul de spaimă era ținut, și altul schimbat fiind de frică zăcea și altul mai înlăuntru fugia.

Că acolo Hristos au tăiat atuncea întru uimire capetele celor puternici. Acolo s-au clătit întru sineși; acolo au deschis frânele lor, grăind: «Cine iaste acesta Împăratul Slavei? Cine iaste acesta cel atâta, carele cu atâtea niște minuni ca acestea aicea săvârșaste? Cine iaste acesta Împăratul Slavei, carele în // iad face acum cele ce niciodată în iad nu s-au făcut? Cine iaste acesta, cela ce scoate de aicea pre cei adormiți din veac? Cine iaste acesta ce au legat și au stricat semeția și puterea noastră, celor nebiruiți, și scoate din temnița iadului pre cei legați din veac?»

Cătră carii au strigat puterile Stăpânului, zicând: «A vă înștiința voiți, o prea fără-de-lege tirani, cine iaste acesta Împăratul Slaviei, Domn tare și puternic; Domn puternic și tare, și nebiruit întru războaie. Acesta iaste acela carele din înălțimile ceriurilor v-au izgonit și v-au lepădat pre voi, o ticăloși și prea fără-de-lege tirani. Acela iaste acesta carele în apele Iordanului au zdrobit capetele bălaurilor voștri. Acesta iaste acela carele prin cruce v-au vădit și v-au înpublicat și v-au omorât pre voi. Acesta iaste acela carele v-au legat și v-au întunecat și întru adânc v-au trimis pre voi. Acesta iaste acela carele în focul cel vecinic și în gheena vă trimite și vă piarde pre voi. Deci nu zăboviți, nici întârziați, ci sărguiți-vă și pre cei legați scoateți, pre

carii până acum rău i-ați înghițit. Că stăpânirea voastră de acum s-au stricat, tirania voastră deacia au încetat, întârâtarea voastră cumplit s-au surpat, fuduliia voastră până în sfârșit au lipsit. Tăria voastră au încetat și au perit».

Acestea stăpâneștile puteri ale Stăpânului le zicea cătră puterile cele protivnice, împreună încă și să sârguia și unii adecă pre temniță din însăși temeliiile o răsturna, iară alții pre stăpânirile cele împotrivnice le gonii, care din cămările cele mai dinafară fugea la cele mai din lăuntru. Și alții fugia și alerga cercând ascunzătorile și locurile cele de apărare și peșterile. Și alții pre altul de aiurea legat îl aducea Stăpânului, și alții pre tiranul legat cu legături nedelegate îl lega. Și alții pre legații cei din veac îi slobozia. Și unii porunciia, iară alții slujia prea degrab. Și unii intrând Stăpânul la cele mai din lăuntru înainte alerga. Iară alții ca unui împărat și Dumnezeu de biruință purtătoriu îi urma.

Deci acestea, dar încă și mai multe de acestea în iad așa făcându-se, și strigând și turburându-se toate și clătînându-se când venirea Stăpânului la însăși cele mai de jos ale celor mai dedesupt vrea să ajungă, Adam acela, cel decât toți oamenii mai întâi zidit și mai întâi plămuit, și mai întâi mort, întru cele mai din lăuntru decât toate, cu multă pază ținut fiind legat, auziia sunetul picioarelor Stăpânului care intra cătră cei legați și au cunoscut glasul Lui când umbla El în temniță, și întorcându-se cătră toți cei împreună cu dânsul legați din veac, au zis: «Sunetul // picioarelor ale oare căruia ce intră cătră noi aud? Și deaca cu adevărat au priimit acela a veni aicea, noi din legături ne-am slobozit. Deaca cu adevărat pre acela împreună cu noi îl vom vedea, noi din iad ne izbăvim».

Acestea și ca acestea Adam cătră toți cei împreună cu dânsul osândiți zicându-le, au intrat Stăpânul cătră dâșii, fiind pre arma Crucii cea de biruință purtătoare. Pre carele văzându-l Adam cel întâi zidit și cu spaimă pieptul său bătându-și, au strigat cătră toți, și au zis: «Domnul meu iaste cu toți». Și răspunzând Hristos au zis lui Adam: «Și cu duhul tău». Și apucându-l de mâna lui l-au rădicat zicând: «Deșteaptă-te cela ce dormi, și te scoală din morți și îți va lumina ție Hristos. Eu sânt Dumnezeul tău, carele pentru tine M-am făcut fiul tău, carele pentru tine și pentru cei dintru tine, acum grăesc și cu stăpânire poruncesc celor din legături: eșiți. Și celor dintru întuneric: luminați-vă; și celor adormiți: sculați-vă. Ție îți poruncesc: deșteaptă-te acela ce dormi, că nu pentru aceasta Te-am făcut, ca în iad să fii ținut legat. Scoală-te din morți. Eu sânt învierea celor morți. Scoală-te, zidirea Mea. Scoală-te chipul Meu și cela ce ești făcut duple chipul Meu. Scoală-te să mergem de aicea. Că tu ești întru Mine și Eu întru tine o față, una și nedespărțită sântem.

Pentru tine, Eu, Dumnezeul tău, M-am făcut fiul tău. Pentru tine, Eu, Stăpânul, am luat chipul tău, al robului. Pentru tine Eu, cela ce sânt mai presus de ceruri, am venit pre pământ și dedesuptul pământului. Pentru tine, omul, M-am făcut ca un om neajutorit, întru cei morți slobod. Pentru tine, cela ce ai eșit din grădină, Eu din grădină M-am vândut iudeilor și în grădină M-am răstignit. Vezi scuipăturile cele în fața Mea, pre care pentru tine Le-am priimit, ca pre tine să te așez întru însuflarea cea dintâi. Vezi palmuirile fălcilor Mele, pre care Le-am priimit, ca pre chipul tău cel schimonosit să-l îndreptez întru cel duple chipul Meu. Vezi bătăile cu bice ale spatelor Mele, pre care Le-am priimit, ca să răsipesc sarcina păcatelor tale,

ceia ce zace pre spatele tale. Vezi mâinile Méle cele pironite în lemn bine, pentru tine cela ce țe-ai tins mâna spre lemn rău. Vezi picioarele Méle cele ce s-au pironit și s-au găurit cu lemnul, ca pre picioarele tale cele ce rău au alergat cătră lemnul neascultării ceii din zioa a șasea, întru carea hotărârea s-au făcut și pre a ta a doa zidire și pre a Raiului deșchidere o am lucrat. Am gustat pentru tine fiiare, ca să te vindec pre tine de amara dulceață cea prin mâncarea acea dulce a ta pricinuită. Am gustat oțet // ca să stric usturimea morții tale, și pre păharul cel afară de fire. Am priimit buréte, ca să șterg zapisul păcatului tău. Am priimit trestie, ca să iscălesc slobozire neamului omenesc. Am adormit pre cruce și cu sulită M-am împuns în coastă, pentru tine cela ce ai adormit în Rai, și pre Eva din coasta ta o am scos. Coasta Mea au vindecat durerea coastei tale. Somnul Mieui te va scoate pre tine din somnul cel din iad. Sabiia Mea au oprit pre sabiia cea ce să învârtea înpotriva ta.

Deci scoală, să mergem de aicea. Te-au scos pre tine vrăjmașul din pământul raiului; Eu te voiu așeza pre tine nu încă în raiu, ci pre scaun ceresc. Te-am oprit pre tine de la lemnul vieții cel închinătoriu, ci iată acum însumi Eu, viața, M-am unit cu tine. Am rânduit heruvimi ca pre un rob să te păzească pre tine; dară fac pre heruvimi cu dumnezeiască cuviință să se închine ție. Te-ai ascuns de la Dumnezeu ca un gol, dară iată, acum ai ascuns întru Sine-ți tot pre Mine, Dumnezeu gol. Te-ai îmbrăcat cu haină de piiale a rușinii; dară Eu, Dumnezeu fiind, M-am îmbrăcat cu veșmânt de sânge al trupului tău. Pentru acéia, sculați-vă să mergem de aicea, din moarte la viață; din stricăciune la nestricăciune; de la întuneric la lumina cea veacinică. Sculați-vă să mergem de aicea, de la chinuire la veselie; de la robie la slobozenie; de la temniță la Ierusalimul cel de sus; de la legături la răsuflare și răpaos; de la opreală la desfătarea Raiului; de la pământ la ceriu. Și pentru aceasta am murit Eu și am înviat, ca și preste cei morți și preste cei vii să domnesc.

Sculați-vă, să mergem de aicea. Că tatăl Meu cel ceresc așteaptă pre oia cea pierdută. Céle noăzeci și noă de oi ale îngerilor așteaptă pre Adam cel împreună rob, când să învieze și când să se sue și cătră Dumnezeu să se întoarcă. Scaun heruvimicesc i s-au gătit. Cei ce îl aduc sus sânt iuți și gata. Cămara cea de nuntă s-au gătit. Ospețile gata sânt. Corturile cele vecinice și sălașele stau gata. Vistieriile bunătăților s-au deșchis, Împărăția Cerurilor mai nainte de véci s-au gătit. Céle ce ochiul nu le-au văzut și urechile nu le-au auzit și la inimă de om nu s-au suit, bunătățile care pre om îl așteaptă.»

Acestea și unele ca acestea zicându-le Stăpânul, s-au sculat împreună cu dânsul Adam cel unit cu dânsul, și împreună s-au sculat și Eva. Și alte multe trupuri ale sfinților celor adormiți din veac au înviat, propoveduind înviarea Stăpânului cea de a treia zi.

Pre care luminat credincioșii să o priimim și să o vedem și să o îmbrățișem, împreună cu îngerii dănțuind, împreună cu cei fără de trupuri prăznuind. Împreună și proslăvind pre Hristos cela ce ne-au rădicat din stricăciune și // ne-au înviat pre noi. Căruia să cuvine slava și stăpânirea împreună cu cel fără de început al lui Părinte, și cu preasfântul și preabunul și de viață făcătoriul Duhul lui, acum și de-a pururi și în vecii vecilor. Amin.“ (Viețile Sfinților din luna lui martie, Mănăstirea Neamțu, 1813 / B.A.R. IV 186692, filele 272^r-279^v)

Autorul devenit între timp anonim al acestui apocrif fundamental al Evului Mediu Răsăritean ne apare în mod evident un precursor, de nu cumva chiar cel ce i-a putut da lui Dante ideea primei părți a celebrei sale *Divine comedii*, consacrată infernului. Este oricum cea mai veche descriere și enumerare a locuitorilor iluștri ai iadului, scoși de acolo de Mântuitorul.

Meritul esențial al acestui text, în felul lui genial, a fost de a arăta că punerea în mormânt a trupului omenesc asumat de Logosul dumnezeiesc spre a scoate lumea de sub osânda adusă de păcatul originar, nu a însemnat doar lacrimile Născătoarei de Dumnezeu și durerea noastră la trăirea acelei uriașe tragedii, a uciderii pe cruce a celei mai înalte încorporări a ființei umane din câte cunoaște istoria speciei. A fost și **momentul înfrângerii iadului, al sfărâmării „porților” sale, al triumfului vieții asupra morții și al luminii asupra întunericului.**

Vechii noștri zugravi de biserici au dat un loc și o importanță excepțională tocmai reprezentării coborârii Domnului cu sufletul în iad spre a-i scoate de acolo pe dreptii care trebuiseră să îndure aceeași condiție alături de păcătoși, până la acest moment crucial din existența speciei umane, care a fost ceea ce am numi în limbajul de azi *inaugurarea raiului*. Ea a avut loc în răstimpul dureroasei șederii cu trupul în mormânt. Acest fapt dă celor legate de Sâmbăta Mare, alături de durerea și plânsul Născătoarei de Dumnezeu, aureola gloriei dumnezeiești, bucuria triumfului asupra imperiului răului peste care domnise îngerul căzut, ca urmare a alungării din rai a protopărinților.

Tocmai **cumpăna dintre durerea morții și bucuria triumfului asupra iadului și deschiderea porților raiului este aceea care dă tonul cuvântării varlaamice.**

De la început, mitropolitul îi face pe ascultători să vadă în coborârea în mormânt nu aspectul tragic, ci răgazul de odihnă, la sfârșitul unei lucrări. Deci, această prăznuire nu e un prilej de a ne lăsa copleșiți de tragismul condiției celui crucificat. Abia după ce le insuflă această dispoziție launtrică ce reprezintă ceea ce în muzică este „cheia” partiturii, trece la istorisirea propriu-zisă, care va culmina cu tabloul victoriei asupra împărăției răului.

Imaginea tragică din tabloul lui Grünewald, care este caracteristică pentru trăirea occidentală, devine la Mitropolitul Varlaam acest răgaz în timpul căruia se continuă de fapt opera terestră cu aceea în care este implicat „celălalt tărâm”. Acolo Mântuitorul coboară **ca Dumnezeu**, spre a-i scoate pe dreptii Vechiului Testament și pe protopărinții Adam și Eva, moment care, repet, este una din temele majore ale genialilor noștri pictori din vechime, în mâinile cărora nu au stat peneluri mai puțin inspirate decât ale celebrilor confrăți contemporani

din Apus și care ni-i înfățișează pe cei liberați întâmpinând pe Mântuitorul cu brațele întinse către El.

În cartea vlădiciei Varlaam lumina cea mai puternică este proiectată pe biruința asupra iadului prin coborârea în adâncuri. Aici a găsit în Damaschin Studitul cele mai întinse fragmente, pe care și le-a impropriat cu o deplină consonanță de sentimente și gândire, și nu în ultimul rând fiindcă aici găsea o istorie plină de culoare, dinamică, menită să-i câștige pe ascultători.

Pandele Olteanu, care a consacrat un amplu studiu raportului dintre predica Mitropolitului Varlaam și textul pentru Sâmbăta Mare din cartea lui Damaschin Studitul (*Izvoare și versiuni bizantino-slave ale omiliei lui Varlaam despre înmormântarea lui Hristos*, în „Studii de slavistică”, vol. II, 1971, p. 57-89), a arătat că autorul grec a prelucrat de fapt textul celebru atribuit lui Epifanie, și că Mitropolitul Varlaam s-a folosit de textul rezultat din această prelucrare.

În acest studiu de 32 de pagini se referea la *Cartea românească de învățătură* numind-o „vestita Cazanie **atribuită** [s.ns.] lui Varlaam” și încheia, referindu-se la cartea lui Damaschin Studitul: „Traducerea și prelucrarea făcute în Ucraina au servit probabil de original și lui Varlaam. **De aceea în Cazania sa nu ne apare nici ca scriitor original, deci nici ca stilist** [s.ns.]. A realizat însă o limbă expresivă, plastică, povestirea lui, firească, lină, ne captează”.

Despre ce versiune a folosit Mitropolitul Varlaam – alta decât cea presupusă de Pandele Olteanu – am vorbit, lămurind problema. Despre lipsa de originalitate a cărții sale nu are rost să mai vorbim consumând hârtia în mod inutil. Rămâne însă că Pandele Olteanu a stabilit cel dintâi ca izvor al Mitropolitului Varlaam pentru predica la Sâmbăta Mare cartea lui Damaschin Studitul și chiar numai alăturând titlurile, lucru acesta devine evident:

La Sâmbăta Mare. Învățătură la îngroparea dumnezeescului trup a Domnului nostru, lui Iisus Hristos, și iarăși pentru plânsul și tânguirea Precistei, Maicei lui Dumnezeu și pentru pogorârea lui Hristos la iad, ne trimite imediat la același titlu din cartea lui Damaschin Studitul: **Cuvânt la îngroparea dumnezeescului trup al Domnului nostru Iisus Hristos și la tânguirea Preasfinței de Dumnezeu Născătoare și la pogorârea în iad. Cuvântul 7.**

Kiril Trankvilion-Stavrovețki a consacrat o predică aparte cu titlul: *Învățătură pentru Sfânta și Marea Vineri când pun pânza în groapă foarte cu umilință și cu frămsețe*, și alta: *Învățătură întru Sfânta și Marea Sâmbăta, luată o parte de la Epifanie, altă parte dintr-alte bogoslovii, de pogorârea lui Hristos în iad*. Deci a disociat cele două momente.

Predica la Vinerea Mare este concepută după același plan: o introducere, textul din Evanghelie combinat din Marcu 15⁴²⁻⁴⁷, Matei 27⁵⁷⁻⁶¹, Luca 23⁵⁰⁻⁵⁶

și Ioan 19³⁸⁻⁴² (de aici a luat amănuntul venirii lui Nicodim cu 100 de litri de amestec de smirnă și aloe, prezența lui Nicodim nefiind înregistrată de celelalte trei) urmat de *Partea întâi, de îngroparea lui Hristos și de meserătatea cea de apoi, și de umilința și de plângerea pururea fecioarei Mariei maicii Sale* (în cuprinsul ei fiind scris cu litere mari *Plângerea precinstitei fete Mariei Maicii Domnului*) și *Partea a doua, de dragostea carea iaste către Dumnezeu și cum sintem datori primind trupul lui Hristos a-L cinsti pre El. Învățătura*. Nu găsim aici nimic despre momentul coborârii în iad.

Acestuia îi este rezervată a doua predică, intitulată: *Învățătură întru Sfânta și Marea Sâmbăta, luată o parte de la Epifanie, altă parte de într-alte bogoslovii, de pogorârea lui Hristos la iad*. De data aceasta avem o cuvântare unitară, fără pericopă și împărțirea obișnuită. Ambele texte au fost traduse la Govora și sunt accesibile în limba română. Vezi acum ediția Alin-Mihai Gherman, paginile 338-355.

Față de cele 7 pagini din ediția noastră, cele 13 din ediția încă netipărită a *Comorii* lui Damaschin Studitul (care au un număr mult mai mare de cuvinte) ne pun înaintea aceleiași irezistibile tentații de a bate câmpii și de a umple câteva pagini cu suferințele lui Iov și diatriba la adresa lui Iuda, mai înainte de a găsi poarta de intrare în subiect. Toată această parte Mitropolitul Varlaam o și lasă la o parte.

După ce sare paginile de la început, în care predicatorul grec dizertează în afara temei zilei, el începe să folosească acest izvor de acolo de unde avem prelucrat de Damaschin Studitul textul omiliei atribuite lui Epifanie al Ciprului:

„Dar ce iaste această contenire a noastră de astăzi, bl[a]gosloviți creștini, care sânt strigările și cântările bisericii noastre, care iaste mîlcirea și tăcerea cea multă a oamenilor și spaima îngerilor? Împăratul doarme, și cine poate să-l deștepte? Culcându-să au adormit ca un leu și ca un puiu de leu cine-l va scula pre dânsul? Precum mai-nainte au grăit Iacov: «Eri era pe cruce, astăzi iaste în iad, pe cruce trupul, în iad sufletul. Eri ca un vinovat pe cruce, astăzi ca un stăpân în iad». Toate limbile plesniți cu mâinile și de cu toate măcar câte s-au mântuit den muncă și den mâinile diavolului. Pentru ce? Pentru că mântuirea vine, că Mântuitoriul să apropie, izbăvitoriul au sosit. Au venit eri ca un osândit, astăzi ca un proslăvit, eri ca un defăimat, astăzi ca un lăudat, eri ca un ocărât, astăzi ca un prea cântat, eri să judeca, eri să batjocoria, eri s-au scuipat, eri s-au bătut cu palma peste obraz, eri s-au legat, eri s-au bătut, iar astăzi să laudă și să slăvește, eri ca un om, astăzi ca un Dumnezeu.

Bucurați-vă dreptii în Domnul, că acesta au venit să vă mântuiască. Veseliți-vă în Dumnezeu, că acesta au binevoit de s-au pogorât pre pământ, iadul s-au amărât, iar cei dentr-însul s-au bucurat, căci iadul adevădat să deșerta, iar cei den iad să slobozia. Suspina iadule, că vine cel tare, plângi și te tânguiește că vine cel puternic, obi-dește-te, obidește-te, că iată mântuirea, iată slobozenia.

Bucurați-vă dreptii și săltați patriarșii, cei den veci morți veseliți-vă, că pentru voi s-au răstignit Mântuitorul, pentru voi groapa, pentru voi sulița, pentru voi piroanele, pentru voi ocărăle câte au pătimit și au răbdat Hristos. Toate pentru voi le-au priimit: pentru Adam, Hristos, pentru Eva, Preasfânta, pentru lemnul cunoștinței crucea, pentru Eden, grădina gropii, pentru frunzele smochinului haina cea roșie, pentru șarpe Gavriil, pentru întristare, bucurie, pentru călcarea de poruncă a lui Adam, răstignirea Domnului. Pentru voi au răbdat și au lucrat, câte au făcut Hristos. Pentru a noastră mântuire s-au întrupat și acum s-au răstignit. Eri ne-am răstignit împreună cu Hristos, astăzi împreună ne îngropăm, pentru ca și mâine împreună să înviem. Batjocoritu-s-au adecă, dar pentru ca să ne cinstească pre noi; defăimatu-s-au, ci pentru ca să ne mărească.

Lovit au fost peste obraz cu palma, ci pentru ca să ne dăruiască slobozenia. Căci în vremea cea de demult avea obicei, când da slobozenie vreunui rob, întâiu îl bătea cu palma peste obraz. Așijderea Hristos, de vreme ce era ca să ne slobozească den robia diavolului au priimit și palme peste obraz, și s-au scuipat pentru ca să ne cinstească.

Cu cunună de spini s-au închinat pentru ca să mântuiască pre Adam den blestem; cu haină mohorâtă s-au îmbrăcat, pentru ca să acopere goliciunea strămoșului Adam; cu trestie s-au bătut pentru ca să sfărâme capul șarpelui; cu oțet s-au adăpat pentru ca să îndulcească amărăciunea lui Adam; batjocoritu-s-au, ca pre noi să ne slăvească; pre cruce s-au înălțat ca pre noi cătră sine să ne tragă, precum mai-nainte zicea. Pironitu-s-au la mâini, pentru ca să ne mântuiască de tirănia diavolului; împunsu-s-au cu sulița pentru ca să rumpă zapisul lui Adam; în groapă s-au pus pentru ca să ne înviiaze pre noi. O, lucru înfricoșat și minune prea slăvită, și ce mai mult smerit lucru decât acesta?! Ce mai preaslăvit lucru decât sărăcia aceasta? Cel dentru înălțime Dumnezeu, ca un amăgitoriu să defaimă; pre carele îngerii îl laudă, de buzele celor fărădelege să scuipă!” (f. 76-77)

După cum nu găsisese potrivit să-și înceapă predica osândindu-l pe Iuda, vânzătorul Domnului său, Mitropolitul Varlaam îl lasă afară și din plângerea Maicii Domnului, reducând la nouă rânduri și ampla sa diatribă la adresa întregului neam evreiesc pentru moartea Mântuitorului. Discursul adresat lui Pilat de către Iosif din Arimathea este de asemenea scurtat la 14 rânduri. În izvor el are următorul conținut:

„S-au dus Iosif, dar cu smerenie, și ce zicea? «Dă-mi Pilate pe mortul acesta, cest necinstit și defăimat și batjocorit, pe cest ca un vinovat răstignit, pe cest ca pe un striin necăpuit. Dă-mi pe striinul acesta, cest sărac și fără de casă, pre acest ce eri ca să răstignească de la domnia ta s-au osândit. Dă-mi pre răstignitul acesta, pentru ca să-l îngrop, că iaste singur, că ucenici nu are, că l-au lăsat toți și au fugit. Mare lucru nu ceiu de la domnia ta, ci mică cerere și puțină rugăciune, rogu-te să faci aceasta, să-mi dai pe osânditul și necinstitul acesta, carele au venit să să necinstească, dă-mi pe striinul acesta carele au venit să mântuiască pe cei striini de împărăția ceriurilor. Destul îi iaste, doamne, osânda; ajungă-i pedeapsa. Iată că s-au potolit și zavistia

jidovilor, s-au împăcat vrăjmășia fariseilor, s-au împlinit lucrarea cărturarilor. Pentru aceia îmi dă pe striinul acesta ca să-l îngrop, încai eu să-l grijescu; dă-mi pre striinul acesta ocărâțul, ca să te arăți tu blând, iar eu sluga lui și credincios prieten. De ce treabă-ți iaste, o, Pilate, căci șade răstignit? Dă-mi-l să-l pogor de pe cruce. De ce folos îți iaste, căci stă gol pe cruce? Dă-mi-l să-l îmbrac, că nu te va defăima nimini la aceasta, nu te va cleveti pentru aceasta, nimini. Ai săvârșit judecata ta, ai împlinit voia ta, ai încredințat porunca ta, ci acum nu te va mai zăticni nimini. Pentru aceasta, dă-mi pe răstignitul Iisus, ascultă mititică rugăciune a smeritei slugi, și-mi dă pe golul acesta, că pentru noi s-au golit. Dă-mi pe mortul acesta, că pentru noi au murit. Dă-mi pe cel neștiut oamenilor și necunoscut, că eu îl cunosc cine iaste. Ascultă Pilate și-mi dă cererea mea.»

Cu acest felu de cuvinte blânde și cu umilinți au cerut Iosif trupul Domnului, dar și Pilat de Dumnezeu fiind îndemnat, trupul Domnului Hristos l-au dat. Și Iosif cu smirnă și cu giulgiu curat, trupul Domnului au înfășurat.

Ferice de mâinile tale, Iosife, că s-au învrednicit de au apucat acest trup prea curat; ferice de ochii tăi, că au văzut trup ca acesta. Ferice și de trei ori ferice că ai pipăit trup sfânt și de Dumnezeu priimit, fericit ești tu că te-ai aflat vrednic poslușnic la o vreme ca aceasta.

Oare cunoști, spune-mi Iosife, pre cine ții în mâinile tale? Pre cel tare și puternic Dumnezeu, pre carele Isaia au văzut și spăimântându-să s-au temut, pre înfricoșatul judecătoriu, pre carele au văzut Daniil și s-au cutremurat, pre atotputernicul, pre cel necuprinsu, pre cel nevăzut ai văzut; pre cel nepipăit ai pipăit; pre cel ce să află pretutindenea, ai apucat; pe cel neîncăput în toată lumea, în sărăcească și mititică groapă l-ai îngropat. O, darului ce te-ai învrednicit; o, cinste ce ai dobândit. Iosif Teslariu au fugit în Egipt cu Hristos și tu Iosife den Arimathea, de pe cruce l-ai pogorât. O, fericite Iosife, a ce lucruri te-ai făcut văzătoriu. Spune-mi, Iosife, rogu-te, cum ai văzut pre cel nevăzut, oare ce cântări și melodii ziceai când îl îngropai? Ce cântai când îl căpuiai, ce cuvinte grăiai atuncea când îl duceai la groapă? Cunoscu că minunate și mari cuvinte zicea, pre care cuvântul meu nu poate să le povestească. Ci tu cu Nicodim, tainicul ucenic, cântați: «Acesta unule născut fiiul și cuvântul lui Dumnezeu, fără de moarte fiind, și priimind pentru a noastră mântuire a te întrupa den Sfânta de Dumnezeu Născătoare și pururea Fecioară Maria, neschimbat întrupându-Te și răstignindu-Te, Hristoase Dumnezeule, cu moartea pre moarte ai călcat. Unul fiind den Sfânta Troiță împreună proslăvit cu Tatăl și cu Fiiul și cu Sfântul Duh, mântuiește-ne pre noi».

Apoi au început a cânta: «Sfinte Dumnezeule, Sfinte tare, Sfinte fără de moarte, miluiește-ne pre noi»“. (f. 77^v-78^v)

Din tot discursul pus în gura lui Iosif din Arimathea cu asemănările și deosebiri ce se văd față de cel din scrierea atribuită lui Epifanie al Ciprului, Mitropolitul Varlaam a extras doar cele **14 rânduri** din ediția de față. Ele sunt urmate de plânsul Maicii Domnului, care la Damaschin Studitul se desfășoară pe alte trei pagini compacte, Născătoarea de Dumnezeu fiind pusă în situația de a se răfui la rându-I și cu Iuda și cu cei care i-au ucis fiul.

Comparând aceste trei pagini cu ceea ce a ales Mitropolitul Varlaam pentru tânguirea Preacuratei din predica sa, **adică mai puțin de un sfert**, avem cea mai grăitoare demonstrație a «stilului» propriu fiecăruia și cea mai clară înfirmare a aberațiilor adăugate de regretatul Pandele Olteanu la realele sale contribuții.

În consecință, pentru comparație reproducem integral textul lui Damaschin Studitul, după ediția citată, marcând cu aldine ceea ce a trecut în cartea românească:

„Iar Maică-Sa, Doamna de Dumnezeu Născătoarea, cu jale plângea și să tânguia și cuvintele care zicea sânt acestea care iaste bine să zicem câteva: „O, fătul Mieu și Fiiul Mieu iubite și preaiubite, o, dulce și preadulcele Mieu Fiiu, unde Mă lași pre mine Maica Ta singură. La a cui casă Mă trimiți, dar Mă lași Fiiul Mieu de acum, despărțimu-ne Fiiul Mieu, de astăzi. Dar pe cine mai am eu mângăere, cine va să mă mângăe de acum? Pre Tine Te aveam, Fiiul Mieu, nădejde, așteptare, tată, mumă, Dumnezeu de bine făcătoriu, păzitoriu de grijă purtătoriu. Dar acum cine va să-mi fie în locul Tău, Fiiul Mieu. Vai de Mine becisnica și ticăloasa!

Acestea am nădăjduit Fiiul Mieu când te-am născut. Acestea așteptam când Te aplecam la piept și Te hrăniam. Aceasta gândiam să-mi sosească, această întristare și durere nădăjduiam eu să aibu acum? Când Te-am născut dureri n-am avut, iar acum îndoite dureri am câștigat. În loc de bucurie, Fiiul Mieu, mare întristare; în loc de veselie, amărăciune; în loc de răsfățiciune, jale și scârbă; în loc de bogăție, sărăcie; în loc de cinste, striinătate; în loc de zi bună, ceas nenorocit; în loc de bunătați care nădăjduiam și așteptam, acum am câștigat ostenele și dureri.

Unde iaste acum Gavriil care mi-au zis bucură-te? De l-aș fi văzut măcar acum, să-i zic puțințele cuvinte. Pentru că-mi zicea că voi avea mare bucurie și eu acum, Fiiul Mieu, plângu și mă jelesc. Îmi zicea că împărăția Ta nu are sfârșit și eu te văz, Fiiul Mieu, nu ca un împărat ci ca un vinovat; nu ca un domnu, ci ca un rob; nu ca un stăpânitoriu ci ca un supus; nu ca un împărat, ci ca un osândit. Îmi zicea că împărăția Ta nu are sfârșit și eu, iubite Fiiul Mieu, Te văz mort. Dar el nu-mi zicea lucruri pământești, ci cerești. Pentru aceia nici pe pământ nu s-au săvârșit cuvintele lui.

Dar încai iubitul Petru, ucenicul, unde iaste? Eri zicea, Fiiul Mieu, că cu Tine va muri, dar astăzi unde iaste? Eri zicea preaiubite Fiiul Mieu, să moară pentru dragostea ta și astăzi nici el nu să află ca să Mă mângăe pe Mine, dosădita Maică-Ta. Eri să arăta mai cu osârdie el decât / toți ucenicii și astăzi să arată mai fricos decât toți.

Vai de Mine singurateca și striina! Cine să te plângă Fiiul Mieu, câte lacrimi să fiu avut, Fiiul Mieu, ca să le vărsu la durerea Ta? De ar fi fost cu puțință, fântână să să facă ochii Mieii să plângu cât voi putea și să Mă tânguescu den toată inima Mea.

O, Fiiul Mieu cel iubit și de tot sufletul Mieu prea iubit, deschide-Ți sfânta Ta gură și mângăe pre Maică-Ta; deschide-Ți ochisorii și caută spre Maică-Ta de vezi cum lăcrămează. Auzi, auzi Fiiul Mieu, vezi-Mă pre Mine Maică-Ta. Unde sânt ucenicii Tăi, că nu s-au arătat acum măcar unul să Te iubească? Ci numai Ioan cel mai tânăr, acesta te iubește, acesta au fost și iaste ucenicul Tău.

Vino, fătul mieu Ioanne, și plângi cu Maică-ta cea preaiubită pe frățiorul tău, jelește pre dascalul tău, că eri era ție dascăl, iar astăzi îți iaste frate. Că așa mi-au zis când era pe cruce: „Maică, iată Fiiul Tău”. Toate limbile plângeți împreună, toate semințiile împreună vă tânguiți morții cei fără de simțire, mângăiați-Mă pre Mine. Soare și pământule, mângăiește-Mă pre Mine dosedita.

O, fericite Simeoane și iarăși zic fericite; cu adevărat proroc ai fost, și Duh Sfânt ai avut pentru sabia cea cu doao ascuțisuri care-mi zicea că va intra pen inima Mea. Ascultă acum și vezi suspinurile și durerile inimii Mele, că M-au ajunsu. Dar cine să Mă mângăe? Pe altul nu am, fără numai pe tine. Toți M-au părăsit, toți M-au lăsat singură, toți s-au lăpădat de Mine. Ci încai tu, ca un bătrân, vino de mă mângăe, de nu s-au întâmplat într-alte ceasuri, dar încai în ceasul acesta, vino de mă mângăe.

Dar ce grăescu ticăloasa multe în zadar? Cătră Fiiul Mieu să grăescu, de la Fiiul Mieu să-mi iau zioa bună; că nu-L voi mai vedea pre pământ, trupește. Vremea au înnoptat și s-a întunecat, ceasul au trecut, dar când să Te plângu Fiiul Mieu, când să Te jelesc; când să-mi iau zioa bună de la Tine? Temu-mă de jidovi, dar toată noaptea te-ași fi plânsu, Fiiul Mieu, că dragostea Ta aprinde inima Mea. De ar fi fost cu puțință, Fiiule, nu Te-aș îngropa, ci Te-aș avea pururea să cautu la Tine să Te plângu, / Fiiul Mieu.

O, pământule și soare, cutremurați-vă văzând preaslăvita minune. Ziditoriul vostru mort să vede astăzi, făcătoriu vostru să îngroapă. O, Fiiul Mieu, unde-ți iaste frumsețea cea dentăiu care aveai, unde-ți iaste gidăvia în ea, înfrumusețată, care acum să vede ponegriță și urâtă.

O, gândul cel rău al jidovilor; o, neomenia zavistnicilor ovrei; o, neam rău și îndărătnic. Dar de ce nu sânteți și voi măcar ca pietrele care s-au despicate, că iale au cunoscut pe făcătoriu lor; că răstignindu-să s-au despicate, iar voi spurcaților nici astăzi n-ați cunoscut; zavesa bisericii s-au rupt în doao și voi nimic nu v-ați umilit; mormânturile s-au deschis, iar inima voastră cea vicleană și înpietrită nu s-au priceput să fie la cunoștință dumnezeiască. O, nemulțemitoriu neam, soarele s-au întunecat și luna așijderea, iar voi nu v-ați domirit să cunoașteți că iaste Dumnezeu. Zidirile cele nepricepătoare au cunoscut pre ziditoriul lor, dar voi, o nebunilor, cum de nu ați cunoscut? Pentru ce v-ați împietrit inimile? Pentru ce v-ați orbit, pentru ce ați răstignit pe iubitul Mieu Fiiu?

O, preavicleane Iudo și necunoscătoriule, la atâta nepricepere ai ajunsu, ticăloase. O, câtă păgânătate ai fost avut și nimini nu te-au priceput, fără numai iubitul Mieu Fiiu, de câte ori îți grăia în pilde la ce vei să ajungi. Și nu vrei să te pocăiești de trei ori ticăloase, nici cunoaște nepricepute oame, câte pricepe, ori ce vrei să faci. Ce-ți era povestea ce-ți era pricina, ce-ți era curarea? Sărăcia ta? Dar oare când ai flămânzit și n-ai avut să mănânci? Când ai fost gol și n-ai avut cu ce te îmbrăca? Când ai pățit altceva sărăcie și l-ai vândut ca să capeți avuție? Dar pentru ce? Au n-ai avut nimic? Dar nu țineai tu punga apostolilor și nimic nu-ți lipsia? Dovedit iaste că den spurcăciunea ta și den răutatea ta l-ai vândut spre moarte. Dacă poftii ai să petreci sărăcește de ce-l vindeai, becisnice, să câștigi bogăție? Cătu nu poftii ai avuție, precum ziceai numai în față, iar de poftii ai avuție și bogăție, păgâne, de ce erai

cu Hristos? Că Hristos învăța sărăcie. Ce era greșala Fiiului Mieu, prea înrăutățite ludo, de L-ai răstignit cu vinderea ta? Au doar nu țe-au dat și ție dar, ca și celorlalți apostoli, au nu tămăduiai și tu bolnavi, au nu făceai orbii cu ochi, / au nu vindecai pe cei îndrăciți? Ce dar au dat apostolilor și nu ți l-au dat și ție? Au doar n-au spălat și picioarele tale, au doar nu te-au împărțășit și pe tine? Adevărat te-au împărțășit, dar ca un nemulțemitoriu ce erai, ca un necunoscătoriu și becisnic ce erai în loc de bine i-ai făcut rău; în loc să-i fii priiaten, te-ai făcut sanchiu și vrăjmaș desăvârșit, în loc să fii iubit, te-ai făcut urât, în loc de apostol, te-ai făcut diavol. De unde și pentru ce? Căci ai fost plin de răutate, căci ai fost de răuvoitori și măcar că pe den afară te arătai ucenic, iar pe den lăuntru erai plin de vicleșug. Că diavolul era întru tine încuibat, de spurcăciunea și de necredința ta. O, iubire de bani ce ai fost avut, prea ticăloase. Care iubire de argint s-au aflat mai rea decât asta: pe învățătorul și dascalul tău L-ai vândut, pre Hristosul tău L-ai răstignit, pre făcătorul tău de bine l-ai urât, pre ziditorul tău L-ai dat în mâna oamenilor păcătoși. Ci adecă Domnul ca un prorocit ce au fost de proroci au pătimit și s-au răstignit, iar vai de tine răule și înrăutățatele oame. Pentru aceia și spânzurare ți-ai agonisit și o ai moștenit, păgânule. Pentru aceia și moarte rea ai luat, pentru aceia nici cinstea Fiiului Mieu nu o ai moștenit, pentru aceia munca de veci ai câștigat și încai nici această viață vremelnică nu o ai putut câștiga de trei ori ticăloase. Ci tu, după lucrurile tale denpreună cu păgânii jidovi mergeți la locul cel de muncă care s-au gătit voao, iar Fiiul Mieu cel iubit iaste împărat și biruitoriu și va sfărâma capetele voastre cele spurcate.

Ci Tu, Fiiul Mieu, cătră Tine ca cătră un mort vorbescu, mergi la iad și mântuiește sufletele strămoșilor noștri și iar să înviezi a treia zi, precum ne ziceai cu a Ta sfântă gură, pentru ca să Te văz și eu și întristații Tăi ucenici, învii Dumnezeule. Că Tu ești împărat, biruiește pre moarte, calcă puterea vicleanului diavol, sfărâmă trufia cea înaltă a spurcatului drac, și iar te arată cătră Maică-Ta cea iubită. Căci Fiiul Mieu, măcar de Te-ai și răstignit și ai murit pentru mântuirea oamenilor, dar Mie mi-ai lăsat întristare și scârbă mare. Și măcar că vei face trei zile Fiiul Mieu în iad, dar Mie ca ani mulți mi să pare. Pentru aceia Fiiul Mieu iubite, să înviezi a treia zi / precum de multe ori mai-nainte ziceai ca să veselești și să umpli de bucurie pre Maica Ta cea scârbită și întristată pentru moartea Ta.“ (f. 78^v-80^v)

După cum spuneam, partea din acest izvor cu care autorul român și-a găsit cele mai multe afinități este aceea în care Damaschin Studitul înfățișează glorioasa descindere a Mântuitorului spre eliberarea celor închiși în temnițele iadului, panica temnicherilor, discursurile puse și în gura lor. O reproducem integral și pentru ca cititorii să realizeze singuri cum a fost preluată în *Cartea românească de învățătură*, dăm iarăși cu aldine tot ceea ce a fost extras și transferat în ea. Deși este citat „Sfântul Epifanie” comparația cu textul atribuit acestuia nu dovedește un împrumut din acest izvor, ci se acoperă în total cu varianta lui Damaschin Studitul, însăși citarea lui Epifanie provenind de la acesta:

„Iar iadul jos cu frică și cu cutremur suspina și să tânguia de stingerea sa că vrea peste puțin să piarză sufletele care avea ținute de cinci mii și cinci sute de ani, dar care au fost și cuvintele acestuia. Bine iaste, după cum zice Sfântul Epifanie și Maxim Planudi, să povestim puțințele cam pe scurt:

«Oh, oh, ce grabă iaste acesta, vai, vai ce silnicie iaste aceasta Nazoreului, ce poate fi atâta tărie a fiului Mariei, ce va să fie atâta putere a lui Iisus și cine iaste acesta de nu să poate osândi în iad? Cine iaste acesta de nu să poate ținea întru cele de desupt ale pământului? Mai bine ar fi fost să nu fiu îndemnat pe jidovi să-l răstignească.

Priimitu-l-am ca pe un mort și mă cutremur ca de un fără de moarte; priimitu-l-am ca pe un om și mă tem ca de un Dumnezeu; tremur de dânsul ca de un slab și-mi iaste frică ca de un tare. Priimitu-l-am ca pe un vinovat și mă cutremur ca de un judecătoriu. Priimitu-l-am ca pe o slugă și mă tem ca de un împărat, priimitu-l-am ca pe un răstignit și mă cutremur ca de un nepătimit Dumnezeu. Ci o, slugi și poslușnici ai mei, diavoli, închideți porțile iadului mieu și întăriți bine cu zăvoarele, că au sosit peirea noastră. Dar ce zic eu? De vreme ce iaste Dumnezeu precum l-am cunoscut, mi să pare că va strica porțile și va sfărâma zăvoarele și va călca și puterea noastră. Până când să ne păzim, până când să pândi, iată că au sosit vremea pierzării noastre, iată că au sosit peirea noastră. Ci veniți să ne ascundem întru cele mai dedesupt ale iadului. Veniți să ne pogorâm la locurile cele mai ascunse ale locului acestuia.

Vorbind acestea diavolii cei den iad, au sosit și Domnul în iad cu slavă multă, cu cântări de îngeri / cu încujurare de arhangheli și numaidecât au strigat îngerii în iad: «Rădicați boeri porțile voastre, adecă voi frunțașii iadului deschideți porțile iadului, deschideți, că împăratul vine, deschideți că Dumnezeu au venit, rădicați boiari porțile voastre și vă deschideți porți de veci. Adecă eșiți și stricați porțile rele de veci și de-a pururea spargeți-vă și vă sfărâmați că întră împăratul împăraților și Domnul domnilor, nu mai pestiți, nu mai adăstați nu mai așteptați că vom să le stricăm, să le sfărâmăm den temelie. Deschideți-vă porțile iadului că va să între împăratul mării, cării mării și cării slave, adecă cei cerești, cei neputrede, cei vecinice și de-a pururea.»

Ci adecă îngerii așa striga și așa glăsuia în iad, iar puterile cele sachie câte au căzut den ceriu pentru mândrie în iad, ca cele ce nu știa cine iaste împăratul mării. Întreba așa, cine iaste împăratul mării, dar cum întrebați, o, diavoli, dar nu știți voi cine iaste acesta, nu știți cine iaste împăratul mării. Acesta iaste care v-au aruncat în iad pentru mândria voastră, acesta iaste Fiiul și cuvântul lui Dumnezeu. Voi L-ați mărturisit că iaste Fiiul lui Dumnezeu, când v-au poruncit să eșiți den cei îndrăciți, dar acum cum ziceți cine iaste acesta împăratul mării. De câte ori v-au scos den oameni în carii erați încuibăți, de câte ori v-au călcat, de câte ori v-au blestemat și acum întrebați cine iaste împăratul slavei, iar de le-ați uitat acelea, dar încai den învierea lui Lazar nu v-ați încredințat; nu ați văzut că numai cu un cuvânt au răpit sufletul lui den mâinile voastre și den temnițele voastre. Iar de n-ați cunoscut nici dentr-aceia dar încai nici den semnele răstignirii sale n-ați priceput că soarele s-au întunecat,

căci au cunoscut pre făcătorul său; pământul s-au cutremurat, căci au cunoscut pre ziditoriul său; zidurile toate au cunoscut pre cele pricepătoare și neschimbătoare și voi n-ați cunoscut, nici ați priceput care iaste împăratul slavei. Domnul puterilor, acesta iaste împăratul slavei, iar de veți întreba și mai cu deadinsul să aflați cu amăruntul; Domnul cel puternic și tare, Domnul cel tare în războaie, puternic, adecă / că puterea voastră o diavolilor o va sfărâma, iar tare, că iadul îl va stinge lăcașul vostru; dar și în războaie iaste tare, în care războiu într-al vostru că de veți vrea să vă puneți împotriva ceva, toată puterea voastră o va stinge. Și nu numai puterea ce și pe voi înșivă va sfărâma denpreună cu sila voastră. Pentru aceia rădicați boeri porțile voastre și vă rădicați porțile de veci și va intra împăratul slavei.

Ci adecă îngerii de o parte și diavolii de altă parte așa striga și zicea, însă îngerii cu îndrăzneală stăpânească, iar diavolii cu frică. Și îngerii de bucuria lor, iar diavolii de cutremurul lor, iar împăratul măririi, Domnul nostru I[isu]s H[risto]s cu stăpânire și cu putere multă au intrat în iad, nu cu trupul, de vreme ce era în pământ, ci cu dumnezeirea și cu prea sfântul și prea curatul său suflet unde era cei den veci oameni morți, unde era toți strămoșii, unde era prorocii, dreptii, unde era Adam și Eva, Sith, Avel, Cain, Avraam, Isaac, Iacov, Moisi și toți prorocii, dar și înainte mergătoriul Ioan Botezătorul, trei ani și șase luni avea atunci în iad de când intrase. Și ce poci să-i numescu câte unul, fără numai câți au murit mai nainte până a nu pogorî Hristos la iad. Toți acolo era la prinsoare, nu cu trupurile lor ci numai sufletele și numai cât au strălucit lumina aceia a dumnezeirii în iad, toți s-au bucurat, toți s-au veselit, cunoscând că au venit slobozenia lor, cunoscând că le-au venit mântuirea lor, pricepând a cui iaste lumina aceia ce au strălucit în iadul cel întunecos. Și pentru aceia au răspuns Simeon priimitoriul de Dumnezeu și au zis către oamenii cei de iad «Nu vă spuneam eu că peste puținică vreme va să vie aici, în iad, să ne mântuiască den muncă, nu vă spuneam că l-am ținut pe mâinile mele ca pe un pruncu mic. Dar pentru ce nu credeți cuvintele mele, vedeți acum și înșivă adevărul și credeți, cunoașteți că adevărat vă spuneam». Dar și dumnezeescul preditece zicea și el așa către dânșii: «Ci încai tu, bătrânule Simeoane, L-ai văzut ca un pruncu mic; dar eu că L-am apucat bărbat voinic desăvârșit și L-am botezat în apa Iordanului și nu iaste atâta multă vreme de atunci. Iar de când L-ai văzut vor fi vreo treizeci și trei de ani. Iar de când L-am văzut eu nu sânt mai mulți decât trei ani. Ci vedeți că adevărat vă spuneam.»

De care auzind, Adam să bucura, Eva să veselia că vedea pre ziditoriul și plăsmuitoriul lor că s-au pogorât la dânșii în iad. Strămoșii încă să bucura, prorocii să veselia că vedea pre cel prorocit de dânșii și unii zicea «să să scoată den stricăciune viața noastră către tine Dumnezeule». Iar alții zicea, «scoate den pantecele iadului sufletele noastre», iar alții zicea, «apropiatu-s-au sufletul nostru de porțile morții», iar alții zicea «pentru aceia am strigat către tine și ne-ai scos pre noi la loc de odihnă», iar alții «den pantecele iadului ai auzit glasul nostru», iar alții zicea «strigat-am noi dreptii și tu Doamne ne-ai auzit pre noi».

Deci cu această așteptare a oamenilor celor den iad au ajunsu și Domnul la Adam zicându-i: «Scoală Adame, plăzmuirea mea; scoală zidirea mâinilor mele; rădică-te Adame să mergem de aici, lasă munca cea groaznică și rea și vino la

raiu, lasă locul cel striin și vino la al tău, lasă locul cel negata, și vino la cel gătit. Lasă amărăciunea iadului și vino la dulceața raiului, lasă întristarea și vino la bucurie, lasă scârba și vino la veselie, lasă mâhnirea și vino la desfătare. Raiul te așteaptă, desfătarea te priimește. Lemnul cunoștinței care te-au făcut de ai căzut gata iaste pentru tine; sabia cea de foc care păzește poarta edenului aceia s-au depărtat. Aceia nu va mai putea sta împotriva ta, că și eu pentru tine am venit până aici, pentru tine m-am întrupat, pentru tine m-am făcut om, pentru tine m-am smerit, pentru tine m-am batjocorit, pentru tine am fost ponosluit, am fost bătut cu palma peste obraz; pentru tine am fost scuipat, pentru tine am fost tras, pentru tine am fost bătut, pentru tine am fost ocărât și în cea de pe urmă răstignit și îngropat. Acestea toate le-am răbdat pentru ca să te mântuiescu și să te slobozescu pe tine, Adame, și pe neamul tău tot care au căzut aici pentru a ta neascultare. Sculați-vă și voi ceialalți oameni, vedeți și cunoașteți că eu sânt mântuirea voastră, eu sânt litrosirea (*sic!*) voastră, eu sânt slobozenia voastră, eu am venit lumină întâiu în lume, dar și acum în iad, lumină sânt. Pentru aceia vă luminați. Eu am auzit glasul rugăciunii voastre, că voi dreptii ați strigat, auzit-am ruga voastră și m-am pogorât ca să vă scoț pe voi den mâinile vrăjmașilor. Pentru aceia vă rădicați den întunerecul iadului, de beznă, den răutăți și den muncile iadului și veniți să mergeți în raiu la locul cel de odihnă.»

Deci cu cuvinte ca acestea au mântuit Hristos den muncă sufletele celor den veci adormiți sfinți.

Iar de ar întreba cineva: dar pe carii au mântuit și pe câți, să știe unul ca acela dentr-ale B[og]oslovului Grigorie carele zice: «De rând pe toți au mântuit Hristos pogorându-să la iad, au ba?» Și mai jos zice: «Chemi pre cei ce au crezut, adecă numai pre cei ce au crezut au mântuit».

În ce chip, aflați adevărul. Hristos cu trupul pe pământ treizeci și trei de ani au făcut cu cele noao luni ce au fost în pantecele Fecioarei, de au propoveduit, deci câți au crezut în propoveduirea lui, pre aceia au mântuit. Așijderea și în iad treizeci și trei de ceasuri au făcut unde propovuia (*sic!*). Căci când s-au răstignit Hristos era în luna lui martie la 25 de zile. Însă această lună are zioa 12 ceasuri și 12 noaptea. Ci Hristos la al noalea ceas den zi, vineri, ș-au dat sufletul. Până seara mai sânt trei ceasuri, noaptea; vineri are 12 ceasuri și zioa sâmbetei 12 și 6* ceasuri den noaptea sâmbetei care să fac peste tot ceasuri 33.

Deci carele au crezut și acolo în iad L-au mântuit Hristos den muncă, iar câți n-au crezut au rămas în muncă, iar legăturile iadului s-au rupt și s-au sfărâmat și sufletele dreptilor le-au scos și le-au dus în raiu.“ (f. 80^v-82^v)

* * *

Lectura celor două predici ale lui Kiril Trankvilion-Stavrovețki, în versiunea românească dată lor în tipăritura de la Govora, demonstrează că de data asta cel ce și-a construit toată predica la Joia Mare pe cartea ucraineanului, n-a mai găsit nimic de luat din ea.

* În manuscris ξ = 60.

Întrucât Patimilor Domnului le închinase cinci cuvântări la Joia Mare, Kiril Trankvilion-Stavrovețki a consacrat *Învățătura întru Sfânta și Marea Vineri când pun pânza în groapă, foarte cu omilință și cu frumsețe* în exclusivitate cererii lui Iosif din Arimathea adresată lui Pilat de a-i da trupul Mântuitorului și punerii lui în mormânt. Textul său are aceeași structură devenită regulă: o scurtă introducere, pericopa Evangheliei anunțată ascultătorilor prin cuvintele: „Cum auzim astăzi în Evanghelia din Marcu zaceala 69” și cele două părți ale tâlcuirii, între care apare însă și *Plângerea Preacinstitei fete, a Mariei, Maicii Domnului*.

În textul evanghelic nu avem însă pericopa extrasă din Sfântul Evanghelist Marcu, ci din nou o combinație a predicatorului.

La fel ca Damaschin Studitul, autorul ucrainean pune în gura lui Iosif din Arimathea un discurs către Pilat, dar aici este altul decât cel imaginat de grec. Este urmat de plângerea Maicii Domnului, și ea alta decât în predica neogreacă, dar cu unele ecouri ce dovedesc cunoașterea acesteia, și mai ales ținută în limitele unei dureri exprimate fără divagațiile retorice și antisemite din *Comoara* lui Damaschin Studitul. Dar adaugă față de acesta și plânsul Mariei Magdalena și al lui Nicodim. Lui Iosif i se dă apoi cuvântul pentru numai câteva rânduri, apoi pentru o ultimă frază Maicii Domnului. După care urmează învățătura adresată credincioșilor și scoasă din faptul că Fiul lui Dumnezeu a avut parte de o asemenea înmormântare.

Partea a doua, de dragostea care iaste cătră Dumnezeu și cum suntem datori primind trupul lui Hristos a-L cinsti pre El învățătură, este o tâlcuire simbolică, în care se face o paralelă între Iosif din Arimathea și noi, care primim trupul Domnului în Sfânta Cuminecătură. „În loc de groapă, inima noastră” să-i dăm „lepădând toată vechitura a omului cel de păcate”.

Este adusă în discuție legenda pelicanului ce-și hrănește puii rupându-și pieptul să-i curgă sângele spre ei, spre a sugera dragostea Mântuitorului pentru oameni. După care urmează îndemnul moral.

Ceea ce lipsește din toată această aleasă predica morală este încărcătura emoțională. Retorica și dizertația teologică reușesc să epuizeze din acest discurs la Vinerea Prohodului orice emoție, orice trăire, și să lase doar cuvintele. Era firesc să nu-i ofere nimic celui ce tocmai această vibrație lăuntrică urmărește și reușește să o creeze.

Chiar din titlul următoarei predici, Kiril Trankvilion-Stavrovețki ne trimite la izvorul principal: *Învățătura întru Sfânta și Marea Sâmbătă, luată o parte de la Epifanie, altă parte de într-alte bogoslovii de pogorârea lui Hristos în iad*. Cum s-a folosit autorul ucrainean de acest text, cu ce schimbări și contribuții

proprii, nu este obiectul lucrării noastre, din moment ce nu găsim niciun ecou în cartea Sfântului Varlaam. Se poate însă ușor afla acum, din ediția citată a versiunii românești de la Govora și din ediția dată de noi în paginile precedente versiunii românești a scrierii atribuite lui Epifanie.

La sfârșit se adaugă și din Sfinții Părinți în legătură cu învățătura despre iad și se dau răspunsurile la posibilele obiecții și întrebări ale necredincioșilor. Nu mai găsim retorica din celelalte cuvântări, dar nici vibrația din cuvântarea Sfântului Ierarh Varlaam. Odată mai mult iese în evidență acel intelectualism ce domină și din care autorul român s-a inspirat și a transpus și tradus ample extrase, atunci când a avut nevoie de așa ceva. Dar în cazul de față n-a mai găsit nimic.

Finalul din predica românească, în care găsim socotirea anilor Domnului și cele 33 de ceasuri cât a stat în iad, provine desigur de la Damaschin. Dar rândurile de la „Acestea auzind și păcătoșii” până la „în lumina ceriului” nu le găsim nici la el și nici la Trankvilion, deși i-au fost inspirate de primul (vezi p. 553-554), și ele sunt printre cele mai încărcate de învățătură, dată într-o formă menită a rămâne în memoria ascultătorilor și a lucra asupra lor.

XIV. Învățătură pentru bucuria dzilei și de câte ori s-au arătat într-acea dzi ucenicilor Săi, dac-au învis din morți Domnul Hristos are scopul de a crea în sufletele ascultătorilor săi bucuria pascală și a le zidi credința în minunea supremă, a Învierii Domnului.

Prima parte este menită a induce această bucurie prin înfățișarea a ceea ce înseamnă pentru noi Învierea. O face pe tonul cunoscut de la Duminica Ortodoxiei și din alte momente de aceeași natură. **În capacitatea de a trăi pentru sine stările de suflet și de a le transmite prin cuvânt, precum marii poeți, nediluate de retorism și mai ales necopleșite de el, în aceasta constă originalitatea Sfântului Ierarh Varlaam al Moldovei.**

Partea a doua este consacrată povestirii, însoțită de tâlcuirea ei pe măsură ce se deapănă. Aici reapare *prozatorul* cu harul de povestitor.

Partea a treia este rezervată semănării în sufletele ascultătorilor a dorinței de a se învrednici de cele făgăduite celor ce urmează în viața aceasta calea ce duce la Împărăția Cerurilor și la viața de apoi. **Este strategia întregii sale opere predicatoriale această continuă „ispitire” spre viața frumoasă pe pământ, care ne deschide și porțile raiului și ale vieții celei veșnice.**

Evocarea „noii ordini universale” instituită de Înviere, și pe care o descrieseră sumar chiar din prima parte a predicii, este una din paginile cele mai strălucite ale cărții. A rămas și singură multă vreme, întrucât o predică la Duminica

Învierii nu găsim la Sfântul Antim Ivireanu, oricât de neașteptată ar fi această constatare. În cultura noastră veche, datorită *Chiriadromionului* de la Alba Iulia, care o va prelua, va răsună neîncetat predica Sfântului Varlaam, citită de la strană și trecând hotarul culturii moderne până la ultima ediție în uzul Bisericii noastre, aceea din 1929!

Abia **Petru Maior**, în cartea tipărită la Buda în 1811 cu titlul *Predici sau învățături în toate duminicile și sărbătorile anului*, ne va da iarăși o predică originală la Înviere. Ea depășește ca întindere pe a mitropolitului din veacul al XVII-lea **dar este consacrată temei Statorniciei vieții duhovnicești, și nu evenimentului crucial care a schimbat fața lumii**⁴³.

Cele două predici la Înviere rostite de **Eufrosin Poteca** în fața domnului Țării Românești și incluse în volumul său din 1826⁴⁴ ne readuc în fața unei vibrații și a unui har al cuvântului ce par o reîntrupare, peste aproape două secole, a celui ce alcătuiuse *Cartea românească de învățătură*. Dar suntem în alt moment istoric: acela al doritei învieri a neamului românesc din zorii noii sale ere.

Pentru această Înviere s-au străduit, împreunând lucrarea cu slujirea lui Dumnezeu, trei mari oameni ai Bisericii: **Grigore al IV-lea Dascălul** în Țara Românească, **Veniamin Costachi** în Moldova și **Andrei Șaguna** în Transilvania. **Arhimandritul Eufrosin Poteca**, deși de pe o treaptă ierarhică mai mică, li s-a alăturat, și tocmai aceste două predici la Înviere i-au cerut o concentrare adecvată a darurilor sale, capabilă să ni-l descopere și să-l recomande atenției, fie și după 186 de ani. Totodată să ne descopere modul în care acești reprezentanți de seamă ai Bisericii Ortodoxe Române au știut să facă, și în epoca modernă, din credința și iubirea de Hristos o **putere** de nestăvilit pentru înălțarea **neamului românesc**, la fel ca marii lor înaintași din epoca veche.

Din aceeași familie de spirite au făcut parte și următorii doi autori de cuvântări la Înviere: viitorul mitropolit al Bucovinei **Silvestru Morariu** și cel mai mare și autentic continuator – în generația următoare – al operei trinității Grigore Dascălul – Veniamin Costachi – Andrei Șaguna: **Episcopul Melchisedec Ștefănescu al Romanului**.

Episcopul Melchisedec, pe care-l descoperim abia acum în ipostaza de cuvântător bisericesc, după ce mai mult de un secol și jumătate l-am cunoscut și folosit neîncetat în calitate de primul mare învățat dăruit de Biserica Ortodoxă

⁴³ Unica ediție accesibilă cititorului de azi este aceea dată în 1906 de Elie Dăianu: *Predici sau învățături la toate duminicile și sărbătorile anului culese de Petru Maior de Dicio-Sân-Martin*. Editate acum întâia dată cu litere latinești după ediția de la Buda din 1811 de dr. Elie Dăianu, paroh și protopop, Cluj, 1906, p. 125-133.

⁴⁴ Arhim. Eufrosin Poteca, *Predici și cuvântări*. Studiu introductiv și note de arhim. Veniamin Micle, Sfânta mănăstire Bistrița, Eparhia Râmnicului, 1993, p. 45-56.

Română științei noastre moderne, ne-a lăsat fără îndoială paginile despre care putem spune că „fac pereche”, după mai bine de două veacuri, celor ieșite din pana vlădiciei Varlaam.

Care este, și aici, datoria *Cărții românești de învățătură* față de izvoarele sale?

În *Omiliarul patriarhal* (versiunea coresiană) avem *Învățătură întru Sfânta și Marea Duminică Paștilor*, care poartă numele Sfântului Ioan Hrisostom drept autor, dar este considerată apocrifă⁴⁵. În cultura română a cunoscut o răspândire și o prețuire excepțională, fiind cel dintâi text omiletic tradus în limba noastră. A fost folosit de Neagoe Basarab în *Învățăturile către Theodosie* și chiar în redactarea pisaniei mănăstirii Argeșului⁴⁶. Prima lui traducere integrală prin intermediar slavon este cea din *Cartea cu învățătură* a lui Coresi, care a stat pe masa Mitropolitului Varlaam, așa cum am demonstrat. Tonul și câteva idei de aici le regăsim în prima parte a cuvântării sale, dar fără decupaje de pasaje întregi. Autorul *Cărții românești de învățătură* nu s-a inspirat din fragmentul care l-a atras pe domnul din secolul anterior, iar pentru cele două părți ale predicii sale nu a găsit nimic.

La Damaschin Studitul predica la Înviere este a 8-a din ciclul celor închinat Mântuitorului și așezate la începutul cărții (înainte de ea fiind Buna Vestire, Nașterea Domnului, Botezul, Întâmpinarea, Sâmbăta lui Lazăr, Duminica Floriilor, și Sâmbăta Mare, iar după ea Înălțarea, Pogorârea Sfântului Duh și Schimbarea la față). Are 20 de pagini mari în ediția citată, cât și predica la Botez, și **din nou se dovedește a fi izvorul principal folosit de autorul român**. Dar în același mod ca și în celelalte predici, adică extrăgând fragmente din masa divagațiilor ce înecă emoția sau epuizează răbdarea cititorului de azi. Astfel, primele 5 pagini – deci o pătrime – sunt lăsate la o parte, spre a ajunge acolo de unde își va extrage iarăși, ca dintr-o carieră, piatra propriei construcții:

„Dar ce lungescu cuvântul? Toate cele împotrivoare ale neascultării le-au priimit ca să îndrepteze neascultarea, și au fost lovit cu palma și s-au batjocorit și s-au judecat și s-au scuipat și s-au bătut și s-au legat și pe urmă s-au răstignit și au murit pentru păcatele noastre. Ci acestea, adecă alaltaeri Le-au răbdut și Le-au pătimit, iar eri s-au sălășluit în groapă cu trupul și aceasta pentru mântuirea oamenilor. Iar astăzi au înviat den morți și aceasta pentru a lor slobozenie.

Eri în iad, iar astăzi afară den iad; eri mergând în jos și astăzi viind în sus. Drept

⁴⁵ Daniel Popa, *op. cit.*, p. 156 și Pandelescu Olteanu, *Cea mai veche omilie în limba română, în „Romanoslavica”, XVII, 1970, p. 227-249.*

⁴⁶ Pandelescu Olteanu, *Contribuții la studiul literaturii omiletice în vechile literaturi bulgară și română. Omiliile lui Ioan Exarhul și izvoarele lor bizantine. II. Omilii folosite în Învățăturile lui Neagoe Basarab*, în „Romanoslavica”, XIV, Lingvistică, 1967, p. 257-316.

acea toate limbile înlesniți cu mâinile; și de nu toate, dar încai măcar câți s-au slobozit den mâinile diavolului. Să să veselească ceriurile, adecă îngerii carii sânt în ceriu și să să veselească pământul, adecă oamenii carii sânt pe pământ. Pentru ce și pentru ce? Pentru că s-au surpat păretele cel den mijloc al vrăjbii cei de demult, stinsu-s-au blestemul cel dentâiu și au venit blagoslovenia cea noao; stricatu-s-au păcatul și au venit sfințenia. Îndrăzniți morți și vă bucurați strămoși, pe voi v-au slobozit Hristos, voao v-au dat patria cea de-ntâiu, raiul, voao v-au dăruit viața cea de veci. Bucurați-vă direpții în Domnul, precum grăește și David: «Tot pământul și toți cei de pre pământ veseliți-vă și săltați», că astăzi cea de-nceput a mântuirii noastre s-au arătat; astăzi Hristos au înviiat și puterea diavolului s-au surpat; astăzi Hristos au înviiat și vrăjmașul cel înpotrivitoriu al neamului nostru s-au biruit. Astăzi Hristos au înviiat și zavistnicul satana s-au călcat; astăzi Hristos s-au împărățit și diavolul s-au robît, Hristos au înviiat și morții cei den veci împreună s-au sculat. Hristos au înviiat și Adam s-au mântuit, Hristos au înviiat și morții s-au sculat. Ci, o, de împietrirea inimii jidovilor celor fărădelege, cum nu s-au putut domirii și nici acum nu să supun învățăturilor, ci să silescu să zavistuiasacă și să ascunză învierea. O, minte întunecată și inimă împietrită, ci au credeți o nemulțemitori jidovi sau adevărați pre cel mort ca un viu, în veci. Iar de vreme ce voi tăceți, aflați de la noi adevărul, cum că Hristos au înviiat.» (f. 86^v-87)

După cum vedem, predicatorul grec nu scapă ocazia de a trimite o săgeată spre neamul evreesc, ceea ce Mitropolitul Varlaam consideră că n-are rost într-o predică închinată bucuriei Învierii.

În continuare, avem la Damaschin Studitul istoria pe care Varlaam o va transcrie în partea a doua a predicii:

„După îngroparea Domnului nostru Iisus Hristos, blagosloviți creștini, s-au dus prea zavistnicii jidovi de au spus lui Pilat zicând: «Adusu-ne-am aminte, doamne, că amăgitoriul acela încă când trăia, că au zis că după trei zile să va scula. Ci pentru aceia dă-ne voe să pecetluim groapa, ca nu cumva să să ducă ucenicii lui să-l fure și să zică că au înviiat. Și va fi rătăcirea cea de apoi mai rea decât cea dentâiu». Și daca iaste acela amăgitoriul, o, arhieriei, ce vă iaste grijă de un amăgitoriul, și de unde au cunoscut ei că va învia Hristos? Den cuvântul care le-au zis pentru prorocul Iona cum precum au fost Iona în pânțelele chitului așa va fi și fiul omenescu în inima pământului. Ci de acest cuvânt să temea ei ca nu cumva să învieze Hristos.

Atuncea le-au zis Pilat: «Aveți ostași, luați-i și mergeți de pecetluiți groapa». Deci s-au dus arhieriei și au pecetluit groapa și cincizeci de slujitori păziia de o parte și alți cincizeci de altă parte; pentru că custodia, adecă paza care să zice la Sfânta Evanghelie aceasta însemnează: pre acea sută de slujitori. Și atuncea era sutaș Sfântul Login.

Iar cam pe la miezul nopții cutremur s-au făcut mare, că îngerul Domnului s-au pogorât den ceriu și au răsturnat piatra de pe ușa mormântului, iar păzitorii aceia de frică au fugit. Și atunci au aflat vreme mironosițele mueri de s-au dus cu miresme la mormânt. Și mai întâiu de toate Doamna de Dumnezeu Născătoare și Magdalina Maria au văzut învierea lui Hristos. Iar pentru ca să nu fie la îndoială învierea sa cătră

maică-sa, pentru aceia zic evanghelistii că numai Magdalinii S-au arătat. Această Magdalina Maria au văzut și un înger care ședea desupra gropii și iar au mai văzut doi îngeri carii i-au zis: «O, muere ce plângi, pre cine cauți S-au sculat, nu iaste aici; vezi locul unde l-ați îngropat că iaste deșert». Atunci au alergat și s-au dus la Petru și la Ioan Apostolii și le-au spus toate câte au văzut și întorcându-să cu ceialaltă Marie, le-au întâmpinat Hristos și le-au zis: «Bucurați-vă». Pentru că să cădea omul care au auzit blestemul «întru dureri vei naște și în scârbe», iar același să auză bucurie.

Iar Maria de multa dragoste, părându-i-se că are trup materialnic ca să să poată apuca s-au dus să-l pipăiască, să-l apuce de poală. Atuncea i-au zis Hristos «O, Marie nu te atinge de Mine». Iar apostolii au alergat la groapă. Ci adecă Petru s-au plecat numai de au văzut înlăuntru, iar Ioan ca un mai fierbinte ce era au intrat înlăuntru și au pipăit și măhrama și cearșaful.

Și iarăși Maria Magdalina de dimineată s-au dus cu alte mueri să vază adevărul, mai cu deadinsul să să încredințeze. Și stând afară Magdalina Maria plângea și peste puținel ceas s-au plecat înlăuntru în groapă și au văzut doi îngeri cu haine strălucitoare și au răspunsu îngerii zicându-i: «Ce plângi, o, muere? Pe cine cauți? Să nu fiți căutând pe Iisus Nazarineanul. Nu iaste aici, au înviiat precum știți că vă zicea mai-nainte. Duceți-vă în Galilea că-L veți afla acolo și ziceți cătră ucenicii Lui și cătră Petru, că Hristos s-au dus mai-nainte în Galilea, ci să meargă și ei acolo să-L vază». Dar pentru ce au numit anume pre Petru? Pentru ca să să încredințeze că au ertat Dumnezeu greșala și păcatul lui care s-au lepădat de numele lui. Pentru aceia muerile acelia au fugit de la groapă și de frică n-au cutezat să șpue nimănui nimic.

Și iarăși Salomi și Ioanna, răsărind soarele, s-au dus și iale să vază și au aflat așijderea ca și celelalte mironosițe. Și mai de tot să zicem. În multe rânduri și gânduri s-au dus mironosițele mueri la mormânt, ci iată dar în ce chip au fost învierea.

Și măcar de nu vom fi spus după plăcere, dar încă și cât au fost den destul s-au zis.

Dar pentru ce am scurtat cuvântul meu? Pentru căci avem și alte cereri multe și mari la praznicul de astăzi, și pentru ca să ajungu de ceastă dată să le dezleg; pentru aceia am scurtat povestea. Dar nădăjduescu iarăși întru Hristos cel ce au înviiat astăzi, că pentru dezlegarea cererilor veți înțelege și cuprinderea cuvântului.» (f. 87-88)

Urmează, pe restul de 13 pagini, o lungă disertație despre „cererile” la care trebuie să răspundă în legătură cu Învierea. Astăzi le-am spune *problemele* legate de ea. Între ele, două vor reține atenția Mitropolitului Varlaam: *care au fost mironosițele ce au venit la mormânt, și de câte ori s-a arătat Mântuitorul după Învierea Sa*. De cele spuse în legătură cu mironosițele se va folosi în predica la duminica lor. Arătările după înviere le enumeră însă imediat după ceea ce folosisse până atunci:

„Ci dar să dezlegăm și a cincea cerere care iaste aceasta: de câte ori s-au arătat Hristos ucenicilor săi după înviere. Și aducem la aceasta mărturii ale Sfinților patru Evanghelisti și întâiu, adecă precum zice Evanghelistul Mathei, că s-au arătat la Muntele Galileii când i s-au închinat apostolii și el le-au zis: «Datu-mi-s-au toată

puterea în ceriu și pre pământ, pentru aceia voi vă duceți în toată lumea și propoveduiți Evanghelia Mea și botezați limbile în numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh».

A doao oară s-au arătat Magdalinei Marie când au vrut să să apuce de dânsul și Hristos i-au zis: «Marie nu te atinge de mine, că încă nu m-am suit la Tatăl Meu și la Tatăl vostru și la Dumnezeu meu și la Dumnezeu vostru, ci numai te du de spune ucenicilor miei să nu mă plângă pentru despărțirea Mea».

A treia oară s-au arătat la doi carii mergea la țarinile lor, precum scrie evanghelistul Marco.

A patra oară s-au arătat apostolilor când le-au înputat pentru ce n-au crezut cum că au înviat, precum scrie aceștia evanghelistul. Atuncea le-au zis: «Mergeți și propoveduiți câte ați auzit și cel ce va crede să va mântui, iar cel ce nu va crede să va osândi. Și cei ce vor crede vor face semne multe, șerpi vor apuca, otravă vor bea și capul scorpii vor călca și nimic rău nu vor păți».

A cincea oară s-au arătat lui Luca și lui Cleopa, precum scrie însuși Evanghelistul Luca: că mergea la Emmaus la un oraș aproape de Ierusalim ca la șasezeci de stadii, iar stadia iaste o sută de stânjini, deci șasezeci de stadii fac șase mii de stânjini, adică opt miluri și patru sute de stânjini. Și s-au arătat în chip de om cu trup materialnic și au mersu cu dânșii până la oraș și de cătră seară s-au făcut a merge mai departe și ei L-au oprit să rămăe cu dânșii. Și acolo unde au frânt pâinea L-au cunoscut.

A șasea oară s-au arătat la toți ucenicii, neîind Thoma, când era ascunși pentru frica jidovilor și le-au zis: „Iată, vă dau putere câte veți [dez]lega pre pământ să fie dezlegat și în ceriu și câte veți lega pre pământ să fie legat și în ceriu”.

A șaptea oară s-au arătat după opt zile ale învierii sale când au arătat lui Thoma mâinile și picioarele și sfânta sa coastă și Thoma au strigat: «Tu ești Domnul meu și Dumnezeu meu», care o mărturisește dumnezeescul Evanghelist Ioan B[og]oslovul.

A opta oară s-au arătat la Marea Tiveriadului într-aceștia chip, adică Petru și Thoma și Nathanail și B[og]oslovul Ioan și frate-său Iacov, și alți doi apostoli s-au dus la Marea Tiveriadului să vâneze pește. Și într-acea noapte n-au prinsu nimic și dimineața s-au arătat Hristos la țarmure și le-au zis: «Aveți ceva de vânzare?» (sic!)* Și apostolii i-au zis: «N-avem». Atuncea le-au poruncit Hristos de au aruncat mreaja de-a dreapta parte a corăbiei și au prinsu atâta pește cât nu mai putea trage mreaja, că era o sută și cincizeci și trei de pești mari foarte. Atuncea daca au eșit afară au văzut că era masă gata și cărbuni aprinși, iar Hristos au luat den peștii aceia și au dat apostolilor.

A noao oară s-au arătat când au zis lui Petru: «Simone al lui Iona, iubești-Mă», și el i-au răspunsu: «Așa Doamne». Și iar L-au întrebat: «Simone al lui Iona, iubești-Mă», și el i-au răspunsu: «Adevărat Doamne». Întrebatu-l-au și a treia oară: «Simone fiul lui Iona, iubești-Mă». Atuncea s-au întristat Petru pentru ce, căci iubescu are înțelegere mai puținică decât prea iubescu.

* În *Evanghelia* (Luca 24₄₁): „Aveți ceva de mâncare?” = ἔχετε τι βρώσιμον ἐνθάδε. La Damaschin: Ἐχετε τίποτε διὰ πούλημα (ed. Papadopoulos, anastatică, p. 125) πούλω πούλησα = *vendre* (A. Mirambel, *Petit dictionnaire français-grec moderne et grec-moderne-français*, Nouvelle édition, Paris, 1971, p. 281). Prin urmare cel ce a modificat cererea Mântuitorului din *mâncare* în *vânzare* este autorul grec nu traducătorul român.

A zecea oară s-au arătat Magdalinei Marie și ceialalte Marii, precum scrie Evanghelistul Matei, când le-au zis «Bucurați-vă».

A unsprăzece oară s-au arătat celor unsprăzece ucenici, precum scrie Evanghelistul Luca când le-au zis «Pentru ce sânteți turburați și ce sânt gândurile care să sue la inimile voastre. Pipăiți-Mă și Mă vedeți că Însumi sânt acela Hristos, că de aș fi fost nălucă, precum puneți în mintea voastră, n-aș fi avut trup și oase precum vedeți pre Mine având. Ci pentru căci sânt adevărat acela, pentru aceia am trup și oase, precum mă vedeți». Iar apostolii de bucuria lor și de frică n-au crezut. Atuncea le-au zis Hristos: «Aveți ceva de mâncare aici?» Și apostolii i-au dat pește fript și fagur de miere. Și Hristos înaintea tuturor au mâncat pentru ca să arate că nu iaste nălucă și nălucire. Atuncea i-au învățat și i-au scos afară la Vithania și rădicând mâinile I-au blagoslovit și S-au înălțat den mijlocul lor la ceriu.

Dar pentru ce am adus aminte cererea aceasta și o am dezlegat? Pentru ca să adeverez și să arăt cum că iaste mărturisită învierea lui Hristos.“ (f. 91^v-92^v)

Reducând cele 11 arătări la 5, autorul *Cărții românești de învățătură* vine imediat cu îndemnul către credincioși pe care îl deduce din ele: „Așea într-acela chip și noi într-un chip cu apostolii să ne veselim pentru tăria credinței noastre” ș.a.m.d.

A treia și ultima parte a predicii varlaamice, cu descrierea raiului, nu se află la Damaschin Studitul. Este finalul primei părți din prima predică a lui Kiril Trankvilion-Stavrovetki la Înviere. Acesta a dat și citatul din psalmul lui David cu care își începe Mitropolitul Varlaam predica:

„Ce și aceasta mi se cade a zice, cu ce vor trăi dreptii într-acel veac ce va să vie și care bucate și hrană vor avea ei. Întâiu, se vor vedea pre ei înșiși întru trupure lăudate și neputrede, fără-de-moarte, dulci mirositoare, luminate, strălucind mai vrătos decât soarele și împreunați într-o ceată cu îngerii, cu heruvimii și cu serafimii. De-acii, vor auzi dulce cântarea lor și de-acolo le va veni o bucurie minunată și dulceață sufletului de veaci. De-acii, după acestea, vor vedea bunătatea cea mai de sus și dulceața vieții de veaci, prealuminata față a lui Dumnezeu făcătorul său, pre carele cu bucurie jeluesc îngerii să-L vază, și scaunul slavei Lui cea cu mare frâmseațe și strălucitura luminei cea neapropiată, întru care vor vedea vistiariul a toate bucuriile și izvorul bunătăților ceriului, pre Dumnezeu, chemându-i spre sine într-a Lui mărire și fire, față cătră față.

Atunce sufletele lor, cu bucurie negrăită se vor împla și cu această vedeare, ca și cu o hrană dulce va fi dreptul viu în veaci, și de acolo va veni lor bucurie și dulceață fără acopericiune a dragostei cea nesățioasă cătră Dumnezeu.

Și iară, după acestea, va vedea nește locure minunate și cămără luminate ale Împăratului Ceriului, unde se varsă pâraiele veseliei și bucuria prisoseaște. Acolo sânt cununi gătite celor purtători de biruire, adică a măcenicilor și paturile iubitorilor de usteneală, așternute cu lumina răpaosului de veaci, unde nu iaste suspini, nice plâns! Că ștearge Dumnezeu toate lacrămele den ochii iubitorilor Săi, și-i împla cu

veselie și cu blagoslovenia Sa până la sațiu și acolo-i împărățește pre ei în veaci să împărățească înaintea feței sale cea luminată și cu bucurie și cu cununa unii bucurii ca aceștia va pune spre ei acei slave cu bucurie. Cununați împărăției Sale pre noi toți credincioșii Tăi spodobeste-ne Hristoase Doamne se (sic!) dobândim! Că Ție se cade slava cea de veaci, cinstea și ținerea și închinăciunea de la toți înțelepții, depreună cu Tatăl și cu Duhul a lui Svânt. Acum și pururea și în veacii veacilor. Amin.“ (*Evanghelie Învățătoare*, (Govora, 1642), ed. Alin-Mihai Gherman, p. 359-360)

Ambele predici sunt traduse în *Cazania de la Govora*, ceea ce permite comparația cu ceea ce a înțeles să transmită ascultătorilor și fiilor sufletești Mitropolitul Varlaam (ed. cit., p. 355-372).

Încă odată constatăm că la alcătuirea predicii sale pentru „slăvita și luminata zi a Învierii” autorul *Cărții românești de învățătură* a selectat, folosit și îmbinat fragmente din cărțile lui Damaschin Studitul și Kiril Trankvilion-Stavrovețki, mai puțin din *Omiliarul patriarhal*. De acesta se va folosi însă în cuvântarea următoare, la *Duminica Tomei*.

Celor șapte duminici până la Rusalii, *Cartea românească de învățătură* le-a consacrat texte ce nu depășesc, împreună cu pericopa evanghelică, decât în două cazuri 5 pagini. Duminica a doua, a Tomei, are 5; a treia, a *Mironosițelor*, tot 5; a *Slăbănogului* are 4 și 4 rânduri și abia a cincea, a *Samarinencei*, are 6. A șasea, a *Orbului*, are din nou 5 și 13 rânduri și a șaptea, a *Sfinților Părinți de la Niceea*, aproape 6. Sărbătoarea *Înălțării Domnului* are aproape 7 pagini și Duminica Cincizecimii, 6 pagini.

Nu este greu să observăm o ierarhizare în distribuirea spațiilor acordate: în *Duminica Samarinencei* avem momentul din viața Mântuitorului când vorbește de apa cea vie a învățaturii Sale și de închinarea în Duh și adevăr, iar în *Duminica Sfinților Părinți de la Niceea* se vorbește despre credința cea dreaptă. Marile sărbători – *Înălțarea* și *Rusaliile* – au 7 și respectiv 6 pagini. Desigur, Mitropolitul Varlaam n-a stat să calculeze aceste spații și nu le-a numărat rândurile ca noi. Dar avem dovada simțului său infailibil de creator și totodată de teolog ce știe cum și unde să pună accentele.

Pentru toate predicile acestui interval a dispus de izvoare și modele în toate cele trei cărți de care s-a folosit: *Omiliarul patriarhal* (în versiunea slavonă și în traducere din cartea coresiană) are pentru toate tâlcuirile, în versiunea românească adăugându-se și pericopele. În *Comoara* lui Damaschin Studitul predicile pentru Postul Mare (afară de a doua duminică din post, căreia nu i-a consacrat una) și cele de la Paști la Rusalii, sunt grupate la sfârșit cu excepția

celor de la Înviere, Înălțare și la Pogorârea Sfântului Duh, pe care le găsim în prima parte, în grupa de predici la Sărbătorile Domnești.

În cartea lui Kiril Trankvilion-Stavrovețki sunt în aceeași ordine ca în *Omiliarul patriarhal* ceea ce se explică, potrivit constatării lui I.S. Maslov, prin faptul că acesta i-a servit drept model. Le avem pe toate și în limba română în *Cazania* de la Govora, care merge până la *Duminica Tuturor Sfinților*, inclusiv, dar la Duminica Părinților de la Niceea și la Rusalii se reține numai una din cele două predici închinare de autorul ucrainean.

Dacă procedăm la un nou calcul vom constata că spațiile acordate în aceste izvoare aceluiași duminici, precum și sărbătorii Înălțării și Rusaliilor, sunt astfel distribuite (includem și pericopele evanghelice)*:

Nr.	<i>Omiliarul patriarhal</i>		<i>Damaschin Studitul</i>	<i>Kiril Trankvilion-Stavrovețki</i>
	(ediția românească 1914)		(ediția Daniela Poenaru)	(ediția Gherman a <i>Cazaniei de la Govora</i>)
2	Duminica Tomei	9	16	7 ½
3	Duminica Mironosițelor	7	15½	13 și 8 rânduri
4	Duminica Slăbănogului	8	14 și 3 rânduri	9 ¾
5	Duminica Samarinencii	13	15 ½	13 și 5 rânduri
6	Duminica Orbului	9	14	16
7	Duminica Sfinților Părinți	7	15 ½	8
8	Duminica Tuturor Sfinților	7	8	11
	La Înălțare	5½	13	10 ½
	La Rusalii	12	13	17

În *Omiliarul patriarhal* există și predica pentru *Lunea Mare* absentă în celelalte două și la Varlaam. O predică pentru *Lunea Mare* vom găsi însă la Petru Maior.

Înainte de a trece la analiza fiecărei predici, să mai notăm că **ele au rămas iarăși singurele creații originale și pentru aceste duminici** (pentru niciuna, inclusiv *Înălțarea* și *Rusaliile*, nu avem predică de la Sfântul Antim Ivireanul și nici de la Eufrosin Poteca) **până la Petru Maior, în cartea căruia găsim însă predici fără legătură cu pericopa evanghelică (la el inexistentă) și cu caracterul sărbătorii.**

În moștenirea manuscrisă a Episcopului Melchisedec s-au găsit și publicat recent o predică la Rusalii și una la *Duminica Tuturor Sfinților*.

În cartea viitorului mitropolit Silvestru Morariu Andreevici, publicată la Cernăuți în 1860, pe când semna *Samuil Andrievici, parohul satului Ceahar în*

* Se includ și în ed. Gherman dar se scad în ediția Pușcariu-Procopovici.

Bucovina, găsim pentru prima oară predici scurte, dar unele și ceva mai dezvoltate, la toate duminicile anului, începând cu a *Vameșului și Fariseului* și până la a 32-a. Dar începând cu a 17-ea duminică după Rusalii ele sunt numerotate începând cu „Duminica după înălțarea Crucii” până la „A șasprezecea după înălțarea Crucii”. În partea a doua a cărții sunt *Cuvântările sărbătorilor*: Nașterea Maicii Domnului, Înălțarea Crucii, Sfântul Dimitrie, Sfinții Mihail și Gavril, Intrarea în Biserică, Sfântul Nicolae, Nașterea Domnului, Sfântul Vasile, Botezul Domnului, Buna Vestire, Înălțarea, Sfântul Ioan cel Nou (2 iunie), Nașterea Sfântului Ioan Botezătorul, Sfinții Petru și Pavel, Sfântul Ilie, Schimbarea la Față, Adormirea Maicii Domnului, Tăierea capului Sfântului Ioan Botezătorul (omisă în sumar).

Avem în cartea parohului bucovinean cea dintâi carte de predici ortodoxe pentru întregul an, după a Mitropolitului Varlaam. Ea ar merita de aceea o reeditare. Aici găsim pentru prima oară, după mai bine de două secole, și toate predicile celor șapte duminici de la Paști la Rusalii, putând face astfel o comparație cu cele din *Cartea românească de învățătură*.

Atunci când, în 1855, a retipărit la Sibiu, în cea mai impunătoare ținută grafică, *Kiriakodromionul* lui Nichifor Teotoke, Mitropolitul Andrei Șaguna l-a întregit – după cum am amintit – cu un *Adaos* conținând nu mai puțin de 26 de predici ale sale (o treime din numărul celor cuprinse în *Cartea românească de învățătură*!) pentru sărbătorile domnești și viețile de sfinți, absente din cartea lui Nichifor Teotoke. *Între ele se află predica la Înălțarea Domnului*, sărbătoare ce nu cade duminică și în consecință nu o găsim la autorul grec. Și ea poate servi pentru o comparație cu ceea ce ne dăduse în 1643 Mitropolitul Varlaam, în 1811 Petru Maior și în 1860 viitorul mitropolit al Bucovinei.

Să urmărim acum modul în care autorul *Cărții românești de învățătură* și-a lucrat și aceste predici, în raport cu izvoarele sale, și în ce măsură putem delimita și aici partea care-i aparține de ceea ce datorează acestor izvoare.

XV. În predica la **Duminica a două după Paști**, numită și a **Tomei**, ne întâmpină de la primele fraze meșterul în zidirea sufletului neamului „pe stâncă tare a Evangheliei”. Avem rostirea, de acum bine cunoscută, cu voce fermă, a adevărurilor credinței, semănate în minți și inimi spre a le da alor săi acea armătură lăuntrică ce ne-a ținut ca neam în vârtoarea unei istorii necruțătoare. O istorie ajunsă acum, după un cuvânt al lui Vintilă Horia, „în acest prag de vreme nouă, dincolo de care vor supraviețui numai popoarele care nu și-au pierdut sufletul”⁴⁷.

Nu artificii retorice, nu lungi dizertații, ci o adresare directă cu ceea ce

⁴⁷ *Eterodoxia spaniolă*, în „Destin”, 1952, nr. 4-5, noiembrie, p. 106.

trebuia să le intre bine în cap ascultătorilor și avea nevoie de o explicație cât mai clară și mai ușor de reținut.

Fiind vorba de apariția Mântuitorului în fața apostolilor prin ușa încuiată, prima temă a cuvântării a fost tocmai despre trupul cel nou cu care a înviat Domnul și cu care vom învia și noi în ziua de apoi. Ea servește de introducere la pericopa evanghelică și n-o găsim luată de la nimeni. La Kiril Trankvilion-Stavrovetki, al cărui procedeu îl imită și pe care-l va urma apoi pas cu pas în cele 32 de duminici pe peste an, citim aici cu totul altceva.

Pericopa din Ioan 20¹⁹⁻³¹ este aceeași ca în cartea ucraineană și cu ceea ce au adăugat preoții din Schei când au tradus prin intermediar slavon *Omiliarul patriarhal*. Versiunea dată acestei pericope de Mitropolitul Varlaam este foarte apropiată, dar nu identică. Ea dovedește o traducere nouă, care-i aparține.

Îi aparține și titlul tâlcuirii: *Învățătură pentru ce se chiamă Duminica Nouă și pentru credința Thomei Apostol*. Acest titlu circumscrie exact cele ce urmează și ne arată firul urmărit de autor în cuvântarea sa: după ce în introducere explicase minunea ce avea să fie relatată în Evanghelia zilei, acum le explică ascultătorilor înțelesul denumirii sărbătorii la care participă, și pe care-l extrage din *Omiliar*:

„Iară astăzi, însăși învierea iară înnoim, Duminecei noao chemăm praznicul adaus având. Iară Dumineca noao cheamă-se, căce că în săptămâna luminată și zioa învierii începutul luat-au a se chema Duminecă, iară într-această Duminecă de astăzi începătură a prăznuirii luat-au. Cum și o besearecă întâi se zideaște, iară după aceeaia se osfințește, așa și această zi, ce se cheamă a lu Dumnezeu, mainte au fost cum și iaste, și după aceeaia se înnoi. Grăiaște-se și aimintrea Duminică noao, derepce că-ntr-aceasta vor să se înnoiască trupurile morților. Iaste amu împreună a opta cu cea dentâi: a opta den a slăvitei a lu Hristos înviere, întâia după chipul aceștiia, ca și după al șaptele număr al veacului acestuia, al optul împreună ca și cel dentâi, ca o zi neîmpărțită, chipul veacului ce va să fie. Că acea luminată Duminecă ce-au trecut, Hristos den moarte învise, începătoriu neputred morților fu; într-această Duminecă noao, prăznuim căce vor să fie toate firile și făpturile omenești neputrede. Ceaia Duminecă luminată, întâiul venit al lui Hristos seamnă, iară într-această Duminică noao, al doilea venit a lu Hristos aiavea-l arată, întâia arătare a lui Hristos cătră ucenici. Thoma ce-l chema geamănul, nu fiind acolo, nici crezu. Iară întru a doa arătare și Thoma fu acolo, și ale mânilor seamne deaca văzu, necredință spre credință o adause.” (ed. Pușcariu-Procopovici, p. 126)

În tâlcuirea celor petrecute cu Toma, Mitropolitul Varlaam se distanțează de pericopa evanghelică unde scria despre „una din sâmbete”. El așează apariția Mântuitorului clar: **în seara învierii**, și apoi în duminica următoare, ca să fie înțeleasă bine rațiunea acestei sărbători. În pericopă apare „și după a opta zi”

de la acea „una din sâmbete”, dar lui, calculând în raport cu ziua rânduită de Biserică, i-a ieșit seara învierii.

Tot ce urmează are o încărcătură dogmatică și morală. După ce pune accentul pe meritul celor ce au crezut fără să-l vadă ca Toma, printre care se număra el însuși împreună cu cei cărora le vorbea, insistă asupra dublei naturi, umane și divine, a Mântuitorului, spre a încheia reamintind ascultătorilor cele ce țin de judecata de pe urmă. Evocă cele ce-i așteaptă pe păcătoși și pe drepti și termină îndemnându-i să se rânduiască printre cei din urmă. Sunt câteva articulații foarte clare și excelent formulate, cu economia de cuvinte caracteristică.

Dacă de la textul varlaamic ne ducem la izvoarele sale, constatăm că în restul textului din *Omiliarul patriarhal* nu mai găsim altceva decât ce și-a extras, și nici ceva important care să-i fi scăpat atenției sale. Cu niciuna din temele și ideile expuse în cuvântarea autorului român nu ne întâlnim acolo.

La Damaschin Studitul, în cele nu mai puțin de 16 pagini care, ținând seama de literă, înseamnă cu mult mai mult decât cele 5 din ediția noastră (pe care le-am luat ca bază de calcul), ne întâmpină iarăși, de la început, o lungă disertație despre cele trei virtuți, credința, nădejdea și dragoste, dar anunță că va insista pe credință „căci pentru credință iaste și praznicul acesta de astăzi”. Începe însă cu învățătura de a nu nădăjdui în oameni „adică nu nădăjduiți spre boiarii carii sunt și ei oameni ca și voi, căci ei ajutoriu nu pot să vă dea”, ci în Dumnezeu. Cât privește dragostea, ea este bună și către Dumnezeu și către oameni.

După o pagină și jumătate (cam cât jumătate din cuvintele predicii varlaamice cu pericopă cu tot), ajungem la *credință*, care este singură „pentru că în om niciodată nimini nu crede, ci toți oamenii și credincioși și necredincioși, toți în Dumnezeu cred”. Din nenorocire, timpurile trăite de noi ne-au arătat ce înseamnă să crezi în oameni după ce nu mai crezi în Dumnezeu.

Urmează exemplele celor ce au crezut în Dumnezeu: Avel, Enoh, Noe, Iosif, prorocul Daniil, pe încă două pagini. Abia de la a 4-a ajungem la ceea ce se prăznuia, și din lungă explicație a rostului arătării Domnului către ucenici, care ocupă alte două pagini și jumătate, Mitropolitul Varlaam s-a inspirat și a transcris doar câteva rânduri în introducerea sa, luate din acest pasaj:

„Iar cum au intrat fiind ușile încuiate, iaste minunat lucru la noi oamenii, fără cât de vreme ce era Dumnezeu și iaste și poate câte voește. Nici aceasta nu iaste vreun lucru de mirare cătră puterea Lui, că de au intrat prorocul Avvacum înăuntru în groapa cea pecetluită și iarăși au eșit nu s-au stricat, precum scrie la Biblia cea veche, cu cât mai vârtos să nu între însuși Dumnezeu în casă, de era și ușile încuiate, că el au zidit ceriul și pământul, marea, stelele, soarele, luna și toate câte sunt în lume, aceștia Dumnezeu le-au făcut pentru trebuința omului.

Dar cum să nu intre și în casă, fiind încuiată, vrând Hristos să arate cum maică-

Sa au fost fecioară mai-nainte de naștere și iarăși după naștere, fecioară au rămas și cum că groapa au fost pecetluită și El au înviiat și pecetele nu s-au stricat. Așijderea și înr-aceiași chip s-au arătat și la ucenicii Săi, fiind ușile încuiate, pentru ca să încredințeze minunea învierii sale.” (f. 321)

Pe restul paginilor se urmează aceeași bogată retorică, specifică autorului grec pe cât îi este de străină autorului român. Ne întâmpină iar două ample discursuri, puse în gura lui Toma. Unul este adresat confrăților apostoli și celălalt Domnului însuși, în completare la cele doar câteva cuvinte din *Evanghelie!*

Lui Kiril Trankvilion-Stavrovețki pentru a sa *Învățătură de dumeneca a doa după Paști* i-au fost destule, ca introducere la pericopă, cuvintele:

„Minunat iaste Dumnezeu întru lucrările Sale, și cele minunate lucrează: pentru un ucenic ranele picioarelor le arată pre trupul Său cel neputred, ca să-l aducă pre acesta den necredință, cum mai chiar vom auzi.” (ed. cit., p. 372)

După pericopă urmează ca de obicei *Partea de Întâiu: Pentru dulceața lui Dumnezeu și cum îngăduiaște Dumnezeu slăbiciunei omenești și-i arată ranele spre lăudatul trupul Său*, urmată de *Partea a doa: Iară acea învățătură de încredințarea Thomei și de cinstea preotească*.

Lectura acestui text, după 393 de ani de la tipărirea lui în original și după 370 în românește, la Govora, ne explică de ce în iconomia predicii sale, Mitropolitul Varlaam n-a găsit nimic de luat.

XVI. În predica la Duminica a treia după Paști, a Mironosițelor, regăsim același plan adoptat întâia oară pentru *Sâmbăta lui Lazăr* și repetat pentru *Duminica Floriilor*: mai întâi o introducere, urmată de pericopa zilei și apoi de tâlcuirea ei, care la *Duminica Floriilor* avea și un titlu: *Învățătură dintr-această Svântă Evanghelie, pentru călătoria Domnului Hristos în Ierusalim*.

Până la *Sâmbăta lui Lazăr*, cu excepția *Duminicii Ortodoxiei*, unde s-a folosit de planul predicilor lui Kiril Trankvilion-Stavrovețki, cu două părți ale tâlcuirii, urmase modelul cărții lui Coresi din 1581 și al edițiilor ucrainene care la rândul lor procedaseră precum Coresi (inclusiv *Cazania* lui Petru Movilă): mai întâi pericopa Evangheliei și apoi tâlcul, având un titlu stereotip: *Înțelesul Evangheliei acesta este*. La *Sâmbăta lui Lazăr* apare introducerea ce precede pericopa, dar nu apare un titlu, fiindcă modul cum decurge predica nu-l cerea. În schimb, el apare la *Duminica Floriilor*.

Odată cu *Duminica Tomei* și până la duminica a 6-a, a **Orbului**, avem un plan ce combină pe cele anterioare: o introducere, pericopa evanghelică și tâlcuirea, cu un singur titlu ce reia pe cel folosit în primele predici, sau cu un adaos. Acest plan nu mai este păstrat pentru predica la *Înălțare*, la *Duminica*

Sfinților Părinți de la Niceea și la Rusalii, unde avem același tip de predică precum la *Joia Mare*, la *Sâmbăta Mare* și la *Înviere*, iar pentru ultima oară în prima parte a cărții, la *Duminica tuturor Sfinților*.

Începând cu *Duminica a doua după Rusalii* și până la a 32-a, fără excepție, este adoptat planul predicilor lui Kiril Trankvilion-Stavrovetki: o introducere, pericopa evanghelică și tâlcul în două părți, fiecare având titlul ei. Materia însăși pentru această parte a cărții ce acoperă 165 de pagini din ediția noastră (p. 129-194) se dovedește luată din acest izvor. Dar nici aici nu avem o simplă și fidelă traducere, ca în *Cazania de la Govora*. Devine necesară de aceea o traducere care să se țină strict de text, spre a permite necunoscătorilor limbii originalului să urmărească modul cum s-a folosit autorul cărții *Cărții românești de învățătură* de acest izvor la redactarea predicilor pentru cele 31 de duminici, pentru care nu mai avem vechea traducere de la Govora.

Predica la *Duminica mironosițelor* are din nou o introducere în care descoperim deja modul cum se folosește de cartea ucraineană, păstrând însă un ton care să nu risipească de tot bucuria Învierii. De data asta este și mult mai scurtă. Comparația celor două texte este edificatoare. Iată pe al lui Kiril Trankvilion-Stavrovetki:

„ÎNVĂȚĂTURĂ ÎN DUMENECĂ A TREIA DUPĂ PAȘTI CARE E DE MIRONOSIȚE ȘI DE IOSIF

După acea bucurie și cântare, carea am cântare (*sic!*), carea am cântat în preaslăvita zi a învierii lui Hristos, acum iară se aduce amente acea suspinare și vreamă de întristare și plângere sosi astăzi, pentru ce patima Domnului nostru și moartea cea cu ponos aduce amente și ranele lui ceale prea svinte înaintea ochilor sufletelor noastre se pun.

Că nu iaste bucurie feciorilor cându-ș aduc amente de moartea iubitului părintelui său, așa și noao acum, feciorilor lui Hristos, nu iaste acum bucurie lumiei aceștiia și veselie trupască, ce numai a duhului bucurie întru suflete și umilință întru inimile noastre să arătăm, să cugetăm că fără vină au răbdat unul născut Fiul lui Dumnezeu cel fără de păcate și drept, pentru păcatele noastre și cu moarte au murit pentru moartea noastră, acel Părinte milostiv, carele ne-au născut pre noi cu cuvântul cel adevărit.

Și s-au răstignit pre cruce și s-au golit fiind împărat înfricoșat, carele se îmbracă cu lumina ca și cu o cămașă și ceriul și pământul l-au pus de stă pre nemică și căruia-i stau împrejur cu frică voinicii îngerești; acesta spre un lemn de ocară fu pironit în mijlocul a doi tâlhari și de toți părăsit și lăsat spre cruce, cum mărturisește de aceasta Evanghelia.“ (ed. cit., p. 379-380)

Acestei tonalități integral întunecate i se opune explicația diferită dată zilei de autorul român chiar din introducere:

„De iznoavă să pomenește moartea și învierea Domnului Hristos, ca și în Duminica Thomei ce-au trecut, pentru ca să nu se uite binele și răscumpărarea cea mare și avuția aceea nemăsurată ce-au agonisit cu sângele și cu moartea Sa nu numai uni rod, adică numai jidovilor, ce tuturor semențiilor pre lume. Depreună ca să să pomenească și oamenii acei svenți bărbați și femei, ce-au slujit la moartea și la îngroparea Măriei Sale Domnului Hristos, cum auzim astăzi din Svânta Evanghelie.“ (p. 86)

Izvorul acestei perspective mai luminate asupra sărbătorii căreia i se definește clar rostul este *Omiliarul patriarhal* și avem ocazia să constatăm cum în câteva cuvinte Mitropolitul Varlaam putea să cuprindă ideea și tonalitatea unei pagini întregi:

„Întru această zi de astăzi, ce iaste sfântă Duminecă, învățătură avăm a ne închina Domnului și a învăța învățătura sfântă a lui. Că întru această Duminecă a Domnului nostru, lu Iisus Hristos, dumnezeiasca muncă pomenind întru sine, chinului lui să ne milcuim și sufletește să ne veselim, că unul născut, fiul lu Dumnezeu, de voe, spre chin însuș vine și se deade pre sine, curăție și spăsenie a toată lumea. Derept noi blăstemul fu, ca pre noi den blăstem și den păcate să ne slobozească, preadulcele Dumnezeu nostru, Hristos. Spre lemnul crucii înălță-se și se tinse, și se răstigni fiind fără păcate – însă lemnul de viață dat-au noao și iară raiul au deschis, ce l-au închis strămoșu nostru Adam cu neascultarea și cu călcarea. Și-și deade sufletul său în mâinile nevăzutului părinte, și mort arătă-se, – ce morții sculă spre credința celora de apoi și învierii a tuturor. Îngrupă-se – ce se iară sculă, ca un tare și puternic și sparse cu moartea lui moartea. Întru iad deștinse, și scoase sufletele și le slobozi ei den cea amărâtă osândă și de untunecare și den cea legătură nedeșlegată a muncitorului diavolului. În ceriu se sui, și iară va veni cu slavă, să judece viilor și morților, și să dea cuiș după lucrul lui. Acestea toate, pre o învățătură a lu Dumnezeu, fu drept noi și vindecarea boalelor noastre: cel vechiu Adam să-l scoată de unde căzuse și spre cea dumnezeiască viață de sus să-l scoată și să-l spăsească. Că cu munca lui Hristos înnoitu-ne-am toți, și spăseniei vieții spodobitu-ne-am, și tainei dumnezeiască soți fum, și cu darul ceriului și duhului îndulcitu-ne-am. Ce să proslăvim și să mărim ce e spre noi marea și prea multa milostea sa, și milosârdia lui nespusă e și fără sfârșit.“ (ed. Pușcariu-Procopovici, p. 136)

După cum făcuse și la *Duminica Tomii*, imediat după textul pericopei urmează explicarea rostului sărbătorii, *Cartea românească de învățătură* fiind, de la un capăt la altul, **și manualul de religie a zece generații de români crescuți în duhul Evangheliei lui Hristos**.

Despre Nicodim și Iosif găsim informații culese și din alte izvoare decât cele identificate până în prezent: cum primul a fost alungat din sobor, iar al doilea a fost pedepsit după îngroparea Mântuitorului, fiind aruncat într-o groapă din care în mod minunat l-a scos Dumnezeu și l-a dus la moșiile sale. De unde a luat această legendă rămâne de văzut.

După ce explică astfel de ce sunt pomeniți și cei doi de ziua mironosițelor, urmează povestea celor petrecute cu acestea. Mitropolitul Varlaam nu mai repetă și dezvoltă cele cuprinse în Evanghelia zilei despre cererea adresată de Iosif lui Pilat și punerea în mormânt, întrucât despre acestea vorbise pe larg la Sâmbăta Mare. La Damaschin Studitul și Kiril Trankvilion-Stavrovețki găsim însă iarăși discursurile lui Iosif din Arimateea către Pilat, iar Damaschin Studitul îl aduce în scenă pe Sfântul Longhin Sutașul, care-l informează pe Pilat despre moartea Mântuitorului, întrucât înaltul demnitar nu participase la execuție.

Lăsând la o parte toate acestea, Mitropolitul Varlaam dă relatării sale despre mironosițe cursivitatea și farmecul unei veritabile povestiri, desăvârșit realizată artistic, punându-ne în felul acesta din nou în fața întâiului nostru mare povestitor. El s-a inspirat și s-a folosit în mod evident, pentru aceasta sinteză, de toate trei izvoarele în care găsim istoria mironosițelor.

Dar pentru numărul, identitatea și biografia lor, a transcris pe Damaschin Studitul, care le-a consacrat de două ori o prezentare: prima oară în cuvântarea la Duminica Tomei și a doua oară de sărbătoarea lor. Iată cele două texte pe care s-a întemeiat scriitorul român.

„Și întâia cerere adecă am avut cum câte mironosițe mueri au fost care s-au dus la groapa lui Hristos cu mirezme, și zicem la aceasta că multe și câteva sânt mironosițele, fără cât șapte sânt cele mai săbornice.

Și cea dentâiu iaste Magdalina Maria, den care Hristos au scos șapte draci și pentru acea facere de bine îi urma și iubia pre Hristos. Aceasta și după înălțarea lui Hristos s-au dus la Roma la Tiverie împărat, pre carele-l durea un ochiu și pentru căci l-au tămăduit Magdalina Maria au omorât pre arhieriei și pre Pilat domnul. Care pe urmă au murit la Efes și o au îngropat Bogoslovul Ioan. Și dup-aceia împăratul Leon Înțeleptul au adus moaștele sale în Țarigrad. Iar Magdalina să chema căci că era de la Magdala, dentr-un oraș al Anadolului.

A doao iaste Salomi, care era muere bună lui Iosif logodnicul, iar unii zic că-i era fată. Și aceștea zic mai adevărat, pentru că Iosif logodnicul patru copii feți au născut: pre Iacov ce să chema Mic, pre Iosi, pre Simon și pre Iuda, nu vânzătorul, ci pe fratele lui Dumnezeu. Și avea și trei fete: pre Estir, pre Thamar și pre Salomi, pre muerea lui Zevedei celui Mic. Deci când vei auzi la Evanghelie de Maria lui Iacov cel Mic și de Iosi maică-sa, de Preasfânta de Dumnezeu Născătoarea să gândești, căci zice că ca o mumă copiilor lui Iosif să arăta Preasfânta. Și să vede că Bogoslovul Ioan și Hristos era nepot și unchiu, adecă Hristos unchiul și Ioan nepot.

A treia mironosiță iaste Ioanna, care au fost muere lui Huza, iar Huza acesta era epitrop și vâtaf în casa împăratului Irod.

A patra iaste Maria, sora lui Lazar, care și mai-nainte în casa ei au unsu pre Hristos cu mir, când au înviat pre fratele său Lazar, precum grăește Evanghelistul Ioan: «Și luund Maria o litră de mir de nard pisticon».

A cincea iaste soru-sa Martha, care și cu multă osârdie s-au arătat cătră Hristos de-nceput. Căci ia îl poslușia la toate cele trebuincioase.

A șasea iaste Maria, muiarea lui Clopa. Iar Clopa oarecarii numescu pre Cleopa. Pre această Marie, Evanghelistul Ioan soră de Dumnezeu Născătoare o numește, zicând la răstignire așa. Și sta lângă crucea lui Iisus muma lui și sora mumei lui, «Maria lui Cleopa». Iar în ce chip era soră Preasfintei ascultați. Ioachim, tatăl Preasfintei, avea frate și frate-său au murit, neavând copii. Și după legea lui Moisi, au luat pre cumnată-sa muere, și au făcut cu dânsa pre această Marie, iar cu Anna au făcut pre Preasfânta de Dumnezeu Născătoarea. Drept aceia soră îi era ei de tată numai.

A șaptea mironosiță iaste Sosanna. Fost-au și altele mai multe, precum zice Evanghelistul Luca care era de poslușia lui, adecă lui Hristos. Den averile sale, fără cât evanghelistii n-au scris numele lor, că nu-i era ceva mari ca și celelalte. Deci am dezlegat cu ajutorul lui Dumnezeu cererea cea dentâiu.“ (f. 89-89v)

Și al doilea text:

„Și de aici ascultați urmarea cuvântului mironosițelor cum s-au dus, căci oare-carii neștiind tocmeala pocitaniei, turbură povestea. Fără decât eu mărturiile evangheliștilor voiu să le povestescu după cum să cade. Și întâiu voiu să spuiu câte mironosițe mueri au fost care s-au dus la groapa lui Hristos cu mirezme.

Multe și de multe feliuri sânt mironosițele, fără numai acestea sânt cele mai săbornice. Și cea de-ntâiu adecă iaste Maria Magdalina de la satul Magdala, den care Hristos au scos șapte draci. Și pentru o facere de bine ca aceia urma și iubia pre Hristos. Aceasta și după înălțarea lui Hristos s-au dus la împăratul Tiverie de au dat jalbă pentru Pilat, carele având betejală la un ochiu și pentru căci l-au tămăduit Magdalina Maria, au trimis de au omorât pe arhieriei den Ierusalim și au dus pe Pilat la Roma, legat, de l-au săgetat pe fereastră temniții, scoțând capul să să roage.

Pe urmă au murit la Efes Maria Magdalina și o au îngropat Sfântul Ioan B[og]oslov. Și dup-aceia împăratul Leon Înțeleptul au mutat moaștele ei la Țarigrad. Și Magdalina cum am zis să numia căci era de la Magdala, dentr-un oraș despre răsărit.

A doao iaste Salomi, care era fată lui Iosif, logodnicul. Pentru că Iosif păzitoriul Preasintei patru copii au născut: pre Iacov care să chema Mic, pre Iosif, pre Simon și pre Iuda, nu pre vânzătorul, ci pe fratele lui Dumnezeu. Și au născut și trei fete: pe Esthir, pe Thamar și pre Salomi, muerea lui Zevedeu. Deci când vei auzi spuind la Evanghelie Maria lui Iacov cel Mic și muma lui Iosif de Preasfânta de Dumnezeu Născătoare să gândești că iaste, pentru că ca o mumă feciorilor lui Iosif să arăta Preasfânta. Și cum am zice, Bogoslovul Ioan, feciorul Salomii și Hristos fiul Preasfintei era nepot și unchiu. Adecă Hristos unchiu, iar Ioan nepot.

A treia mironosiță iaste Ioanna care au fost muere lui Hoza și Hoza acesta au fost epitrop și vâtaf în casa împăratului Irod.

A patra iaste Maria, sora lui Lazar, care și mai-nainte la casa ei au unsu pre Hristos cu mir, când au înviat pe frate-său, pe Lazar, de patru zile mort, precum spune evanghelistul Ioan «Deci Maria luund o litră de mir pisticon».

A patra [scris peste ea corectura: a cincea] iaste soru-sa Martha care și mai-nainte avea multă osârdie cătră Hristos, căci ia îi poslușia la toate trebuințele.

A șasea iaste Maria, muerea lui Clopa și pe Clopa unii Cleopa îl numescu. Pe această Marie evanghelistul Ioan sor Născătoarei de Dumnezeu o numește, zicând la răstignire așa «Și sta lângă crucea lui Iisus muma lui și sora mumei lui, adecă Maria a lui Clopa». Dar cum au fost sor Presfintei, ascultați. Ioachim, tatăl Presfintei, avea frate, deci murind frate-său n-au lăsat feciori și după legea lui Moisi au luat pe noru-sa [greșit: cumnată-sa] muere, și au făcut cu dânsa pe Maria aceasta. Iar cu Anna au făcut pe Presfânta de Dumnezeu Născătoarea. Deci sor îi era numai den tată.

A șaptea mironosiță iaste Sosana. Și au mai fost și altele multe, precum scrie Luca evanghelistul, care mironosițe să afla poslușind lui Hristos den averile sale, fără decât evanghelistii n-au spus numele lor, că nu era ceva mari.

Iar de vreme ce am spus numele mironosițelor trebue să venim și la ceialaltă poveste, cum au dus mirezmele.“ (f. 331^v-332)

Urmează la Damaschin Studitul ceea ce la Mitropolitul Varlaam fusese spus înainte, folosindu-se și de ce găsisese aici. Comparând aceste două texte cu ceea ce găsim la Mitropolitul Varlaam constatăm că acesta s-a dispensat de multele informații genealogice suplimentare, care abundă și încarcă expunerea lui Damaschin Studitul.

Ultima parte a predicii este din nou rezervată învățaturii morale ce se putea desprinde și din această sărbătoare. Din nou autorul român își alcătuieste propriul discurs, partea ce-i revine, și pe care putem acum să o circumscriem cu precizie.

Găsim din nou viziunea creștină asupra celor două lumi și vieți: cea de aici, care se desfășoară între leagăn și mormânt, și cea de dincolo de pragul ultim, dar care este totodată și aceea ce există deasupra noastră și ne înconjoară în tot timpul călătoriei sub cer.

Folosind definiția dată de Lucian Blaga ființei umane – singura care trăiește nu doar agonisindu-și hrana de toate zilele ci „în orizontul misterului și pentru revelarea acestuia”⁴⁸ – putem spune că specificul condiției umane este tocmai legătura cu această lume din care vin la noi semnele, revelările existenței sale. Lume cu care prin grija față de morții noștri și prin rugăciunile către Dumnezeu, Maica Domnului și Sfinți, Biserica ne învață să stăm neconținut în legătură, tocmai spre a dobândi putere și călăuzire pentru pașii noștri în lumea de aici.

Neconținut Mitropolitul Varlaam ține să le amintească ascultătorilor săi să nu se mărginească la cele din lumea care trece odată cu depănarea firului

⁴⁸ Ființa istorică, în *Opere*, vol. 11, *Trilogia cosmologică*. Ediție îngrijită de Dorli Blaga. Studiu introductiv de Al. Tănase, București, Editura Minerva, 1988, p. 491-497.

vieții noastre, ci să trăiască această viață în perspectiva celei ce ne așteaptă după ea.

Dar ierarhul român se dovedește a fi **propovăduitorul unui Creștinism cu trei dimensiuni**, în care la dimensiunea **transcendentă** – lumea de dincolo, la care ne ducem după moarte și care există odată cu cea în care viețuim în trup – și la dimensiunea **eshatologică** – adică lumea ce se va institui odată cu a doua venire a Mântuitorului, cu învierea morților a cărei așteptare o mărturisim în *Crez* și cu Judecata de apoi, care va despărți oile de capre – se adaugă **o a treia dimensiune: existența noastră terestră**. Adică acest drum, pentru unii mai lung, pentru alții foarte scurt, de când ne naștem până ce murim.

Viața de pe pământ ni se înfățișează și ea ca un mare mister, pe care știința încearcă să-l dezlege cu mijloacele și după puterile ei, dar pe care neconținut îl potențează și sporește viața însăși.

Dacă există un mod românesc de a trăi învățătura creștină și comuniunea cu Dumnezeu, el și-a găsit în planul teologic suprema lui întruchipare în epoca veche la Mitropolitul Varlaam, iar în epoca modernă la părintele Dumitru Stăniloae. Și este tocmai modul cum au înțeles ei să facă a rodi cuvintele Mântuitorului consemnate de Sfântul Ioan Evanghelistul: „*Eu am venit ca [lumea] viață să aibă, și din belșug să aibă*” (Ioan, 10₁₀).

Lumea de dincolo, în care pătrundem cu toții odată cu sfârșitul călătoriei prin lumea de aici, este și pentru Sfântul autor al *Cărții românești de învățătură* cea către care trebuie să năzuim și pentru care trebuie să ne pregătim. **Dar ea nu se opune, nu anulează și nu ne interzice trăirea celei de aici**. Tocmai cei ce-și risipesc viața alergând după cele trecătoare ale lumii acesteia și uitând de cele veșnice, sunt cei cărora accesul la adevărata bucurie de viață, dată de Dumnezeu fiecăruia, le este oprit! Dimpotrivă, **trăirea plenară a vieții de pe pământ nu este posibilă decât la cei ce țin legătura cu izvorul vieții: Dumnezeu**. Iar această legătură se face mai ales datorită celei de a treia persoane a Sfintei Treimi: Sfântul Duh. Este învățătura ce străbate ca un fir roșu prin toate paginile *Cărții românești de învățătură*!

Geniul Ortodoxiei se arată tocmai în modul în care a reușit să conceapă lumea și viața de aici ca o anticameră a raiului celui veșnic, învățându-i pe oameni cum să trăiască spre a-și rândui cele de pe pământ luminați și călăuziți de credință și de învățătura Evangheliei. Nicăieri ca în predica Mitropolitului Varlaam nu ne apare mai limpede strădania de a-i ține pe ai săi pe calea menită să-i ferească să ajungă acolo unde – apucând-o pe cealaltă – au ajuns unii: la mărturisirea unui locuitor al Islandei care, imediat după marele cutremur din anii trecuți, fiind întrebat dacă nu se gândește să părăsească insula, a răspuns: „**Unde să mă duc, atunci când pământul întreg se transformă într-o anticameră a infernului?**”

Iar scriitorul grec Filip Drakodaidis se întreba, în urmă cu peste două decenii: „Ce sentimente vor umple vreodată **existența inexistentă** (s.n.) a oamenilor timpului nostru?”⁴⁹. Răspunsul îl găsim tocmai în cartea Mitropolitului Varlaam!

Din această ultimă parte cu învățături pentru viața de zi cu zi a celor pentru care vorbea, se reține și o maximă caracteristică pentru credința sa în natura umană:

„Pentr-aceea, până avem vréme, frații miei și iubiții miei creștini, până simtem înr-această lume, până nu ne apucă moartea, să ne grijim, să nevoim, să îngăduim lui Dumnedzău, să facem bine cât ni-i puterea. **Că de vom vrea, fără de multe cuvente, știm toți face bine.** Deci binele ce-l știm, acela să-l facem, ca să ne izbăvim de muncile de véci și împărăția ceriului să dobândim.” (p. 90)

Este mărturisirea de credință a neamului românesc în existență și puterea binelui și în vocația lui însuși, ca neam, de slujitor al acestei puteri.

Dacă **răul** poate fi în ultimă instanță explicat și pe cale naturală⁵⁰, chiar renunțând la existența unui factor personal transcendent precum diavolul, cauzator sau ispititor spre rău, **binele**, această pornire a ființei umane de a se împotrivi răului și a face bine rămâne misterul insolubil pentru știință.

Știința a ajuns, prin unii reprezentanți ai ei, să creadă că se poate explica chiar și apariția universului fără a admite existența lui Dumnezeu. **Dar nu va putea explica vreodată apariția ființei umane numite Iisus, fără a vedea în El pe Dumnezeu luând chip de om, și fără a-L socoti suprema întrupare a misterului binelui**⁵¹.

Slujitor de la un capăt la altul al binelui neamului său, atât de încercat de asalturile răului, ne apare Sfântul Ierarh Varlaam din fiecare pagină a *Cărții sale de învățătură*.

⁴⁹ În volumul *Europe sans rivage. De l'identité culturelle européenne. Symposion international*, Paris, Albin Michel, Janvier, 1988, p. 325. „Quelles sentiments combleront jamais l'existence inexistante des hommes de notre temps?”

⁵⁰ E ceea ce și-a asumat să arate Konrad Lorenz (1903-1989), laureat al premiului Nobel pentru medicină și fiziologie, în cartea sa *Așa-zisul rău. Despre istoria naturală a agresiunii*. Traducere din germană de Ioana Constantin, București, Editura Humanitas, 1998. De același autor s-a mai tradus în românește *Cele opt păcate capitale ale omenirii civilizate*, Traducere din germană de Vasile V. Poenaru, ediția a 3-a, București, Editura Humanitas, 2006.

⁵¹ Unul din exercițiile cele mai instructive este acum și va fi și în viitor acela de a nota în marginea acestei cărți de 369 de ani „revelațiile” aduse de știință sau de meditațiile unor contemporani. Astfel, în „Jurnalul național” de vineri 6 mai 2011 s-a putut citi articolul *Un medicament numit „bunătate”* de Maria Timuc, în care vorbind despre medicamentele împotriva depresiei psihice, una din bolile cele mai grele și mai răspândite ale omenirii de azi, autoarea consemna concluziile la care a ajuns știința medicală că „Un simplu act de bunătate față de o altă persoană îmbunătățește funcționarea sistemului imunitar și stimulează producția de serotonină, atât la primitorul actului, cât și la cel care îl înfăptuiește”! Același ziar publicase în numărul din 5 mai articolul semnat de Valentin Nicolau și având titlul *Puterea de a te împotrivi răului e o mare taină a vieții*.

XVII. Duminica a patra după Paști, numită și a **Slăbănogului**, are din nou o introducere creată de autorul român.

Pentru ea folosește ca fond apercptiv cunoștințele despre natură ale ascultătorilor, obiceiurile păsărilor, „hierilor în codri”, peștilor, care se feresc din instinct de moarte. După care ajunge la om și la cele ce se întâmplă în viață, unde „de ce ne ferim, acest vine după noi și de ce fugim, aceia ne tâmpină pre noi”! Cauza fiind păcatul.

Singurul lucru comun cu introducerea similară din cartea lui Kiril Trankvilion-Stavrovețki sunt cuvintele adresate de Mântuitorul celui vindecat și ideea însăși a pericopei evanghelice că „nimic nu e mai pierzătoriu neamului omenesc decât păcatul”.

Nici titlul pus tâlcuirii, *Învățătură dintr-aceasta Svântă Evanghelie pentru ciudeasa ce-au făcut Domnul Hristos de-au sănătoșit bolnavul acela ce bolia de 38 de ani* nu se aseamănă cu vreunul din cele două de la Kiril Trankvilion-Stavrovețki.

Începându-și tâlcuirea sa cu istoria fântânii și cu explicarea numelui ei, a luat de la acesta informația „iară fântâna oiei se grăiaște pentru ce acolo aduna oile carele ducea la jertvă și se spăla măruntaiele lor într-însa”, dar în rest și-a conceput întreaga predică deosebită de ce găsea în izvoarele sale, și anume *ca o învățătură scoasă din vindecarea slăbănogului pentru cei cărora li se adresa el*. De aici și dimensiunile cu mult mai mici în raport cu ce găsim și în cartea ucraineanului, și în *Omiliarul patriarhal* și la Damaschin Studitul. **De aici și independența, de data asta totală, față de aceste izvoare**, chiar dacă se vede că l-a citit mai ales pe Damaschin Studitul. Dar cuvântul său nu are nici amploarea, nici adâncimea nici cuprinderea teologică și morală și nici înălțimea retorică din *Omiliarul patriarhal* (unde autorul este desigur unul din marii Părinți ai Bisericii sau autori bizantini) ori din cartea lui Damaschin Studitul și a lui Kiril Trankvilion-Stavrovețki. Scopul urmărit de ierarhul moldovean este de data asta unul singur și mult mai modest: pornind de la cazul slăbănogului din Evanghelie și vindecării lui, însoțită de îndemnul Mântuitorului de a nu mai greși ca să nu i se întâmple mai rău, el vrea să-i convingă pe ai săi, de o manieră cât mai directă **„că într-această lege nouă, bolnavul să tâlcuiască hiece om păcătos, pre carele diavolul slăbește de legea lui Hristos, adecă de liubovul ce ne învață Svenția Lui să avem hie cătră care creștin, de rugă, de post, de curăție, de direptate. Și-l învață satana să fure, să ucigă, să curvească, să giure pre strâmb, să hie bețiv. Și inima lui cu vicleșug o bolnăvește și cu alte fapte réle. Aceștia toți vor merge în iad, pentru a lor fapte rele și pentru lucruri scârnave și grozave și urâte”** (p. 93-94).

În legea nouă Botezul este fântâna dată „ca să ne curățim de păcatele noastre” și să nu le mai facem. „Ce sânt acéstea? Menciunile, clevețele, zavistiia, lăcomiia, bețiia, scumpétea, girământul cu strâmb, farmăcile, curviile”... „Deci să vă feriți, fraților, să nu faceți păcate, ce să petreceți cu liubov ca nește aleși a lui Dumnedzău. Să vă iubiți unul pre altul, să nu gândiți rău unul altuia, ce cum priești ție, așa să priești hie cărui creștin. Să nu petreceți în svade, nice în mânie, nice în cleвете, ce întru răbdare multă, întru plecare, întru Duhul Svânt, întru pocăință, întru ispovedanie” (p. 94).

Aceasta este rostirea Sfântului Varlaam către ai săi. Și n-o vom găsi altundeva.

XVIII. Duminica a cincea după Paști, a Samarinencii, îi prilejuiește teologului Varlaam cea dintâi afirmare a sa în calitate de propovăduitor al celei de a treia persoane a Sfintei Treimi.

Dacă potrivit spuselor marelui teolog Thoma-Špidlik, de curând adormit întru Domnul în calitate de cardinal al Bisericii Romano-Catolice „așa precum Iisus însuși este Logosul întrupat într-o anumită circumstanță de spații și vremuri, ca fiu al unei națiuni determinate, la fel și Sfântul Duh se întrupează în decursul timpurilor în viața a diverse popoare și de acolo se revelează”⁵², putem afirma, la rândul nostru, că modul în care s-a petrecut această întrupare și revelare în viața poporului român constituie una din trăsăturile definitorii ale ființei sale morale și spirituale. Fără a ne aroga pretenția de a fi noi cea mai elocventă ilustrare a teologumenei marelui prieten și cercetător al Creștinismului ortodox, mai ales în ipostaza lui rusească, este o constatare acum la îndemâna oricui **intensitatea prezenței Sfântului Duh în trăirea și cugetarea religioasă a Sfântului voievod Neagoe Basarab.**

În introducerea la predica din *Duminica Samarinencii* avem întâia încercare de a face înțeleasă lucrarea celei de a treia persoane a Sfintei Treimi unor ascultători a căror viață era una cu natura înconjurătoare. Simpla așezare alături a introducerii la aceeași sărbătoare din predica lui Kiril Trankvilion-Stavrovetki și a dintr-a Mitropolitului Varlaam ne dă posibilitatea să percepem ceea ce-i deosebește:

„Cum izvoraște apa den fântână de iase necurmat și cu râure de adapă pre mulți și stâmpără seatea înțelepților și și a neînțelepților, așa și carile ies den rostul lui Hristos cel preasfânt ca și dentr-un izvor al preaînțelepției de veaci izvoraște apă vie darul Duhului Sfânt și ca un râu propovedania Evangheliei pre toți carii sânt în seate-i adapă întocmai, nu numai pre ovreai ce și pre greci și pre toate limbile, ca

⁵² Come Gesù stesso è il Logos incarnato in una circostanza di luoghi e di tempi, come figlio di una determinata nazione, così anche lo Spirito Santo «si incarna» nel corso dei tempi nella vita dei diversi popoli e ivi si rivela”.

și pre această muiare samareanină și toată cetatea ei, cum de aceasta mărturisește acmu Evanghelia de la Ioan.” (urmează pericopa) (ed. cit., p. 403)

La Varlaam:

„Cum-i apa cea de ploaie ce să pogoară din nuări pre pământ, în multe chipuri lucrează pre câmpi și pre codrii, în flori și în pomeți, de le crește și le înfrământă, albăște și le rușește, galbenăște și mohorătește, unele verdzi, altele albastre, săvai că iaste apa numai într-un féliu iară în multe féliuri lucrează, îndulcește și amăraște, așa și Duhul Svânt în multe chipuri lucrează. Ca apa spală și curătește, crește și întărește întru înțelegerea dumnedzăiască, înfrământă și podobăște și nepărăsit izvoraște, și sétea sufletului potolăște și răcorăște.

De-aceasta apă grăi Domnul Hristos cu samareanina, la puțul lui Iacov, în șase ceasuri de dzi, cum audzim în Svânta Evanghelie.” (p. 95)

Și în tâlcuirea pericopei cei doi se despart: în predica ucraineană apare imediat **oratorul** care-i transformă și pe Mântuitorul și pe femeia samarineancă după rețeta obișnuită, punându-le în gură ample cuvântări în locul dialogului știut din Evanghelie. În cartea românească dăm de **povestitorul** care începe prin a spune ascultătorilor istoria samarinienilor.

Dacă deschidem după aceea *Omiliarul patriarhal* și citim cele ce se spun acolo despre samarineni și evrei, în aceeași manieră retorică, în contrast cu tonul familiar și direct al autorului român, avem încă o dată imaginea clară a ceea ce este acesta față cu „tâlcovnicii” al căruia modest adunător și traducător se prezintă în cuvântul către cititori.

Îl descoperim totodată pe cel ce știe să culeagă din izvoarele sale pietrele prețioase pe care să le monteze în propria bijuterie. Aici, pe una din cele 11 pagini ale ediției Pușcariu-Procopovici, descoperim între cele ce se spun despre apa vie, metafora strămutată la începutul predicii sale de Mitropolitul Varlaam spre a explica ascultătorilor lucrarea Duhului Sfânt în lume:

„Apă vie zice-se Hristos; apă învățătura lui. Apă amu cheamă-se, derep-ce că apa curătește spurcăciunea păcatelor și stinge vâpaia greșalelor și vindecă uscăciunea necredinței fără rod; iară apă vie, că pururea iaste și pururea curătoare e. Că apa vie iaste ceaia ce se varsă și cură, apă vie, dulceața Duhului Sfânt. Că în toate chipurile cheamă-se, după căce în multe chipuri lucrează. Acmu amu cheamă-se apă, aorea foc. Apa amu, derep-ce că apa den ceriu deștinge, de înviiază și hrănește. Și întru un chip fiind, iară ea în multe chipuri lucrează: că înălbește florile, pre altele rușăște, pre altele învinețește, altele mohoraște; îndulceaște pre smochini, amăraște pre pelin. Așijderea și dumnezeescul duh, den ceriu deștinge, de înviiază și hrănește sufletul; și unul iaste acesta, spre multe chipuri firea împarte-ș, cu dulceață și cu tărie. Iară focul cheamă-se Sfântul Duh, derep-ce amu că focul întru o vedeare iaste, iară el în toate chipurile lucrează, că încălzește și arde, și luminează și curătește. Așa și dulceața Duhului Sfânt luminează carei cred, și cu bună suflete

multu le dă carei priimesc el, și pururea le ajută sufletului spre lucrurile cealea bunele să facă, și le adauge pururea să îmble bine.“ (p. 158-159)

Întrucât istoria cu leii ce-i mâncau pe samarineni o găsim cu aproape aceleași cuvinte atât în *Omiliarul patriarhal* cât și la Kiril Trankvilion-Stavrovețki, singura explicație este că predicatorul ucrainean a transcris-o la rândul său dintr-una din edițiile pe care le avea la dispoziție începând din 1569 până la 1616. Autorul *Cărții românești de învățătură* a citit-o desigur la amândoi și a rezumat-o.

Dar cu siguranță s-a inspirat și s-a folosit din finalul celei de a doua părți a predicii lui Kiril Trankvilion-Stavrovețki pentru ceea ce găsim în finalul predicii sale:

„Ca să știm și aceasta: Cine iaste cel ce samănă și cel ce seaceră? Sămănără patriarșii și prorocii porunca lui Dumnezeu în holda cea înțeleghătoare, ce aceștia nu secerară și rod dentru ea nu luară. Aceia se usteniră, iară apostolii întru usteneala lor intrară; prorocii cu lacrimi, iară apostolii cu bucurie secerară spăsenia omenească.

Și nu s-au lipsit prorocii de plată pentru aceea de usteneala lor – Să nu fie aceea! – pentru ce au adaos a zice Domnul, că și semănătorii depreună se vor bucura cu cei ce seaceră. Să n-au nece secerat împreună prorocii cu apostolii, ce împreună se vor bucura de darea cununilor după ustenințele sale.

Că mult poate întru semănătură, așijdere și întru seacere, ce toate nu-s fără usteneală. «Semănătura» semnează vrerea prorociei, ca să vie oamenii către Dumnezeu și să cunoască voia Lui. Iară apostolii secerară, că aduseră toată lumea întru cunoașterea lui Dumnezeu și întru credința lui Hristos, adevăratul Dumnezeu purtătorul de trup.

Iară pentru ce zice Domnul că unii se usteniră, iară alții întru usteneala lor intrară? Cu aceste cuvinte mângâie pre apostoli și le ia frica că vrea să-i trimață pre ei întru toate marginile lumiei, ca să propoveduiască slava Lui, să nu zică apostolii că e usteneală a aduce pre cei nebotezați întru cunoașterea lui Dumnezeu, ci care e mai de usteneală luară prorocii de la cea ce nu știa pre Dumnezeu și mainte de lege.

Că acicea ajută apostolilor legea și prorocii către cunoașterea lui Hristos cum și samareaninii a veni la credința lui Hristos, cinstind legea și oarece den proroci auziia de El.“ (ed. Gherman, p. 415)

Din cele 15 pagini și jumătate ale predicii lui Damaschin Studitul, doar cuvintele „Domnul Hristos umblând pe pământ învăța pre oameni” le găsim și la Mitropolitul Varlaam. Lectura celor două predici ne dă prin contrast măsura diferenței de „stil” între cei doi autori, dar și măsura erorii comise de Pandele Olteanu atunci când a crezut că-l poate acoperi pe Mitropolitul Varlaam cu scrisul lui Damaschin Studitul.

Împrumuturile certe sunt aici din celelalte două izvoare. Dar și în raport cu ele, opera românească își păstrează valoarea și originalitatea prin modul în care a știut să facă și din acestea componentele unei alcătuirii noi.

XIX. **Duminica a șasea după Paști** a fost numită, după minunea făcută de Mântuitorul cu orbul din naștere, și **a Orbului**. Aici introducerea se reduce la trei rânduri, urmate de pericopa cea mai întinsă dintre toate ale celor șase duminici (a 7-a, despre Sfinții Părinți de la Niceea, neavând pericopă).

Învățătură dintră această Svântă Evanghelie, care urmează, este și ea destul de scurtă: 3 pagini și jumătate, cu doar una mai lungă decât la *Duminica Slăbănogului*, de 2 ½ pagini.

Și la Kiril Trankvilion-Stavrovețki avem numai trei rânduri, dar un alt text. În schimb, tâlcul, în două părți, și o „Învățătură” are 12 pagini, ale căror ecouri în predica Mitropolitului Varlaam sunt vădite, fără însă a mai găsi transcrise și prelucrate anume paragrafe, așa cum găsim în *Omiliarul patriarhal* pe cele despre fântâna Siloamului:

„Țărână luo den pământ Hristos, de zidi, nefiind ochii orbului. Arată și ivește, că a sufletului tărie acesta iaste, de dă cu fire. Și acesta iaste ce dentâi au zidit omul den țărână. N-au mestecat cu apă, ce cu scuipat, ca să se cunoască că dulceața toată den scuipirea preacuratului și dumnezeesc rost au fost. Tremease-l și în fântâna Siloamului, ca să arate prostiia și bună mintea orbului, cu vrerea acestuia și nu cu vreo părere, ca să aibă mulți spre mărturiia vindecareei, că mulți timpinară orbul, ducându-se la Siluam; ochii era unși cu tină. Această fântână a Siluamului, afară de cetatea Ierusalimului era. Și de această spunere, așa spun:

Oarecând, prorocul Isaia bolii și era cu puțin suflet. Roagă-se să bea apă, și aciaș tremeasă fu lui apă de la Dumnezeu. Fu aceasta în zilele lui Ezechia împărat, că încungiuase păgânii cetatea Ierusalimului, și oamenii iudeești peria de scăderea apei. Iară prorocul rugă-se, și eși apă. Când mergea jidovii tremeși de prorocul erea apa, iară când mergea păgânii, nu se afla apă nemică. Și muri Isaia prorocul. Îngrupară el jidovii acolo, ca drept ruga lui, apa să nu scază.“ (ed. Pușcariu-Procopovici, p. 169-170)

În cele 14 pagini ale predicii lui Damaschin Studitul găsim această variantă în istorisirea despre aceeași fântână și invazia asiriană:

„Pe vremea când împărăția împăratul Ezechia în Ierusalim, era un împărat la Asiria, anume Senahirim. Deci i-au scris împăratului Ezechie că de-i va trimite treizeci și șase de mii de litre de aur și iar pe atâta argint, de bine; iar de nu, va strânge oastea sa și va merge asupra lui. Deci împăratul Ezechia temându-să de Senahirim i le-au trimis și Senahirim văzând că i-au trimis atâta avuție au zis către boerii lui: «Acuma pentru că ne-au trimis noao Ezechia atâta avere, să știți că el au săracit, ci să mergem noi cu oaste asupra lui să-l batem, să-l biruim». Și așa ș-au strânsu oastea lui mulțime multă și o au trimis cu Rapsachi voevodul la Ierusalim. Iar împăratul Ezechia daca au înțeles că vine oaste la Ierusalim, au făcut sfat cu boerii lui den palat, să astupe fântânile și apele care era afară de Ierusalim, să le oprească, pentru ca să nu găsească apă asiriani să bea, să bată cetatea. Deci au astupat toate apele Ezechia împăratul den locul ce izvorâia și eșia den cetate și numai pe șanțuri și pe urloae

îngroapate pe ascunsu mergea apa în cetate. Dar au făcut și sterne mari înlăuntru în cetate și le-au umplut de apă ca de care cumva vor afla asiriani apa și o vor închide, ei să aibă în sterne apă de băut. Ci adecă împăratul Ezechia așa au meșteșugit pentru apă, iar Rapsachi daca au luat oastea de la Senahirim, s-au dus la Ierusalim să-l bată și căutând să afle de unde beau cetățenii apă, să bea și el și oastea lui, au aflat îngropate urloaele într-o fântână care ducea apa. Și cum au văzut s-au bucurat că au găsit apă multă, dar Dumnezeu au săcat fântâna aceea de nu curgea. Și atâtea minuni să făcea într-acea fântână că de ar fi mersu cineva den asiriani să ia apă de acolo nu curgea, iar daca să depărta de la fântână curgea de mergea în cetate. La această fântână s-au dus oarecând și prorocul Isaia sătos fiind și n-au găsit apă să bea. Însă Dumnezeu prin rugăciunile lui au trimis apă de au băut și de atunci s-au numit fântâna aceea Siloan, adecă trimis, de vreme ce au trimis Dumnezeu apă de au băut prorocul Isaia. Această fântână o au cinstit ovreii și o au zidit frumos, avea și sternă de să strângea apă multă și bea norodul. La aceasta au trimis și Hristos pe orbul să să spele și îndată ce s-au spălat, au văzut.“ (f. 361^v-362)

Tot aici există câteva pasaje pe care le regăsim clar folosite, dar rezumate și prelucrate, în textul varlaamic:

„Acestea zicând, au scuipat jos și au făcut tină den scuipat și au unsu cu tina ochii orbului. Și au zis lui «Mergi de te spală la fântâna lui Siloan», care să tâlcuește trimis. Drept aceea s-au dus orbul și s-au spălat și s-au întorsu văzând. O, de minunile lui Hristos! O, de nenumărata lui putere! Că putea, adecă Hristos numai cu cuvântul să tămăduiască, precum au tămăduit și pre slăbănogul de carele am povestit în trecuta duminică și ca alte minuni ce au făcut numai cu cuvântul său; dar n-au vrut, pentru doao pricini. Una adecă că de vreme ce nemulțemitorii jidovi îi zicea a fi înpotriva lui Dumnezeu, și fărdelege și îndrăcit, și El vrând să arate că iaste Dumnezeu adevărat și cum că El iaste cel ce au zidit pe Adam den pământ, pentru aceea iar cu tină din pământ îl tămăduiește. Apoi n-au pus apă să facă tină, ci cu scuipatul Lui. Una, adecă pentru ca să să arate cum că lucrarea iaste scuipatul Lui, și alta să dovedească cum că El iaste cel ce au scuipat în fața lui Adam și au luat Duh de viață.

Și a doao pricină, că de vreme ce fariseii și cărturarii, fruntașii ovreilor, să silia să acopere minunile lui Hristos ca să-l dovedească de mincinos și călcătoriu de lege, pentru aceea el însuși le arată cum au unsu ochii orbului cu tină, apoi l-au trimis să să spele pentru ca să-l vază oamenii și vecinii lui să cunoască minunea lui Hristos, precum o au și văzut și s-au mărturisit adevărul, precum veți auzi mai jos. Și alta că și scaldătoarea aceea a lui Siloan însămnă mai-nainte scaldătoarea Sfântului Botez. Și vrând Hristos să arate că cel ce să va scâlda într-însa și să va boteza, să luminează sufletește, pentru aceea au trimis acolo și pe orbu să să spele.

Dar cuvios lucru iaste să spunem de unde s-au arătat întâiu sterna aceea care să numește a lui Siloan.“ (f. 361-361^v) (Urmează textul reproduș înainte.)

Ceva mai departe, osândind necredința fariseilor și cărturarilor, Damaschin Studitul scrie:

„O, ce mare răutate iaste zavistia, blagosloviți creștini. Cel oarecând orbu s-au tămăduit și sufletește și trupește și mărturisia adevărul și propovedui pe doftorul, iar fariseii îl clevetia și-l defăima. Cel necărturariu de Dumnezeu cuvânta și cărturarii în nebulie vorbia. Orbul au văzut și cei ce vād au orbit.

Cu adevărat mare răutate iaste zavistia, dar încă-ș are și o bunătate, că vestejește pe zavistnic, mănâncă inima celui ce o are. Cât o înmulțește cătră altul, atâta el însuși să micșorează.“ (f. 363)

Și mai departe:

„N-au crezut drept aceea pentru dânsul că au fost orbu și vede, până când au chemat pe părinții lui și i-au întrebat zicând: «Acesta iaste feciorul vostru care ziceți voi că s-au născut orbu, dar cum acum vede?» Și au răspunsu lor părinții lui și au zis: «Știm că acesta iaste feciorul nostru și cum că orbu s-au născut, iar acum cum vede nu știm, sau cine i-au deschis lui ochii, nu știm, nu-l cunoaștem. În vârstă iaste, pe dânsul întrebați, el pentru sine va răspunde».

O, de nebunia jidovilor! Pe cel oarecând orbu vedea că i s-au deschis ochii de vede și mărturisește adevărul și pe dânsul nu-l crezură. Ci pentru necredința lor aceasta au prorocit Isaia prorocul zicând: «Doamne, cine au crezut auzului nostru și brațul Domnului cui s-au descoperit pe aceștea îi fruntează». Într-alt loc și zice: «Dat-au lor Dumnezeu urechi ca să nu auză și ochi ca să nu vază», de vreme ce fariseii nici mărturia vecinilor au crezut, nici a orbului.“ (f. 363^v)

La Varlaam, încheierea, ca de obicei, este îndemnul adresat credincioșilor să se comporte astfel încât să se facă moștenitorii împărăției cerului.

XX. Predica de Dzua cea slăvită, când s-au înălțat de pre pământ în ceriu
Domnul nostru Iisus Hristos se rânduiește între reușitele depline ale artei puse la contribuție de Sfântul Ierarh Varlaam în propovăduirea marilor adevăruri ale credinței creștine. Ritmul, intensitatea și bogăția acestei cuvântări nu au egal în tot ce s-a putut citi până aici. Cu atât mai imperios ni se impune a determina care-i este și aici datoria față de izvoarele sale, cât putem face partea sa din această izbândă și cât aparține acestor izvoare.

Oricât de neașteptat apare acest fapt, nimic din atmosfera sărbătorii nu găsim la Damaschin Studitul, preocupat de subtile considerații antropologico-teologice, din care nu era nimic de reținut pentru ceea ce dorea să le spună Mitropolitul Varlaam ascultătorilor săi. În consecință, singurele izvoare pe care le-a putut folosi au fost *Omiliarul patriarhal* și cartea lui Kiril Trankvilion-Stavrovetki, în care există două predici la Înălțare, dar numai prima a fost tradusă la Govora și folosită de Sfântul Varlaam. Aceasta se apropie până la calchiere de textul cuprins în *Omiliarul patriarhal*. Îl găsim aproape rescris de predicatorul ucrainean în manieră proprie, dar cu aceeași succese a ideilor și în bună parte cu aceeași materie. E o constatare ușor de făcut, dat fiind că avem

acum ambele texte în limba noastră și în bune ediții științifice. Dar Mitropolitul Varlaam n-a avut la dispoziție decât cartea lui Coresi din 1581, nu și *Cazania de la Govora*! Așa încât pe a lui Kiril Trankvilion-Stavrovețki a citit-o și a tradus-o din original pentru tot ce a luat dintr-însa.

În raport cu textul *Omiliarului patriarhal* și cel din *Cartea românească de învățătură* ne apare tot ca o rescriere în stil propriu. Din predica lui Kiril Trankvilion-Stavrovețki împrumuturile sunt însă ample și clare, numai că altfel integrate. La autorul ucrainean materia se supune schemei devenită regulă – introducere, pericopă, tâlcuire în două părți fiecare cu titlul ei – în timp ce cuvântarea autorului român, unitară, rostită de la un capăt la altul fără a-și pierde suflul, transformă aceste împrumuturi din nou în material de construcție pentru o clădire cu arhitectură proprie și construită de alt meșter.

Iată, în versiunea *Cazaniei de la Govora*, ceea ce regăsim sub pana Mitropolitului Varlaam. Odată în plus avem posibilitatea să urmărim felul în care transformă cele extrase din izvoare în operă proprie, care este departe de a fi doar „o traducere” și cu atât mai puțin una redusă la *Comoara* lui Damaschin Studitul.

**Partea dentăiu: de biruirea lui Hristos,
cum cu judecată și dreptate birui pre diavolul.**

Să se bucure acmu pământul și cei ce viețuiesc spre dinsul și să joace măgurile și munții cu veselie și să se înfrămțeșaze astăz măgura Eleonului, carea va să priimască pre Domnul său, că acesta vine acmu den tabăra războiului său și cu biruirea slavei de veaci! Și toț svinții lui cu nus stătură pre măgura Eleonului înaintea Ierusalimului, unii scoși den ad, cum era patriarșii și prorocii, iară alții den pământ. Adunaț era apostolii și ucenicii Lui, iară mie, celui mai sărac întru cei preamândri nu să priceape putearea înțelesului meu, că mi-e împăijnită geana ochilor mentei, că se teme a se pleca într-adâncul judecăților cele de taină, a socotinței purtătorului de trup Dumnezeu.

Că sufletul meu vede minunate lucrurile Domnului și adâncarea cea nemăsurată a dulceții lui, că pentru păcătoș Dumnezeu se pogorî pre pământ și lumina Dumnezăirei cea fără moarte o acoperi cu trup mort și cu acela chinui și răbdă toată rușinea și durearea cel fără păcate pentru cei păcătoși, ca să-i izbăvască pre ei den rușine și den durerile de veaci.

Derept acea să legă și cătră judecătoria cel nedrept fu dus, lovire cu palma preste obraz și scuipare, batjocură, bătaie și judecată nedreaptă cu blândețe o răbdă, adăpare cu oțăt și cu fiiare și spre cruce răstignire și goliciune de voie luo.

Derept acea zise că așa se cade lui Hristos a păți, celui drept pentru cei nedrepti, că pre adevăr păți și moarte luo ca să izbăvască pre păcătoș de moartea cea de veaci și cătră viața cea fără-de-moarte să-l (*sic!*) ducă. În groapă să puie, ca să deșarte groapele și în temnița adului pogorî, ca să dezleage pre carii era legat acolo și să-i scoată de-ntunearec la lumină.

Și toate văzându-le aceastea, foarte mi se bucură sufletul cu bucurie nespūsă, căce iaste slobozit den munca vrăjmașului și den biruirea satanei luat cu dereapta lui Hristos și cu vitejiia lui și cum se sparse împărăția țitoriului de lume și putearea vrăjmașului călcătă era.

Bucură-mi-se sufletul căce se stinse blăstemul și păcatulu e ars cu focul dumnezăirei lui Hristos, călcă-se veninul morției și dracii legaț și orbiți, răsipi-se întunerecul, moartea de veaci – ucisă, golit deșertă iadul, dracul – biruit și țăriile lui ceale întunecate și puterile ceale protivitoare – rușinate cu puterea cruciei Domnului, cu vrătutea și cu biruirea lui Hristos, Dumnezeului nostru.

Că aceastea le-am auzit de văzătorul de serafimi, că însuș Domnul, Împăratul Slavei se tăbări spre toate puterile drăcești și aruncă vrătutea lor, că zice: „Călcaiu întru urgiia mea și-i stricaiu pre ei întru mânia mea, făcuii cu nușii luptă și-i răniui pre ei. Călcaiu pre ei întru urgiia mea și nu era cu mine bărbat den limbi, că însum eu biruiui pre ei. Că pogorâiu tocma până la vistiarele robiților miei și de acolo-i scoș pre ei și-i izbăviui cu vrătutea brațului meu și făcuii lor mântuire de veaci, că aduș spata mea cea sfântă, cea mare și tare spre șarpele care fuge pre pământ, spre șarpele cel hiclean și ucis pre cel necurat cu duhul rostului meu și sparșu toată vrătutea lui”.

Și, iară, zic: „Bucură-mi-se sufletul că Domnul meu acmu vine de la războiu cu biruire vrătoasă, că de pripă aruncă adul, scoase curând pre cei robîț și dobândă multă luo. Iară însuși Domnul cu bucurie de la tabără vine și legații adului – dezlegaț, patriarșii, prorocii den nevoia legăturiei de veaci, cu suflete bucuroase și cu veasele picioare mergu pre urma lui în lumina slavei întru împărăția lui cea slobodă și în zua slăvitei înălțării lui, stătură toț spre măgura Eleonului, înaintea Ierusalimului, până vor vedea eșirea lui cătră ceriu!”

Fu o bucurie preaminunată a acelor legaț, carii să sloboziră den robiiia cea grea și den temnița cea împuțită și înșis se apropie cătră moșiiia sa cea veaselă și cătră rudele sale ceale iubite și slăvite. Așijdere, și acelor cetățeni multă bucurie le fu, când împăratul lor se întoarce cu biruire de la războiu, cătră împărăția sa aducând ceate de robi nenumărate, iară ei timpinară pre el cu bucurie și cu mare cinste-l priimesc și sărutare-i dau cu tâmpene și cu strune, cu ceteră și urlete de bucine, cu bucurie priimindu-l pre el și toate genuchele sale înaintea lui le pleacă și laudă-i dau, ca unui biruitoriu al vrăjmașilor săi.

Așa și patriarșii și prorocii, carii era legaț în ad, atunce să bucurară foarte, cându-i slobози pre ei Domnul nostru Iisus Hristos den legăturile morției și de întunerecul adului și cându se apropiia cătră moșiiia sa cea veaselă și cătră luminata cetate, Ierusalimul ceriului, căruia iaste meșter și făcătoriu Dumnezeu și cătră iubiții rudele sale și cătră preslăviții soții săi, cei ce-s mai presus de lume, îngerii.

Așijdere și acei cetățeani ai laturiei ceriului, heruvimii cei cu mulți ochi și serafimii cei cu șase arepi, foarte se bucura văzând pre Domnul Împăratul lor de la războiu viind cu biruire multă și ceate nenumărate de patriarși și de proroci și de împărați pămencești slobozit den temnițele adului și după sine mergând cu multă smerenie și cu cinste că, în timpinarea Lui, tocmind stranele ceale mai presus de lume și cântând cântări de biruință mai vrătos decât nește tunete tari și decât sunetul apelor mării